

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

FELSEFE BİLİM DALI

**HAYIRSIZ ADA KATLIAMINA PETER SINGER
ÜZERİNDEN BAKIŞ: İNSANMERKEZCİLİĞİN
ELEŞTİRİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Arda ÖZEN

BURSA 2023

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

FELSEFE BİLİM DALI

**HAYIRSIZ ADA KATLIAMINA PETER SINGER
ÜZERİNDEN BAKIŞ: İNSANMERKEZCİLİĞİN
ELEŞTİRİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Arda ÖZEN

Danışman

Prof. Dr. Işık EREN

BURSA 2023

Yemin Metni

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum "HAYIRSIZ ADA KATLIAMINA PETER SINGER ÜZERİNDEN BAKIŞ: İNSANMERKEZCİLİĞİN ELEŞTİRİSİ" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

13.01.2023

Adı Soyadı: ARDA ÖZEN

Öğrenci No: 701943007

Anabilim Dalı: FELSEFE

Programı: YÜKSEK LİSANS

Tezin Türü: Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlilik

Yazar adı soyadı	Arda Özen
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	Felsefe Anabilim Dalı
Bilim dalı	Felsefe
Tezin niteliği	Yüksek Lisans Tezi
Mezuniyet tarihi/...../20....
Tez danışmanı	Prof. Dr. Işık Eren

HAYIRSIZ ADA KATLIAMINA PETER SİNGER ÜZERİNDEN BAKIŞ: İNSANMERKEZCİLİĞİN ELEŞTİRİSİ

Bu çalışmada felsefe içerisinde insan olmayan hayvanın ontolojik, etik ve politik konumu çeşitli disiplinler aracılığıyla tartışılmıştır. Bu doğrultuda somut, tarihsel bir örnek seçilmiştir; birinci bölümde Hayırsız Ada katliamı incelenmiştir. Katliamı daha iyi araştırabilmek için insan-hayvan ilişkisi, tarihsel bir okumayla gerçekleştirilmiştir. 1910'lu yıllarda 80 bine yakın köpeğin katledilmesinin sebebi insan merkeziliğin eseridir. Günümüzde yaşanan, vuku bulan olaylar da bu zihniyetin bir ürünüdür. Bu katliamın gerçekleşmesine zemin hazırlamasından dolayı, hayvanı hukuk düzleminde incelemek zorunlu hale gelmiştir. Bundan dolayı ise Dünya'daki ve Türkiye'deki hukuk sistemleri incelenmiştir. Çeşitli hukuk sistemleri incelendikten sonra araştırmacının ana zemini olan felsefe tarihine geçilmiştir. İkinci bölümde; hayvanın ontolojik, etik ve politik konumunu tayin edebilmek için felsefe tarihinde hayvanın yeri merceğe Böylelikle felsefenin, Antik Yunandan başlayıp Modern Çağa kadar, çeşitli dönemlerinden kimi filozofların düşünceleri ele alınır. Felsefenin, hayvan oluş söz konusu olduğunda hep çekingen kaldığı fark edilmiştir. Günümüze gelindiğinde ise Peter Singer'ın *Hayvan Özgürleşmesi* kitabı ile karşılaşmaktayız. Böylelikle tezimizin diğer gövdesi ve üçüncü bölümü olan, düşünür Peter Singer'ın görüşleri incelenmiştir. Singer acı çekebilen tüm canlılar için eşit önemseme ilkesini savunur. Eşit önemseme ilkesinin en çok ihlal edildiği, bundan dolayı da hayvan katliamlarının en çok gerçekleştiği türcü alanlar, sınai çiftlikler ve hayvan deneyleri, gözler önüne serilmiş olur. Türcülük; ırkçılık ve cinsiyetçilik gibi bir ayrımcılık çeşidi olmakta olup, bu alanların hepsi ile kesişimsel bir alan yaratmaktadır. Eleştirel hayvan çalışmaları türcülük ile yüzleşmek için önemli bir noktada durmaktadır. Etik bir vegan olmanın, hayvana karşı işlenen her türlü adaletsizliği en aza indireceği düşünülmektedir. Felsefenin bu adaletsizlik ile mücadele etmesi gerektiğine kanaat getirerek tezimizin sonuç kısmına ulaşılır.

Anahtar kelimeler: Felsefede Hayvan, Hayırsız Ada Katliamı, Hukuk Sistemlerinde Hayvan, Peter Singer, İnsanmerkezcilik, Türcülük, Veganizm, Etik

Name & surname	Arda Özen
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	Philosophy
Subfield	Philosophy
Degree awarded	Master
Date of degree awarded/...../20....
Supervisor	Prof. Dr. Işık Eren

A VIEW ON THE HAYIRSIZ ADA MASSACRE THROUGH PETER SINGER: A CRITICISM OF ANTHROPOCENTRISM

In this study, the ontological, ethical and political positions of the non-human animal in philosophy have been discussed through various disciplines. In this direction, a concrete and historical example was chosen; In the first part, the Hayırsız Ada massacre was examined. In order to investigate better the massacre, the human-animal relationship was carried out with a historical reading. The reason for the slaughter of nearly 80,000 dogs in the 1910s is the work of anthropocentrism. The events, which are being faced and take place today, are also a product of this mentality. As it paved the way for this massacre, it has become necessary to examine the animal on the legal level. Therefore, the legal systems in the world and in Turkey were examined. After various legal systems had been examined, the history of philosophy, which is the main ground of the research, was discussed. In the second part; In order to determine the ontological, ethical and political positions of the animal, the animal's place in the history of philosophy was examined. In this way, the thoughts of some philosophers from various periods of philosophy, starting from Ancient Greece to the Modern Age, were discussed. It has been noticed that philosophy has always abstained when animal existence come into question. Today, we come across Peter Singer's book Animal Liberation. Thus, the views of the thinker Peter Singer, which is the other body and the third part of our thesis, were examined. Singer advocates the principle of equal care for all creatures that can suffer. Speciesist areas, industrial farms, and animal experiments, where the principle of equal care is most violated, and therefore the most animal slaughter takes place, are revealed. Speciesism; It is a type of discrimination such as racism and sexism, and it creates an intersectional area with all of these areas. Critical animal studies stand at an important point to confront speciesism. It is thought that being an ethical vegan will minimize any injustice committed against animals. Concluding that philosophy must fight this injustice, we have reached the conclusion part of our thesis.

Keywords: *Animal in Philosophy, Hayırsız Ada Massacre, Animal in Legal Systems, Peter Singer, Anthropocentrism, Speciesism, Veganism, Ethics*

ÖNSÖZ

Yaşadığımız hayatı, hayvanlarla birlikte paylaştığımız farkında olunması gereklidir. Bu farkındalık, yalnızca bir farkındalık olarak kalmamalıdır, felsefi de olmalıdır. Hayvanların ontolojik konumu antroposantrik bir yerden kurulmamalıdır. Etik alana hayvanlar da dahil edilmelidir. Hayvan çalışmalarının politik olduğu görülmelidir.

Benim eriştiğim bu farkındalıkta elbette felsefenin çok büyük etkiye sahip olduğunu söylemeliyim. Bu farkındalığın bir ürünü olarak ise, bu yüksek lisans tezini ortaya çıkarmaktan memnuniyet duyuyorum. Bu tezi oluştururken yazdığım konu itibariyle, kimi bölümlerin içeriğinin tetikleyici olmasından dolayı çok fazla zorlandım. Yazdığım dönemde Türkiye’de birçok hayvan karşıtı olay gerçekleşti ve ben bu çalışmaya daha çok ihtiyaç duymaya başladım. Türkiye’nin durumu gibi benim “ruh halim” de bu tezi yazarken fazlaca çalkantı yaşadı. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında birçok kişinin etkisi olmuştur. Hepsinin ismini burada anmayı kendime borç bilirim.

Öncelikle bu tezi yazmamdaki en büyük motivasyon benim de etik bir vegan olmamdır. Kendileri hiç bilmiyor olsa da “Tamam, veganım!” dediğim anı tetikleyen iki isim var: Bunlardan biri sevgili köpek arkadaşım Krem diğeri ise Özge Özgün’dür. 2017 yılında, Özge ve Krem ile içerik olarak yoğun bir atölyede partner olduk. Atölyenin bir kısmında Özge’nin, “Tüm hayvanlara özgürlük istiyorum.” demesi ile vegan olmaya artık tamamen karar vermiştim ve o andan beri vegan bir yaşam sürmekteyim. Buradan Özge ve Krem’e bu ateşi yaktıkları için çok teşekkür ediyorum. Kendisini iyi tanıyan biri olduğumu düşünüyorum. Tez yazma sürecimle ilgili en fazla sürükleneyeceğim durumların, motivasyon kaybı ve harekete geçirici enerjiyi bulamamak olacağını biliyordum. Bundan dolayı da her motivasyonumu kaybettiğimde, harekete geçmek için enerji bulamadığımda sürekli rahatsız ettiğim, sadece bunlar için değil, varlığı için Özge Gür Yılmaz’a teşekkürü borç bilirim. Bana olan inancını kimi zaman anlayamasam da haklı olduğunu tezi bitirdikten sonra anladığım, desteğini her manada hiç esirgemeyip aynı zamanda bu çalışmaya redaksiyon yapan Pınar Hande Ağaoğlu’ya çok teşekkür ederim. Beni motive etmek için elinden gelen her şeyi yapan, karşılıklı dayanışmamızdan çok memnun olduğum canım dostum Ayşen Şeyhan’a ve sevgili kızı Chani’ye teşekkür ederim.

Okuyacağınız bu ürünü çoğunlukla kütüphanelerde yazdım. Bir dönem bakıma muhtaç bir ginepigini sorumluluğunu üstlendim. Daha sonradan adı Vikvik yahut Şakir oldu. Arkadaşımın dört saatte bir ilaç ve mama desteği alması gerekiyordu. Bu sıralar tez yazma sürecinde hızlandığım bir dönemdi. Elif’e bu konudan bahsettiğimde hem bana hem arkadaşıma çok destek oldu. Bir yandan tezimi yazmam bir yandan Vikvik yahut Şakir ile ilgilenmem gerekiyordu ve böylelikle Elif, Lado Mekan’ın kapılarını bize açtı. Sadece bunlar için değil, Elif olduğu için de Elif Akbaydoğan’a teşekkür ederim. Bana olan inancını ve umudunu hep koruyan, beni hep destekleyen annem Gülseren Özen’e teşekkür ederim. Dil desteği için Eren Sülün ve Erkan Affan’a çok teşekkür ederim. Pek tabii, sevgili danışmanım Işık Eren’in bana olan inancı ve tüm desteği için çok teşekkür ederim. Tüm lubunyalara, etik vegan aktivistlere, Naciye’yebolca teşekkür ederim.

Bu tez öncelikle kızım Münü’ye; Chani’ye, Krem’e, Vikvik yahut Şakir’e, Zerde ve Kola’ya, Muni’ye, Ludwig’e, katliamlarda kaybettiğimiz bütün hayvanlara ve tüm hayvan dostlarıma adanmıştır.

Tüm hayvanlar özgür oluncaya dek!

İÇİNDEKİLER

KAPAK SAYFASI	i
TEZ ONAY SAYFASI	iii
İNTİHAL YAZILIM RAPORU... ..	iv
YEMİN METNİ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYIRSIZ ADA KATLIAMI VE HUKUK DÜZLEMİNDE HAYVAN	12
1.1. Hayırsız Ada Katliamı	12
1.2. Hukuk Düzleminde Hayvan	28
1.2.1. Dünyadaki Hukuk Sistemleri İçerisinde Hayvan	31
1.2.2. Türkiyedeki Hukuk Sisteminde Hayvan	39

İKİNCİ BÖLÜM

FELSEFE TARİHİNDE HAYVAN	43
2.2. Platon	44
2.3. Aristoteles	45
2.4. Orta Çağ Dönemi	48
2.5. Descartes	49
2.6. Immanuel Kant	52
2.7. Jeremy Bentham	53
2.8. Jacques Derrida	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PETER SINGER VE HAYVAN ÖZGÜRLEŞMESİ	61
3.1. Eşit Önemseme İlkesi	62
3.2. Türçülüğün Tarihi, Türçülük İçeren Tutumlar ve Getirilen Eleştiriler	70
3.3. Hayvan Deneyleri, Dirikesim (Vivisection) Üzerine Eleştiriler	86
3.4. Sınai Çiftlikler Üzerine Eleştiriler	99
3.5. Beslenme Tercihleri Üzerine Eleştiriler: Veganizm	108
SONUÇ	114
KAYNAKÇA	124

GİRİŞ

“Pencereyi gölgede mi bırakıyor?

Kökler betona mı dayandı?

Ağaçlar kesiliverir.

Kuduz tehlikesi artar gibi mi?

Kediler köpekler fırında yakılıverir.”

Ne Kitapsız Ne Kedisiz

Bilge Karasu

Hayvanı bir konu olarak düşünce alanında değerlendirmenin geçmişi uzun süre öncelere dayanmasa da, günümüze yakın bir süredir yankısı oldukça fazla duyulan bir konudur. Felsefe tarihinde de üstüne çok düşünülmeyen bir konu olarak karşımıza çıkar. Hemen hemen çoğu düşünür insanı düşünmek için derhal, bir kesin zorunluluk varmışçasına hayvan hakkında genelgeçer kabul ettiği çıkarımlarda bulunur ve hayvana ilişkin düşünme o anda son bulur. Tartışılan, düşünülen veya fikir üretilen konunun merkezinde hayvanın kendisi olmasının birçok filozof için oldukça önemsiz görüldüğü açıktır. Hayvan üzerine düşünmek aslında hayvanın ne’liği üzerine düşündürmektir. Böylece hayvanın ontolojik olarak konumu tayin edilmiş olur.

İnsan, var olduğu tarihten bu yana dünyasını ve evreni hayvanlarla paylaşmıştır. Hayvanın tarihi aslında insanın da tarihidir. Hayvan ve insanın etkileşimi mağaradaki çizimlerden bu yana epey gelişmiştir. Ancak ne vardır ki bu etkileşim çoğu zaman yalnızca tek taraflı bir çıkar göz edilerek devam etmiştir. Hayatın var olan tüm alanlarını hayvanlar ile paylaşan diğer bir hayvan olan insan, hayvan üzerine düşünmesi gerektiğinde zorlanır veyahut düşünmeyi hiç tercih etmez. Bir tür olarak insan, yaşamın oldukça merkezindedir ki neredeyse her şey yalnızca bu tür için düzenlenmiştir. Tarih boyunca her şey insan merkez alınarak hesaplanmıştır. Tarih yine insanın tarihi olmuştur. Bir ölçü belirleneceğinde, insan her zaman bu ölçü olarak kabul edilmiştir. Böylelikle her şeyin ölçüsü insan olarak belirlenmiştir. İnsanın merkeziyetinin dışında kalan tüm

diğer canlı veya cansızlar ise asla merkeze kabul edilmemiştir. Bu merkezin dışında kalan her şey ise merkezin kullanım kaynağı olarak düşünölmüştür. Yahut insanın “çevresini” oluşturan tüm varlıklara konuk oyuncu muamelesiyapılmıştır.

Hayvan konusu, eleştirel külliyatın aslında başını çeken bir meseledir. Hayvan külliyatı Kıta Avrupa’sında ve İngiltere’de büyük ivme kazanmıştır. Bu külliyat kimi noktalarda birbirinden ayrılrsa da temel sorun hep aynıdır: Hayvan, varlık hiyerarşisinde nerededir? Bu hiyerarşi düzleminde hayvanlara karşı ahlaki yükümlölüklerimiz var mıdır? Eleştirilen, insanın varlık hiyerarşisinde üst basamaklarda sorgusuz sualsiz kendine yer açıp hayvanı adaletsiz bir şekilde alt konumlarda tanımlamasıdır. Hayvanı bir tür kaynak olarak görmek aslında bu hiyerarşiyi direkt belirleyen bir düşünüşdür. Bunu eleştiren kimi düşünürler de bu meseleyi bu noktadan ele alıp insana da politik bir noktadan yaklaşırlar. İnsanın ölçüt olarak kabul edildiğı tüm çerçevelerde rahatsızlığı hissedilen şey insanın, insan olmayanlara karşı kurduğı iktidar pratikleridir. İnsanın iktidar kurması veya otorite kabul edilmesi yalnızca hayvanlara değil tüm dezavantajlı gruplara da yansır. Dezavantajlı tüm gruplar bir şekilde merkezden uzak kalmış veya zorla uzak tutulmuştur. Dezavantajlı gruplar içerisinde sayılan hayvanlar konusunda da durum değışiklik göstermemektedir. Böylelikle hayvan meselesini konu edinen ve kendi de bir hayvan olan insan, politik bir konumda kendine yer bulur. Meselenin kendisi bir var oluş problemi olarak karşımıza çıkar. Tezin odaklandığı bu oluş problemi de, varoluşun sorunlaştığı diğer tüm konular (ırk, cinsiyet, cinsel yönelim...) ile birlikte kesişimsel bir küme oluşturur.

Bu alana yönelmiş tüm hayvan olan insanların, kesişimsellikten ötürü diğer toplumsal meselelerden de kendini soyutlaması oldukça güçtür. Hayvan oluş diğer var oluş türleri gibi bir mücadele alanı oluşturur. Tüm toplumsal mücadelelerde oluşan gelişmeler hayvan çalışmalarını da belli bir oranda etkiler. Tam olarak bu noktadan ötürü de hayvan çalışmaları eleştirel çalışmalar kapsamında değerlendirilir. İnsan-hayvan etkileşiminden hareket kazanan bu eleştirel çalışma problemleri çözümlmek veya düşünmek için alet çantasına; iktidar, merkezîyetçilik, indirgemeci bakış açısı, şiddet, hak, etik ve insan merkezîlik kavramlarını ekler ve bunları işlemek üzere işe koyulur.

Felsefe içerisinde alet çantasına bu kavramları eklemek 1900'lerin ortasına yakın bir tarih itibari ile başlar. Özellikle 1970'lerde bu kavramlar oldukça tartışılmaya başlanmıştır. 1960'lar ve 1970'lerde geliştirilen düşünceler, insanı çevresine bakmaya itmiştir. Medeni haklar hareketinin ırk ayrımı ve cinsel ayrımcılığa gösterdiği muhalefet, diğer türden ayrımcılıkları reddetmek için gereken yolu açmıştır. Kirlilik ve çevrenin yok edilmesine yönelik endişeler, çevrenin durumundan kuşkusuz etkilenen hayvanlar konusunda artan endişelere de mantıksal ve kültürel ortam yarattı.¹ Tam bu dönem bilim çevresinde iktidar düşünce olan, Davranışçılık Kuramı etkisini yitirmeye başlar. Tezimizin ana başlıklarından olan Peter Singer da 1975 yılında, *Animal Liberation* (Hayvan Özgürleşmesi) adlı kitabı çıkartmıştır. Düşünürümüze gelinceye kadar felsefe içerisinde hayvan hakkında birçok söz üretilmiştir. Bunlardan sadece çok azı hayvana bir nebze olsun hak ettiği değeri verebilmiştir. Bunların dışında kalan tüm düşünceler, Aristoteles'ten beri, insanın hayvandan ne denli iyi olduğu yönünde ele alışlardır. Felsefe hayvan hakkında ne söyler? Bu konudaki yaygın tutumu, alışıldık bir hiyerarşi kalıbına oturtmak mümkün gibidir. Hayvanların bitkilerden 'daha iyi' olduğu, insanların hayvanlardan 'daha iyi' olduğu, erkeklerinkadınlardan 'daha iyi' olduğu, özgür yurttaşların kölelerden 'daha iyi' olduğu fikri epey zaman önce Aristoteles'te karşımıza çıkmıştır. Aşağıda kalan taraf 'kötü' olduğu için değil, üstün taraf neyin 'iyi' olduğunu daha iyi bildiği için.²

Hayvan meselesi, akademi içerisinde kendisine çok fazla yer bulamasa da, bu meselenin akademide konuşulmasının elzem olduğunu düşünüyorum. Felsefe disiplini içerisinde de; ontoloji, etik ve politika alanları içerisinde hayvan meselesi daha çok gündeme gelmelidir. Bunun ne kadar önemli bir konu olduğunu akademiye ve aynı zamanda felsefeye hatırlatmak gereklidir. Felsefe, yaşadığı dönemin, coğrafyanın sorunlarını kendi süzgecinden geçirerek sürekli güncelliğini korumaktadır. Türkiye felsefesinin de bu konuda söz söylemesi gereklidir. Tüm bu gereklilikleri oluşturan şey ise Türkiye'de hayvanlara karşı yönetilen güncel politik tutumdur. Özellikle köpekler ve insan ilişkisinin çokça tartışıldığı 2022 yılında bunun ne kadar önemli bir konu olduğu tekrar gözler

¹ DeGrazia David. Hayvan Hakları, çev. Hakan Gür, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2006, s.20.

² Timofeeva Oxana, Hayvanların Tarihi, çev. Barış Engin Aksoy, Kolektif Kitap, İstanbul, 2018, s. 13.

önüne serilmiştir. 2022 yılında köpeklere karşı olan tutumda hala 1910 yılını anıyorsak, geçmişin kritiğini yapmak ve buralardaki hataları iyi tespit etmek gereklidir. Ülkeler, sınırlar, insanlar ve kültürlerle olan savaş her zaman daha göz önünde yaşanırken; ülkelerin ve özellikle yaşadığımız ülkenin hayvanlara karşı olan politik tutumu, felsefenin ele alması ve bunun kökenini araştırması son derece elzemdir. Hayvanlar bunu kendileri yapamadıkları için iş burada biz insanlara düşmektedir. Bir nevi hayvanların vekilliğini yapmamız gereklidir. Bundan dolayı da tezimizin yapılan çalışmalar içerisinde önemli bir konumda olduğunu düşünmekteyim. Dünyada eleştirel hayvan çalışmaları hızla ilerlerken; Türkiye’de bunun bir parçası olarak bu tez, ileride yapılacak olan tezler için de oldukça yararlı bir çalışma oluşturacaktır. Tüm bunlardan dolayı tez tıpkı eleştirel hayvan çalışmalarındaki gibi, birçok disiplinden yararlanmıştır. Bunların içerisinde en başta felsefe sayıldığı gibi daha sonrasında ise; tarih, sosyoloji, hukuk ve beslenme disiplinleri sayılabilir. Çalışmamız, 1910’da gerçekleşen Hayırsız Ada katliamını tarihsel olarak tekrar deşifre etmek ister. Bu deşifresini yaparken bunu takip eden sosyolojik çıkarımları inceler. 1910’da gerçekleşen katliam devlet eliyle yapıldığı için, çalışma, hayvanın hukuki boyutunu da gözler önüne serer. Tüm bu hukuk sistemlerinin incelenmesinin ışığında, hukuk sistemlerinin temellerinde yatan felsefi düşüncenin neler olduğu ile anlaşılacaktır. Böylelikle felsefe tarihi içerisinde hayvana karşı bakış incelenir. Felsefenin içerisinde hayvanın ne olduğu araştırılır. Özellikle hayvan çalışmaları içerisinde oldukça önemli bir yer tutan Peter Singer’in kendi kitabı olan ve 1975 yılında yazmış olduğu *Hayvan Özgürleşmesi* kitabı bu bağlamda incelenir. Hayvan Özgürleşmesi’nde verilmiş olanlar, tüm dikkat çekilen konular, güncelliğini halen korumaktadır. Bunun üzerinden çalışmamız; Hayırsız Ada Katliamını anarak, Hayvan Özgürleşmesi içerisinde bir bakış atılır. Böylelikle konunun politik ve etik yönü tekrar tartışmaya açılır ve insanların hayvanlara karşı yaklaşımı eleştirilerek yapılması gerekenler önerilir. Böylelikle tezimizin üç ana bölümü bu disiplinlerden fazlaca yararlanılarak yazılmıştır. Tezimizin genel amacı ise insanlara, hayvanlara karşı işledikleri adaletsiz durumu hatırlatmak ve bunun üzerine çeşitli teorik ve pratik tutumlar kazandırmaktır.

Çalışmamız ilk olarak, birinci bölümde, Hayırsız Ada Katliamını inceleyerek başlar. 1910lu yıllarda başlayan katliamdan önce Osmanlı'nın önemlitarahlerini hayvanlar, bilhassa köpekler üzerinden incelenmeye başlanır. Osmanlıhalkının hayvana karşı olan tutumu aslında hep bir çıkar mekanizması üzerinden ilerlemiştir. Hayvanlar, toplumu oluşturan diğer bir parça olarak görülmüştür. İnsanın hayvanla ilişkisi sürekli olarak kendi çıkarlarının korunmasıyla gerçekleşmiştir. İnsanın çıkarları ne zaman tehdit altında olmuş, o zaman hayvanların çıkarları daha az bir şekilde görmezden gelinmiştir. Özellikle köpekler şehri olarak görülen İstanbul'un tarihi, hayvanların da en meşhur olduğutarihidir ki aslında bu tarih halen güncelliğini sürdürmektedir. İstanbul ve sokak köpekleri dönemin yabancı ve yerel eserlerinde sıklıkla anılmıştır. Köpekler şehrin bir parçası haline gelmiş ve İstanbul'u simgeleyen bir unsur haline bürünmüştür. Öyledir ki dönemin en önemli bilgi kaynakları olan seyyahların, kitaplarında sürekli olarak İstanbul köpeklerinden bahsetmesi tesadüf değildir. Türklerin köpekler ile olan tarihi, kimilerine göre Osmanlı'dan da çok önceye kadar gitmektedir. Osmanlı döneminde ise, özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde, köpekler ile ilgili çeşitli konular meydana gelmiştir. Batılılaşma yolunda ilerlerken Osmanlı'da köpekler, batılılaşmanın önündeki engellerden birini oluşturduklarından habersizdir. Bu sürece kadar köpekler devamlı olarak "dört ayaklı belediye" olarak anılmıştır. Köpeklerin adeta belediye gibi çalıştığı yönündeki kanı, halkın görmezden gelemeyeceği bir duruma gelmiştir. Köpekler, belediyelerin açıklarını kapatmak için adeta seferber edilmiştir. Sokak köpeklerinin; çöpleri öğütmesi, bir yerdeki yangını uluyarak haber vermesi, yabancı birinin veya kötü niyetli insanların çeşitli bölgelerden uzak tutulması, deri tabaklaştırması için gereken hammaddeyi vermeleri gibi özelliklerinden ötürü halkarasında oldukça çok sevilmişlerdir. Halk adeta köpekleri sokakların olmazsa olmazı olarak görüyordur. Ta ki kıtlık çıktığı zamanlara kadar. Kıtlık dönemlerindeki köpekler, ekmeğe göz dikmiş canlılar olarak görüldüğü için istenmemişlerdir. Aynı zamanda veba, kolera, kuduz gibi çeşitli hastalıkların sebepleri olarak da köpekler suçlanmıştır. 1910 katliamına gelene kadar tüm bu sebeplerden ötürü köpekler kimi zaman öldürülmüş kimi zaman ise sürgüne gönderilmiştir. Gittikçe kentleşen İstanbul'da köpekler adeta istenmeyen, eski İstanbul görüntüsünü

sergilemeye başlarlar. 2. Meşrutiyet'in ilanından sonra halk ve kent yüzünü Batı'ya döner ve bakılan yerde köpekler gözükmemektedir. 1910 Hayırsız Ada Katliamı da bu perspektiften okunmalıdır. Modernleşme niyetiyle kademeli olarak 80 bine yakın köpek toplatılır ve başlarda hendeklerde bekletilir. Dönemin siyasileri, köpekleri öldürmeyeceklerini yalnızca sokaklardan uzakta bir adada bakacaklarını dile getirir. Durum pek böyle gerçekleşmez ve Hayırsız Ada'ya doğru köpekler yola çıkar. Hayırsız Ada; kimsesiz, susuz, yemeksiz ve küçük bir adadır. Köpekler burada açlık ve susuzluktan dolayı uluyarak, birbirlerini öldürerek kimsesiz bırakılmıştır. Politik bir katliama kurban giden köpeklerden geriye hiçbir şey kalmıştır.

Politik bir katliam olarak anılan Hayırsız Ada'dan sonra çalışmamızın ikinci bölümüne geçilir ve burada hukuk düzleminde hayvanlar incelenir. Genel olarak hayvanın eşya olarak görüldüğü görüş yaygındır. Bu görüş de kendisini Roma hukukuna dayandırmaktadır. Eşya olarak hayvanlar, korunmalı ve eziyete tabii tutulmamalıdır. Hayvanı kişi benzeri sayan görüşe göre, hayvanlara özel hukuki bir kişilik oluşturulmalıdır. Böylelikle hayvanlar hukuk öznesi olarak kendisine yer bulabilecektir. Hayvanı kişi olarak tanıyan görüşe göre ise; acı çeken herhangi bir varlığın çıkarları eşit bir şekilde gözetilmelidir bundan dolayı da hukuk öznesi olduğunu savunmaktadır. Hukuk sistemleri içerisinde hayvanın konumu incelenerek çeşitli kıtalardaki hukuk sistemleri değerlendirmeye alınır. Bunlardan ilki Avrupa Birliği'dir. 27 ülkenin birleşimiyle oluşan Avrupa Birliği'nde ülkeler iç hukuk sistemlerini bu birlikle uyumlu hale getirmekle sorumludurlar. Lizbon Antlaşması ile önemli bir ilerleme kaydeden Avrupa Birliği'nde hayvanların refahı göz ardı edilemeyecektir. Çiftliklerde ve deneylerde kullanılan hayvanlar üzerine de çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. İsviçre bu ülkeler arasında en çok ilerleme kaydetmiş medeni hukuka sahiptir. Burada hayvanları kişi benzeri sayan görüş hakimdir. Britanya'da ise bilinen en eski kanunlar ile karşılaşılır. Hayvanların refahını önemseyen Britanya, çiftliklerde ve deneylerde çalıştırılan hayvanlar üzerine de diğer ülkelere kıyasla daha ilerici bir yaklaşım sergilemektedir. Amerika Birleşik Devletleri buraya kadar bahsi geçen tüm ülkelerden oldukça geride bir tutum sergilemektedir. Özellikle deneylerde ve çiftliklerde kullanılan hayvan sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu rakam her geçen saniye daha da

artmaktadır. 49, 781, 140, 378 hayvan yiyecek olmak üzere öldürülmüştür.³ Deneylede kullanılan hayvan sayısının ise net bir ifadesi mevcut değildir. Deneyleleri kontrol etmek için oluşturulan kurul, yine deneyleleri gerçekleştirecek kurumların içerisinde kişiler tarafından oluşturulur. Eyalet sistemi ile ilerleyen ABD’de, hayvanlarla ilgili herhangi bir tasarruf da eyaletlerin kendi iç sistemlerine bırakılmıştır. Avustralya’da ise hayvan hukuku yine eyaletlerin kendi işleyişlerine bırakılmıştır. Hepsinde hayvan istismarı kanunu mevcuttur ve bu kanun ile hayvana yapılan kötü muameleler yasaklanmıştır. Asya Kıtası incelendiğinde, gelişmeler diğer kıtalardaki gibi seyretmez. Çin Halk Cumhuriyeti halen hayvanların istismarına yönelik herhangi bir yasa tasarısı geliştirmemiştir. Ayrıca Çin pazarında satılan her ürünün hayvan deneyi yapılması şartı mevcuttur. Hindistan’da ise durum pek farklı değildir. Anayasa ve inanç sistemleri gereği inek ve süt veren diğer hayvanların öldürülmesi yasaktır. Kimi hayvanların gösterilerde kullanılması da yasaktır. Buradaki cezai düstur tam olarak ilerlemediği için bu yasaklarında caydırıcı hiçbir etkisi bulunmamaktadır.

Türkiye hukuk sistemi incelendiğinde ise, hayvanların refahı, yasalar tarafından korunmaktadır. Türk hukuk sisteminde hayvanlar taşınabilir eşya olarak görülmektedir. 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu gereğince hiçbir hayvana gereksiz yere acı çektirilmemelidir. Aynı zamanda bu kanun ile sokak hayvanların sorumlulukları belediyelere bırakılmıştır. Belediyelerce sokak hayvanları; kısırlaştırılmalı, beslenmeli ve barındırılmalıdır. Günümüzde hiçbir belediye bu kanuna uygun davranmamaktadır. Türkiye’de hayvanlar, deneylelerde kullanılmaya devam etmektedir. Türk hukuk sisteminde caydırıcı bir ceza sistemi bulunmamaktadır. Hayvanlara verilen zararın karşılığı, düşük miktarlarda para cezası olarak kendine hukuk sisteminde yer bulur. İncelenen her hukuk sisteminde hayvanlara yeterli bir seviyede değer atfedilmemiştir. Hukuk, hayvanlar söz konusu olduğunda; insanların çıkarlarını önemsemeye devam etmiştir. Bunun sebebi olarak ise bu hukuk sistemlerinin dayandığı görüşler ele alınmalıdır. Bundan dolayı da felsefe tarihi incelenecektir. Felsefe, hukuk

³ Bu rakamlar 24 Kasım 2022 saat 18.00 tarihinden alınmıştır. Bu satırların yazıldığı sırada binlerce hayvan katledilmiştir. Ayrıntılı ve güncel bilgi için: <https://animalclock.org>

sistemleri oluşturulurken en çok katkıyı yapandır. Bundan dolayı da ikinci bölümde felsefe tarihi içerisinde hayvanın konumu incelenecektir.

İkinci bölümümüzde felsefe tarihinde önemli olan kimi filozofların metinleri incelenir. Buralardaki hayvan hakkındaki görüşler önemsenerek felsefenin zaman içerisindeki hayvana karşı olan tutumu gözler önüne serilmiş olur. Bu doğrultuda ilk bakılan yer Antik Yunan'dır.

Antik Yunan düşüncesi içerisinde Pythagoras, Platon ve Aristoteles incelenmiştir. Pythagoras, hayvan konusu içerisinde önemli bir noktada bulunmaktadır. Dönemin yaygın kanısı olan ruh göçü düşüncesine kaynaklık edecek şekilde Pythagoras'ın hayvanlar hakkındaki düşünceleri de şekillenmiştir. O'na göre hayvanlara eziyet edilmemeli hatta beslenme diyetlerimizden de çıkarılmalıdır. Ruhlar göç esnasında bir hayvanın bedenini kullanabilmektedirler. Bundan dolayı da Pythagoras, bir hayvanda göçmüş bir insanın ruhunu bulabileceğimizi iddia eder. Platon'a gelinen süreçte felsefenin konusu değişmeye başlamıştır. Felsefe artık insanı konu almaya başlamıştır. Böylelikle akıl, ruh ve içgüdü kavramları yeniden şekillenir ve içgüdü, aklın karşısında bir pozisyona çekilir. Böylelikle akla sahip olan bir insanın karşısında hayvan ile karşılaşılır. Ruh göçü düşüncesi kendisini Platon'da da tekrar eder. Pythagoras'tan farklı olarak ruh; burada bir kast sisteminin parçasıdır. İlkece en mükemmel olan insandır ve hayvan bunun karşısında onun altında kalabilecek bir şeydir. Aristoteles'e gelindiğinde ise hocası Platon'a göre daha fazla doğa gözlemcisi olduğu görülür. Aristoteles'in canlılığı araştırdığı çok fazla eseri mevcuttur. Burada insan, hayvandan politik olmasıyla ayrılır. Aslında burada ayrılan insan değil, erkek olmuştur. Böylelikle erkek, Aristoteles'te merkez bir konuma çekilmiş olur. Kadınlar, köleler ve hayvanlar; erkek olanın karşısında, ihtiyaç halinde kullanılacak şeyler olarak tanımlanmaktadır. Böylece insan merkezilik Aristoteles ile birlikte fazlaca baskın hale gelmeye başlamıştır. Bunun çıktısı olarak ise Orta Çağ düşüncesi meydana gelmektedir.

Orta Çağ düşüncesi incelendiğinde, Aristoteles'in mirası sürdürülür. İnsanın tahakkümü altında olan hayvanlar, kutsal metinler kaynak gösterilerek değerlerini oldukça yitirmişlerdir. Augustinus'un kurduğu ontolojik hiyerarşide en başa Tanrı'yı yerleştirir ve sonra sırasıyla; melekler, insanlar ve hayvanlar

yerleşir. Orta düşüncesinde hayvanlarında Tanrı tarafından verilmiş ruhlara sahip olduğu fikri popülerdir fakat bu ruhlar değerlendirme yapacak bir akıldan yoksundurlar.

17. yüz yıla gelindiğinde ise, dünyanın mekanikleşmesi fikri arşa çıkar. Böylelikle var olan tüm düşünceler yeniden tasavvur edilir ve doğa adeta bir makine gibi görülmeye başlanır. Descartes bu fikri daha da ileriye götürerek bu zamana kadar yaygın bir düşünce olan; ruhun hayvanlarda bulunması fikrine karşı çıkar. Bundan dolayı da hayvanlar ruhsuz birer otomata dönüşürler. Tarih içerisinde en acımasız fikirler bu dönem içerisinde kendisine yer bulur. Descartes'in ruhsuz otomatlar fikri, dirikesim için oldukça güzel bir kaynak oluşturur.

Kant'a gelindiğinde ise, hayvanlarla ilgili özellikle bir konu edinildiği görülmez. Hayvanların bahsinin geçtiği her noktada insana özgü olanlar açıklanmaktadır. Bundan dolayı da hayvanlara karşı insanların herhangi bir doğrudan ödevi bulunmaz. Hayvanlara iyi davranılmalıdır çünkü bu durum insanlara iyi davranmaya da sebebiyet vermektedir.

Kant ile benzer dönemlerde yaşamış olan Bentham incelendiğinde ise çağının çok ilerisinde olan bir düşünce ile karşılaşılır. Bentham'a göre haz biricik iyi; kötü ise biricik kötüdür. Bu düşünceden hayvanlar da bir derece etkilenir. Hayvanların kendileri de haz ve acıyı duyumsayabilmektedirler. Bundan dolayı da hayvanlar eşya statüsünde değerlendirilmemelidir. Onların da acıyı duyumsadığı kesin bir yargıdır ve buna göre insanlar eylemlerini gerçekleştirmelidir.

20. yüzyıla gelindiğinde hayvanlar hakkında düşünce gerçekleştirmiş olan Derrida ile karşılaşılır. Hayvan meselesini felsefenin başlıca meselesi olarak gören Derrida, hayvanı hem kavramsal hem de ontolojik olarak inceler. Derrida hayvan adlandırmasını doğru bulmaz. Hayvan adlandırmasıyla hayvanlar homojenleşen bir yapıya bürünür. Bundan dolayı da animot kelimesini önerir. Animot insanın tanışması gereken yeni, sınıflandırılmaz bir çoğulluktur. Hayvanlara karşı ontolojik bir bakış açısı sunan Derrida, indirgemeci bakış açısını burada da eleştirir. Derrida'ya göre hayvanlar yalnızca içgüdüleriyle hareket etmezler. Bundan dolayı da felsefe tarihinin karşısında duran bir pozisyonda tutar

kendini. Hayvanların metaya dönüşmesini eleştiren Derrida, hayvanlara karşı yapılan şeylerin soykırım olduğunu savunur ve bunu Nazilerle ile analogi kurarak gerçekleştirir. Felsefe tarihindeki hayvanın konumu tayin edildikten sonra tezimizin üçüncü kısmına geçilir.

Tezimizin üçüncü kısmında ise Peter Singer'ın *Hayvan Özgürleşmesi* kitabı mercek altına alınır. 1975 yılında çıkan eser dolayısıyla Singer'ın hayvan haklarına yaptığı katkılar incelenmiş olup etik ve politik olarak da hayvanın konumu incelenmiştir. Beş başlıktan oluşan bu bölümde başlıklar Singer'ın kitabıyla doğru orantılı olarak seçilmiştir. Buna göre başlıklar; eşit önemseme ilkesi, türçülüğün tarihi, türçülük içeren tutumlar ve getirilen eleştiriler, hayvan deneyleri, dirikesim üzerine eleştiriler, sınıai çiftlik üzerine eleştiriler ve beslenme tercihleri üzerine eleştiriler: Veganizm olarak seçilmiştir. Singer tüm bu alanlara eleştirel olarak yaklaşmıştır ve hepsinde insanların ve devletlerin tutumları gözler önüne serilmiştir. Eşit önemseme ilkesine göre değerlendirmesi yapılan şeyler arasındaki çıkar eşit bir şekilde gözetilmelidir. Böylelikle bu ilke bize değerlendirme yaparken bir rehber olarak eşlik eder. Aslında Singer bu ilkenin bir çeşit ahlaksal sorumluluk olduğunu savunur. Her hayvan acı çekme kapasitesine sahiptir. Bundan dolayı da her hayvan eşit önemsenmelidir. Felsefesinde bunu ilke olarak belirleyen Singer, bu duruma kolay gelinmediğini ifade ederek, insanlık tarihini türçülük üzerinden yorumlamaya girişir. Böylelikle çeşitli alanların ve en çok felsefenin içerisinde var olan türçü tutumlar Singer tarafından incelenir. Singer çeşitli mazeretleri ele alarak bunları çürütmeye koyulur. Çeşitli alanlarda yapılmış deneyleri inceleyen Singer, bu deneylerin neredeyse çoğununun çıkar gözetilmeden yapıldığını ve sonuçlarının önemli bir katkı sağlamadığını savunur. Bundan dolayı da hayvanlar yerine çeşitli alternatiflerin kullanılmasını talep eder. Sınıai çiftlikler üzerine olan bölümde ise, ülkelerin çeşitli politikalarını inceleyerek, sınıai çiftliklerde olan durumları okuyucuları ile paylaşır. Buna göre, yoğun ve sistematik bir şekilde hayvan sömürsü ve katli eleştirilmiş olur. Sınıai çiftlikleri problem olarak gören Singer çözümü beslenme şekillerinde bulur. Beslenme şekli ve yaşam tarzı olarak veganlık savunusu gerçekleştirir. Singer bunun kolaybir şey olmadığı sözünü yenilerek, sürekli tekrarlar. Bireysel aktivizm tüm bu hayvan sömürsüleri içerisinde çok önemli bir konumdadır. Veganlık da bu bireysel

aktivizm içerisinde yer almaktadır. Singer yavaş yavaş da olsa gelecek açısından umudunu yitirmez.

Peter Singer'ın fikirlerinin hayvan çalışmaları açısından önemli olduğu kanaatindeyim. Bundan dolayı da Hayırsız Ada Katliamını Singer'ın düşünceleri üzerinden bir bakış açısı oluşturarak, çeşitli önermeler dahilinde sonuç kısmını oluşturmuş bulunuyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

(HAYIRSIZ ADA KATLIAMI VE HUKUK DÜZLEMİNDE HAYVAN)

1.1. Hayırsız Ada Katliamı

Sivriada adıyla da bilinen Hayırsız Ada, Marmara bölgesinde İstanbul sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu adada, 3 Haziran 1910 tarihinde 50 bine yakın köpeğin katli gerçekleşmeye başlamıştır. İstanbul'un simgeleri halinde bulunan köpekler Osmanlı Devleti'nin padişahı olan 5. Mehmed'in yönetiminde dönemin Belediye Başkanı Suphi Beysoyundu'nun emri ile köpekler sokaklardan toplatılıp Hayırsız Ada'ya adeta "sürgüne" gönderilir.

2. Meşrutiyet yakın bir geçmişte ilan edilmiş, toplumsal hayat değişmeye başlamıştır. Batılılaşma halkın arasında gittikçe yaygın bir hale gelmiştir. Batılılaşmanın getirdiği yeni yaşam anlayışı ile birlikte devlet, halk ve şehirler bu etkinin içerisine girmiştir. Bununla birlikte sosyal hayat iyice şekillenmeye başlamış ve halk arasında yeni popülerler oluşmuştur. Padişahın yetkilerinin sınırlandırılması, meclis üyelerinin ve kararlarının demokratikleşmesi bu döneme denk gelmektedir. Aynı zamanda kadınların siyasal katılımı da bu dönemde tartışılmaya başlanmıştır.

Tüm bunların yanında batılılaşma düşüncesinin getirdiği bazı sorunlar da ortaya çıkmıştır. Kentlerin hayvanlardan, büyük çoğunluğu köpeklerden arındırılması bu sorunların içerisinde sayılabilmektedir. 1910'da vuku bulan büyük köpek itlafının, gerekse ondan önce gerçekleşmiş olan benzer kıyımların ardında çağdaşlaşmacılık değil, bizihi çağdaşlık yatmaktadır. İstanbul'daki 1910 köpek itlafı, 2. Abdülhamid'ten kısa süre sonra İttihad ve Terraki hükümeti tarafından düzenlenmiştir. On binlerce köpek sistemli bir şekilde yakalanıp

kafeslere tıkmış, kasalara yüklenerak Hayırsız Ada'ya götürölmüş, orada aç susuz, ağır ve cefalı bir ölüme terk edilmiştir. ⁴ Köpeklerin kıyıma gönderilmesinin sebebi halk sağlığı ve hijyen olarak gösterilmişse de aslında bilinmektedir ki dönemin hükümeti sokak köpeklerine karşı büyük bir savaş başlatmıştır. Modern bir kent görünümünün önünde büyük bir engel olarak inanılan şey köpeklerin varlığıdır. Böylelikle köpeklerden arındırılmış bir İstanbul, Avrupa kenti sayılabilecektir. O zamana kadar kentin içerisinde bir şekilde birlikte yaşamış halk ve köpeklerin sorun olması da yine kentleşme içinde yatmaktadır. Peki köpekler ile bu kadar içli dışlı bir yaşam sürmenin kökeni nereden gelmektedir? Bu soruyu Schick şu şekilde yanıtlar:

Bu konuda birçok sav öne sürölmüştür. Örneğin 1867'de Adolphe Benion köpeklerin İstanbul kuşatması esnasında Fatih Sultan Mehmed'in ordusuyla geldiklerini yazmış, topçu ateşinden ürküp Haliç'i yüzerek geçtiklerini, karşı yakada tepeleri yerleştiklerini, daha sonra 1540 civarında yiyecek kıtlığı nedeniyle şehre girdiklerini belirtmiştir. Bir askeri veteriner olan Yüzbaşı Hikmet Şakir, 1932 tarihli tezinde köpeklerin Türk göçmenleriyle birlikte Orta Asya'dan geldiğini iddia etmiştir ki, bu gülünç sav her şeyden önce döneme egemen olan milliyetçi tarih yazımını yansıtmaktadır. Zira yeryüzünde bugüne kadar keşfedilmiş en eski köpek kalıntılarının Yakındoğu'da bulunduğunu, hatta Ön Asya'daki kalıntıların yaklaşık dokuz bin yıl öncesine tarihlendiği dikkate alındığında, Orta Asya'dan o kadar yolu sadece anavatanlarına geri dönmek için kat etmiş oldukları ihtimalinin gerçekten düşük olduğu anlaşılır. Nitekim Bambes Anninos'un belirttiğine göre bir Bizans kaynağı, fetihten önce şehirde elli bin kadar sokak köpeği yaşadığını göstermektedir. Kısacası, köpeklerin ataları büyük ihtimalle

⁴ Schick, I. C., *"İstanbul'da 1910'da Gerçekleşen Büyük Köpek İtlâfı: Bir Mekân Üzerinde Çekişme Vakası"*. Toplumsal Tarih. Ağustos 2010, Sayı 200, s. 23.

yerliydi ve elbette şehir nüfusu arttıkça onların da sayıları artmıştı.⁵

Köpeklerin İstanbul'daki yoğunluğunun nereden geldiği tam olarak kestirilmese de tarih boyunca İstanbul sokaklarına bağlı bir şekilde yaşamışlardır. Hatta öyledir ki daha eskilerden, avcı-göçebe toplumlarda olumlu bir köpek algısına rastlanmaktadır. Avcılık sırasında köpeğin, görme ve koklama duyusundan yararlanılarak, köpekler iyi bir işbirlikçi sayılır. Tarih boyunca sokak köpekleriyle ilgili durum, dönemin seyyahlarından, yazarlarından, gazetecilerinden öğrenilir. Aslında köpekler çok da başıboş değillerdir. Halk onları beslemek ve korumaktadır. Köpekler de bu ilişkiyi besleyerek, sokakları ve insanları sahiplenmektedirler. Köpeklerle sürekli olarak faydacı bir ilişki tutunan halk; köpeklere kimi meslekleri bile yakıştırmıştır. Bunların arasında; dört ayaklı belediye (çöpçülük), bekçilik, itfaiyecilik, deri ham maddeciliği sayılabilir.

Temizlik işinden en başta kadı sorumlu olmak üzere, çeşitli alt kollarla belirli görevliler mevcuttur. Osmanlı için çöp sorunu her zaman gündemde olan bir durum olmuştur. Bu soruna köpekler yardım etmektedirler. Temizlik işini, kendi birincil meslekleriymiş gibi üstlenmişlerdir. Seyyah olan Wittman, seyahatnamesinde; köpeklerin sayısının çok fazla olduğunu ancak kargalarla birlikte çöpçülük yaptığı için halkın köpeklere çok olumlu yaklaştığını yazar.⁶

Temizlik hizmetinden sonra köpeklerin üstlendiği diğer meslek grubu ise bekçiliktir. Köpekler, adeta bir tür polisiye hizmeti sunmaktadırlar. Fenersiz dolaşmanın yasak olduğu dönemlerde, köpekler bir yabancıya geçit vermemekte kesin kararlıydı. Hal böyle olunca fenersiz gezenlere, Osmanlı halkından olmayanlara ve hırsızlara karşı mahalle korunuyor kabul edilirdi. Tabii durum böyle olunca uzak komşuculuk ziyaretleri biraz daha zorlu oluyordu. Böyle misafirliklerde gidilen mahallede, insan olan mahalle

⁵ Schick, I. C., a.g.e., s. 25-26.

⁶ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, Kapı Yayınları, İstanbul, 2022, s. 113.

bekçisini beklemek ya da ziyarete gidilen haneden birisinin refakatine ihtiyaç duyuluyordu.⁷

İtfaiyecilik yahut yangın bildirme mesleğini köpekler, ulumalarıyla hallediyordu. Yangın bildirmekle yükümlü görevliler, yangını duyurduktan sonra yangına en yakın olan köpekler ulumaya başlar ve böylece tüm şehre köpek uluması hakim olurdu. Böylece halk bilirdi ki bir yerlerde bir yangın baş göstermişti. Hatta öyledir ki sultan II. Abdulhamid'in bakımını üstlendiği köpeği Şeri sayesinde saray yanmaktan kurtarılmıştır.⁸

Osmanlı halkının köpeklerden dolaylı olarak yararlandığı bir diğer yol ise köpeklerin dışkılarıydı. Bundan mütevellit “dışkı toplayıcılar” diye bir meslek kolu oluşmuş, halk bundan geçim sağlamıştır. Köpeklerin peşinde dolaşıp, dışkılarını toplayan insanlar, tabakhanelere götürüp bu dışkıları satmaktaymış. Deri tabaklanmasında kullanılan köpek dışkısından daha iyi bir kimyasal görülmediği de kayıtlara geçmiştir. Böylelikle daha fazla köpek daha fazla dışkı mantığı ile köpeklerin üremesinin önüne hiç geçilmemesinin sebeplerinden biri de bu olmuştur.⁹

Yaşam alanlarını temizliyor ve sınırları ihlal edenlere karşı ister insan olsunlar ister köpek, koruyorlardı.¹⁰ Mahalleli, mahallelerin süregiden güvenliği ve esenliğinde köpekleri ortakları olarak görüyorlardı. Köpekler, sokakları çöpten arındırdıkları ve mahalleye bir yabancı geldiğinde havlayarak ahaliye ayağa kaldırdıkları için takdir ediliyordu.¹¹ Halkın köpekleri sevmesinin yanında bu sebeplerin dışında elbette kimi farklı sebepler de vardır. Köpekler sokaklara, mahallelere ve mahalleliye sıkı sıkıya bağlıdır.

İslam dininin köpeklere karşı olan tutumu da köpeklerin evlere alınmayışını ve sokakları doldurmasını destekler niteliktedir. Her ne kadar köpeklere “murdar” gözüyle bakılsa da hayvanları koruyan hadislerdenötürü İslam dini hayvanlara karşı olan iyi sayılabilecek tutumlar

⁷ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 119.

⁸ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 122.

⁹ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 123-124.

¹⁰ Schick, I. C., a.g.e., s.27.

¹¹ Schick, I. C., a.g.e., s. 28.

sergilemektedir. Ancak tüm bunların yanında tarih bazı hayvan katliamlarını gözler önüne serer.

1910 Hayırsız Ada katliamından önce hayvanlara yapılan ve tarihe kayıt edilmiş kimi girişimler mevcuttur. Bunlardan birçoğu salgın hastalıklarla mücadele ederken, çözümü köpekleri öldürmek olarak düşünmenin ürünüdür. Tabii bunların dışında köpekleri öldürmenin arka planında başka sebepler de yatmaktadır.

Osmanlı döneminde bilinen ilk köpek katliamı 1535 yılında Şam valisi Lütfi Paşa tarafından gerçekleşmiştir. Veba salgınından ötürü neredeyse tüm köpekler katledilmiştir. Bilinen ilk sürgün hikayesi ise I. Ahmed (1603-1617) döneminde yapılmıştır. Halk köpeklerin seslerinden, beslenme şeklerinden rahatsız olur ve aynı zamanda şehri ziyaret eden yabancılara karşı da kendilerini mahcup hisseder. Dönemin sadrazamı Kuyucu Murad Paşa'nın seferde ölmesi sebebiyle yerine Nasuh Paşa (1611-1614) getirilir. Nasuh Paşa göreve, sokak köpekleriyle ilgilenerek başlar. Böylece köpeklerin toplatılıp Üsküdar tarafına sürdürülmesine ilişkin fermanını çıkarır. Kayıklara toplatılan köpeklerin bir kısmı yolda boğularak ölürken bir kısmı ise Üsküdar ve Kadıköy açıklarına salınır.¹²

Bilinen ikinci köpek sürgününe ise II. Mahmud (1808-1839) döneminde tanıklık edilir. Bu konuyla alakalı dönemin kaynaklarında ikircikler mevcuttur.¹³ Sokaklarda köpeklerin olmasının Doğu sefaletini simgelediği düşünülmektedir. Sokakların köpeklerden arındırılmasıyla ülke Doğu sefaletinden kurtulacak ve batılaşacaktır. Osmanlı'nın savaşta olduğu bu dönemde bir kıtlık baş gösterir ve bu zamana kadar ekmeğini paylaşan halk, bu kıtlık döneminde köpekleri ekmek düşmanı olarak görür.¹⁴ Köpeklerin sürgün edilmesini mantıklı bir karara bağlamak için bir neden gerekiyordu ve o neden şu şekilde gelişir: İngiliz vatandaşı olan biri bir gece köpeklerin saldırısına maruz kalır. Kendini korumak adına yüksek bir bölgeden aşağı atlar ve bu durum sonucunda hayatını kaybeder. İngiliz

¹² Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 173-174.

¹³ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 177.

¹⁴ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 178.

Hükümeti, Osmanlı'ya bazı yaptırımlar uygular ve kimi emirler verir. Sultan 2. Mahmud, köpeklerin toplatılmasını ve sürgün edilmesini emreder. Şeyhülislam bu emri onaylamasa da, bunun üzerine köpekler toplanmaya başlar ancak halkın gösterdiği direniş, padişahın emrini yener ve karar geri alınır. Kayıtlara geçmiş diğerk büyük olay ise Sultan Abdülaziz devrinde gerçekleşir. Köpekler yeniden toplatılır ve Hayırsız Ada'ya sürgüne gönderilirler. Bu operasyon sırasında, 1865 yılında büyük İstanbul yangınları başlar ve İstanbul'un büyük bir kısmı yanar. Halk bu yangının sebebini, köpeklerin toplatılmasında bulur. Böylelikle halkın bu inancından ötürü köpekler İstanbul'a geri kazandırılmak üzere geri getirilir.¹⁵

Bu tarihlerde köpekler dönemin basınında fazlaca yer bulur. Köpekleri sorun olarak ele alan haberler, makaleler yayınlanır. Her yazar kendince köpek sorunu için çözüm getirerek halkı kışkırtmaya başlar. Kimi yazarlar köpeklerin öldürülmesini, kimi yazarlar sürgün edilmesini ve kimi yazarlar da doğal kısırlaştırmayı savunur. *Terraki*'de yazan Ebüzziya Tevfikise köpekleri başı boş, sorumsuz, zorba ve namussuz olarak niteler. Aynı zamanda köpekleri köylülük emaresi olarak görür ve artık kentleşmiş bir Osmanlı'da buna yer olmamalıdır. Ebüzziya Tevfik köpekleri sekiz maddede değerlendirir, Kuzucu bunu şu şekilde aktarır:

- 1) Köpeklerin tamamı olmasa da bir kısmı kuduz açısından risk taşır. Kuduz İstanbul'da nadir olmakla beraber, yine de resmi rakamlara göre yılda birkaç kişi bu yüzden ölmektedir.
- 2) Köpekler bekçisiz yerlerde insanların ellerindeki et, ekmek ve benzeri yiyecekleri kapmaktadırlar. Bu gaspçılar yüzünden yiyecek emniyetinin kalmadığı söylene yeridir.
- 3) Kendilerince yabancı saydıkları kişilere havlayıp saldırarak taciz etmektedirler.
- 4) Bir kemik parçası ya da sınır davası yüzünden aralarında büyük kavgalar çıkarıp halkın huzurunu kaçırmakta, uykusuz bırakmaktadırlar.

¹⁵ Şenpolat, A. K., 111 Soruda Hayvan Hakları, Okuyan Us Yayınları, İstanbul 2018, s. 247-248.

- 5) Sokak ortalarında çiftleşerek hem insanlara kötü örnek olmakta hem de genel ahlak kurallarını çiğnemektedirler.
- 6) Sokaklar sanki kendileri için yapılmış gibi uluorta yatarak gelip geçeni “adam yerine koymaz”, istiflerini bozmaz ve insanları yol değiştirmeye mecbur ederler. At ve arabalara da aynısını yapar, çiğnemeye ramak kalmadıkça yerlerinden kalkmazlar. Sokakların dolambaçlı olması nedeniyle zaten güç ilerleyen trafik, bu uğursuzlar yüzünden iyice tıkanmaktadır.
- 7) Çöpleri yiyip sokakları temizledikleri ileri sürülmekle beraber, dışkılarıyla her yeri pisletirler. Yani “iradi masrafını koruyamaz”.
- 8) Hayat tarzları gereği uyuz ve diğer hastalıklara da her zaman açıktırlar. Uyuzdan ve boğuşmaktan kaynaklanan yaralı görüntülerinin yanı sıra, sakat halleri görenleri üzüntüye boğmaktadırlar.¹⁶

Ebüzziya Tevfik sıraladığı bu maddelerin hepsinin birer suç tekil ettiğini düşünür ve bu suçları işleyenlerin de cezalandırılması gerektiğini savunur. Köpekler de cezalandırılması gereken kesim arasındadırlar. Köpeklerin öldürülmesini yazısında istemediğini dile getirerek onların sürgün edilmesini salık verir. Bu sürgünün cinsiyetlere uygun bir şekilde yapılması gerektiğini ifade ederek, erkek olanların bir adaya dişi olanların başka bir adaya gönderilmesini önerir. Adalarda da köpeklerin ecellerigelene kadar beslenilmesi gerektiğini de belirtir. Böylece doğal bir kısırlaştırma sistemi önermiş olur.¹⁷

19. yüzyıl Avrupa'sında gittikçe yaygınlaşan evcilleştirme ile birlikte köpekleri ilgilendiren daha farklı alanlar açılmış olur. Köpek sahiplenmek artık kişiye bir statü kazandırmaktadır. Köpeklerin safkan olması ve safkana gösterilen ilgi, bu dönemde artış gösterir. Modernleşme ile birlikte köpekler ile birlikte evlerde yaşamak gittikçe popüler hale gelir ve sokak köpeklerinin

¹⁶ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 214-215. Ayrıca bakmak için: Ebüzziya Tevfik, “Sokak Köpekleri”, Terraki, nr. 220, 2 Cemaziyelahir 1286/ 8 Eylül 1869, s. 2-4.

¹⁷ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 215-216.

az gelişmişlik göstergesi olduğu düşüncesi daha çok taraftar toplar. II. Abdülhamid (1876-1909) bu gelişmelere kayıtsız kalmaz ve Yıldız Sarayı'nda barınak kurdurtur. Çağına ayak uydurma isteğiyle birlikte Avrupa'dan cins köpekler, Osmanlı'ya getirilir. Bu sırada kuduz durumu Avrupa'da gittikçe yayılır. Aslında Osmanlı kuduz vakalarında çok sayı çıkartmamıştır. Ancak yine de kuduz Osmanlı sokaklarının köpeklerden arındırılması için bahane olarak kullanılmıştır. Yurtdışından gelen ziyaretçilerde köpek nüfusunun bu kadar yoğunlukta olup kuduz vakalarının bu kadar az gözükmesine şaşırıldıklarını, yazdıkları yazılarda belirtirler. Bu dönem artık beklenen aşı Fransa'da, Pasteur tarafından bulunur. 1884 yılında köpekler üzerinde denenen aşı, olumlu gelişmeler kaydeder. Böylelikle Paris'te kuduz hastaneleri kurulur. II. Abdülhamid'de yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmamıştır ve Pasteur'u maddi ve manevi olarak desteklemiştir. Böylece Osmanlı bir grup veterineri Fransa'ya gönderdi ve onlardan aşı hakkında gelişmelerin öğrenilmesi beklendi. Eğitimden dönen hekimler ışığında, Osmanlı'nın ilk kuduz hastanesi 1887 yılında İstanbul'da kurulmuş oldu ve aşılama başladı.¹⁸ 1901-1909 yılları arasında hastaneye ulaşan kuduz vakasının 6808 olduğu söylenmektedir. İstanbul'un nüfusu ve Avrupa'daki vaka sayılarına kıyasla bu rakam oldukça düşüktür.¹⁹

İstanbul'daki hastanenin kapasitesinin yetersizliği ve taşradan ulaşımın zorluğu göz önüne alınarak 1905 yılında Selanik'te ikinci hastane kuruldu. Üçüncü hastanesini ise Osmanlı 1917 yılında Sivas'ta açıp aynı yıl içerisinde dördüncüsü Şam'da kurulmuştur.²⁰

Avrupa'da köpekler çeşitli meslek kollarında resmi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Çarşı içerisinde polis, gümrüklerde kolcu, nehir kenarlarında cankurtaran olarak istihdam edilmenin dışında bekçi, nöbetçi, izci olarak da köpekler kullanılmıştır. Fransız bir subay, köpeklerin taşıyabileceği bir araba icat eder. Böylelikle köpekler bu hizmetler için eğitime başlanmıştır. İtalya'da ise arama kurtarma ekibinde çalıştırılmak

¹⁸ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 253-258.

¹⁹ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 281.

²⁰ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 285.

üzere köpekler eğitilmiştir.²¹ Hal böyle ilerlerken Osmanlı ise tarihinin en büyük kıyımına hazırlanmaktaydı.

Kuzucu'nun aktardığına göre; 1909 yılında Avusturya-Macaristan'a düzenlenen geziye *Seda-yı Millet* muhabiri Mehmed Sadi'nin "Sokaklarda hiçbir köpeğe rastlanmıyor" yorumu, 20. Yüzyıl insanının sokak üzerine düşünceleri konusunda bir fikir verir.²² 1908 yılında ilan edilen 2. Meşrutiyet ile birlikte, 1909 yılında Sultan Abdülhamid tahtan indirilir. Meşrutiyet hükümeti, İstanbul'u Batılılaştırarak güzelleştirme gayesinde, köpeklerin kademeli olarak sokaktan kaldırılacağını duyurur. Böylece Avusturyalı birinin 300 bin Frank karşılığında köpekleri istediği gazetelerde yazar. Aynı gazeteler, bu talebin merhamet ve vicdan sebebiyle reddedildiğini de bildirir.²³ Kuzucu, Abdullah Cevdet'ten alıntılar yaparak dönemin hayvanlara bakışını özetler: "Sokakları uyuz köpeklere, fare, kedi, tavuk laşeleriyle dolu bir memlekette; telefonsuz, elektriksiz, şimendifersiz, fabrikasız, ticaretsiz, sanayisiz bir cemiyette' kültür adamlarının işinin zor olduğunu, Avrupalı meslektaşları gibi serbest düşünemediklerini dile getirmektedir."²⁴ Böylelikle halkı, yavaş yavaş toplu katliam fikrine hazırlamaya başlanmıştır. Dönemin hükümeti de bu fikri var gücüyle destekler.

Görüldüğü üzere Osmanlı döneminde aslında sokak köpeklerine yönelik acımasız birçok girişim gerçekleşir. Ancak 1910'da yapılan girişim kadar kötü sonuçlanana görülmemiştir. Peki 1910'daki olay nasıl vuku bulur?

Dönemin belediye başkanı köpekleri toplatarak bir adaya götürmek ve orada köpeklere bakmak istediğini kararlaştırır. Böylelikle belediye meclisi 2 Nisan 1910 günü, köpeklerin öldürülmeden şehrin izole bir yerine yerleştirme kararı almış olur. Topkapı sınırında bulunan çukurlara, toplanan köpekler yerleştirilecektir. Aynı zamanda meclis, köpeklerin bakımı için bütçe ayırmayı da onaylar. Böylece toplama işi gece yapılacak olup, hayvanbaşına 15 Frank karşılığında Roman vatandaşlarına yaptırılmaya başlanır.

²¹ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 290.

²² Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 299.

²³ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 299-301.

²⁴ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 306. Ayrıca bakmak için: Abdullah Cevdet, "Bezmi Nusret Bey'e", Tenkid, nr. 2, 15 Nisan 1326 / 15 Nisan 1908, s. 2.

Topkapı'da toplanmaya başlayan köpekler, halkın dikkatini çekmeye başlamış ve toplama zamanlarında kimi engelleyici mücadeleler başlamıştır. Bu doğrultuda halkla sürekli içli dışlı yaşayan bu hayvanlar boyunlarına, bacaklarına ip geçirilerek çöp arabalarına doldurtuluyor ve hendeklere götürülüyordu. Sebep olarak halkın sağlığı gösterilse de kimse kuduz salgının, imparatorlukta az görüldüğünü hesaba katmıyordu. Hendekler, birkaç bin köpekle yer kalmayacak kadar doldurulunca buradan sonra toplanılan köpeklerin Hayırsız Ada'ya gönderilmesi kararı alındı. Topkapı'da bekletilen köpeklerin sesleri ve kokuları da halk tarafından şikayet edilince hendeklerde tutulan köpekler de adaya doğru yola çıkartılır.²⁵

Hayırsız Ada yahut Sivriada, İstanbul sınırları içerisinde olup Marmara Denizi üzerinde bulunur. İstanbul'un ünlü diğer adalarına (Büyükada, Heybeliada, Burgazada, Kınalıada) komşudur. Günümüzde ise adada kimse yaşamadığı gibi az sayıda da ağaç bulunmaktadır.²⁶

3 Haziran 1910 yılında 50 bine yakın köpek toplatılmış olup, kafeslere konular ve sürgüne gönderilir. Köpekler, dev kerpetenler ile bir şekilde yakalanılır. İki ay boyunca Topkapı'dan Hayırsız Ada'ya sürgün edilirler. Diğer eski girişimlere nazaran bu girişim geri dönmek üzere gerçekleştirilir. Köpekler açlık ve susuzluğa terk edilirler.²⁷ Başlangıçta köpeklerin öldürülmeyeceği, erkek ve dişilerin birbirinden ayrılacağı, yemeklerinin ve sularının sürekli verileceği söylenilmiştir. Nitekim ilk zamanlar bu, bahsedildiği şekilde gerçekleşmiştir. Hatta fırtına gibizorluklara karşılık adaya bir ekmek deposu kurulması kararı alındı. Adada görevlendirilecek kişinin kalması içinde bir lojman kurulmaya başlandı.²⁸

Tam bu sıralarda Osmanlı'da başka bir hayvan ile ilgili bir gelişme yaşanıyordu. 23 Mayıs 1910 tarihli dönemin güçlü İkdam adlı gazetesi,

²⁵ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 306-317.

²⁶ Şenpolat adayı şu şekilde betimlemektedir: Zincirlikuyu istikametinden Barbaros Bulvarı üzerinden Beşiktaş'a doğru karayoluyla inerken Yıldız civarında Marmara Denizi'nin ortasında ağlayarak duran, tek bir sivri ada gözükmektedir. İşte orası Hayırsızada'dır. Her gün İstanbullulara aslında tek başına bakar, yaşadıklarını anlatır fakat kimse onun o ada olduğunun farkında dahi değildir. Detaylı bilgi için bakınız: Şenpolat Ahmet Kemal, 111 Soruda Hayvan Hakları, Okuyan Us Yayınları.

²⁷ Şenpolat, Ahmet Kemal, 111 Soruda Hayvan Hakları, s. 250.

²⁸ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 319.

Taksim'de İspanyol tarzı boğa güreşi yapılacağını ve bunun için arena inşa edildiğini yazdı. Gazete bu etkinliği şiddetle kınamıştır. 147 kişi dönemin başkanına, iptal olması yönünde dilekçi iletti. İkdam gazetesi de bu imzacıların arasındadır. Programın iptal edileceği basında duyuruldu ancak şirkete tazminat ödememek için güreşler gerçekleştirildi. Basın boğa güreşlerine karşı olan muhalifliklerle oldukça çalkalandı fakat aynı dönemdeki köpek sürgünü için aynı çaba gösterilmedi. İkdam gazetesi de sürgün konusunda sessiz kalan gazetelerden birisi olmuştur.²⁹

Adada içme suyu büyük bir problem yaratmıştı. Kuyudan su çekilmesi planlandı fakat buradan istenilen fayda çok fazla görülemedi. Adaya gözlem için giden yerli ve yabancı kişiler, adada köpeklerin açlıktan birbirini öldürdüğünü belirtmişlerdir. Açlığa ve susuzluğa terk edilen köpeklerin haykırıları şehirden duyulmaktaydı. İstanbul'un yaşlı nüfusu bu zulmün başlarına ne gibi şeyler açacağı konusunda hayıflanmaya başlamıştı.³⁰ Planlanan sürgünün karar sürecine dair kimi açıklamalar yıllar sonra gelir, Kuzucu bunu şu şekilde aktarır:

Abdülhamid devri bankerlerinden Yorgo Zarifi'nin oğlu Leonidas Zarifi'nin (1880-1943) anlattıkları da buna çok yakındır. Karar sürecine de değinen yazar, her şeyin çok ince hesap edildiğini, başlangıçta itlafın düşünüldüğünü, ancak 'cahil ve fanatik Türk halkının tepkisine yol açmayacağı' için sürgünde karar kılındığı belirtilmiştir. Yetkili makamlar, adanın 'köpek çiftliğine' dönüştürüleceğini açıklamışlardı. İlk haftalarında gazeteleri olası tepkilerin önünü almak için, adanın köpek cennetine döndüğün ve hayvanlar için düzenli yiyecek ve su gönderildiğini yazmışlardı. Fakat tekne turları sırasında karşılaştıkları manzara, tam tersini göstermişti.³¹

²⁹ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 319-321.

³⁰ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 326-327.

³¹ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 329.

Bu dönemde, II. Abdülhamid zamanındaki gibi sürgünden hayvanların geri getirildiği dedikoduları hızla yayılır. Söylentiler artınca yetkili bir kişi, köpeklerin geri dönmesinin imkansız olduğunu çünkü geriye köpek kalmadığını bildirecekti.³²

En başında hayvanları satın almayı teklif edenler, belediye başkanının kararıyla reddedilse de, hayvanların cansız bedenlerini satmak kabul edilir ve böylece adadan, Avrupa'ya bolca deri, kemik tozu ve yağ yollanmıştır.³³

Hayırsız Ada'da yaşayan hiçbir hayvan kalmayınca İstanbul'un sokakları bir bir çöp sorunu ile karşı karşıya kalır. İlginç bir tesadüftür ki bu sıralarda kolera patlak verir ve çöplerle ilgili sıkıntı gittikçe daha çok gündeme taşınır. Bu katliamdan sonra hayvanların korunmasına dair ilk örgütlenmenin adımları atılır. Böylelikle Himaye-i Hayvanat Cemiyeti kurulur. Cemiyetin kurulumunda yabancı vatandaşların büyük etkisi vardır. Yönetim kuruluna birçok asker, bürokrat ve siyasetçi katılır. Burada dikkat çekici iki isim mevcuttur: Sürgün kararı alındığı tarihte belediye başkan yardımcılığı yapan ve sonrasında belediye başkanı olan Tefik Bey ve hayvanların adada beslenmesi için görevlendirilmiş olan Beyoğlu bölgesi yöneticisi Muhyiddin Bey. Derneğin amaçları olarak: hayvanlara işkenceyi azaltmak ve iyi davranışları yaymak; çocuklarda hayvan sevgisini geliştirmek, belirtilebilir. Cemiyet en etkili olduğu zamanlarda, Balkan savaşı mevcuttur ve bundan dolayı da hasta ve zarar görmüş hayvanların bakımını Cemiyet üstlenmiştir. Pek tabi birçok sivil toplum kuruluşu gibi, Himaye-i Hayvanat Cemiyeti'nin de 1. Dünya Savaşı esnasında faaliyeti sonlandırılır.

34

Hayırsız Ada katliamına sebep olarak farklı kaynaklarda başka nedenler de gösterilir. Avrupa'da hızla gelişen parfüm ve kimya sektörü vardır. Bu sektör için sokaklardaki tüm köpekler tek tek toplanmış ve bu sanayiye kurban edilmiştir. Daha fazla köpeğe ihtiyaç duyan Fransız

³² Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 330-331.

³³ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 340.

³⁴ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 369-373.

Hükümeti, Osmanlı'ya bir öneri getirir ve köpeklerin kendilerine belli bir ücret karşılığı verilmesini ister. Fransa ile bir anlaşma imzalanır. Halk bu duruma tepki gösterir ve köpekleri vermek istemez. Buna rağmen köpekler yine de toplatılır ve yine Tophane'de Fransa için bekletilir. Halk bunun üzerine Tophane'ye baskın yapar ve köpekleri kurtarır. Hükümetin imzalamış olduğu anlaşmadan ötürü, Osmanlı geri adım atmaz ve köpekleri tekrar toplatır. Köpeklerin tekrar kurtarılmaması için başlarında askerler nöbet tutar. Fransa'dan yükleme talimatı bir türlü gelmez; bundan sebeple de köpeklerin bakımı sorun haline gelir. Osmanlı Hükümeti köpekleri ücretsiz de olsa verebileceğini dile getirir fakat Fransız Hükümeti anlaşmayı fesheder. Böylelikle toplatılan binlerce köpek ile ne yapacağını bilemeyen Osmanlı Hükümeti, çözümü köpekleri katletmekte bulur ve Hayırsız Ada'yaseferler başlar.³⁵ Böylelikle Hayırsız Ada katliamı olarak bilinen olay vuku bulmaya 3 Haziran 1910 tarihinde başlar.

Bu olay, hayvanlara yapılan ilk işkence olmadığı gibi elbette son da olmamıştır. Osmanlı ve Türkiye tarihinde hayvanlara yapılan işkenceler ve yüz kızartıcı suçlar yeterince fazladır. Herhangi bir konu insanı meşgul etmeye başladığında, orada hemen bir hayvana yönelik şiddet vuku bulur. Özellikle salgın hastalıklarda, hayvanların telef edilmesi ya da diri diri yakılarak öldürülmesi çekinilecek bir şey olmamıştır.

Hayırsız Ada olayından sonra gerçekleştirilen katliamlar da mevcuttur. 1910'daki müdahaleden kurtulan köpeklerin çiftleşmesiyle sokaklar eski, köpekli günlerine geri dönmeye başlar. Bu defa gözler Anadolu yakasındaki köpeklerdedir. Dönemin belediye başkanı olarak Cemil Paşa (Cemil Topuzlu), 1 Mart 1913 tarihinde verdiği demeçte yeniden bir itlafın gündemde olduğunu bildirdi. Halktan destek almak için gazetelere ilan veren Cemil Paşa, öldürülen her köpeğin kuyruğunu gösterene 5 kuruşluk ikramiye yapacağını duyurdu. Böylece silahla ve zehirlenme ile köpekler öldürülmeye başlandı. Buradan hareketle 30 bine yakın köpek

³⁵ Şenpolat, 111 Soruda Hayvan Hakları, s. 249-252.

tekrar katledilmiş oldu. Bununla da bitmedi ilerleyen yıllarda tekrar köpekler zehirlenerek yahut silahla vurularak öldürülmeye devam etti.³⁶

24.07.1987 tarihli Milliyet Gazetesi'nin haberine göre; Bursa'da 1747 kedi ve köpek fırınlarında diri diri yakılmıştır.³⁷ Haber bunu "vahşet" olarak sunmaktadır. Bu vahşeti yapan ise belediyenin kendisidir. Günümüze gelindiğinde ise durumun pek değişmediği gözlemlenmektedir. Belediye sorumluluğunda olan sokak köpekleri, belediye görevlilerince toplatılıp uzak noktalara açlığa ve susuzluğuna terk edilmeye devam etmektedir. Aynı zamanda "Havrita" isimli bir uygulama çıkartılıp, sokak köpekleri bu haritalarda işaretlenip hedef gösterilmiştir. Bu uygulama dolayısıyla yine birçok hayvanın canına kast edilmiştir. Peki belediye bunu neye hizmet olarak yapmaktadır? Bu tarz işkenceleri, katliamları yapanlar yetkiyi nasıl elde ederler? Hukuk içerisinde bunun yeri nedir?

³⁶ Kuzucu Kemalettin, İstanbul'un Sokak Köpekleri, s. 376-394.

³⁷ Detaylı bilgi için bakınız:

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/qavidE_x2B_gly1TwSBiLcXpzQ_x3D_x3D_

Foto 1. Köpeklerin Toplatılma Anı

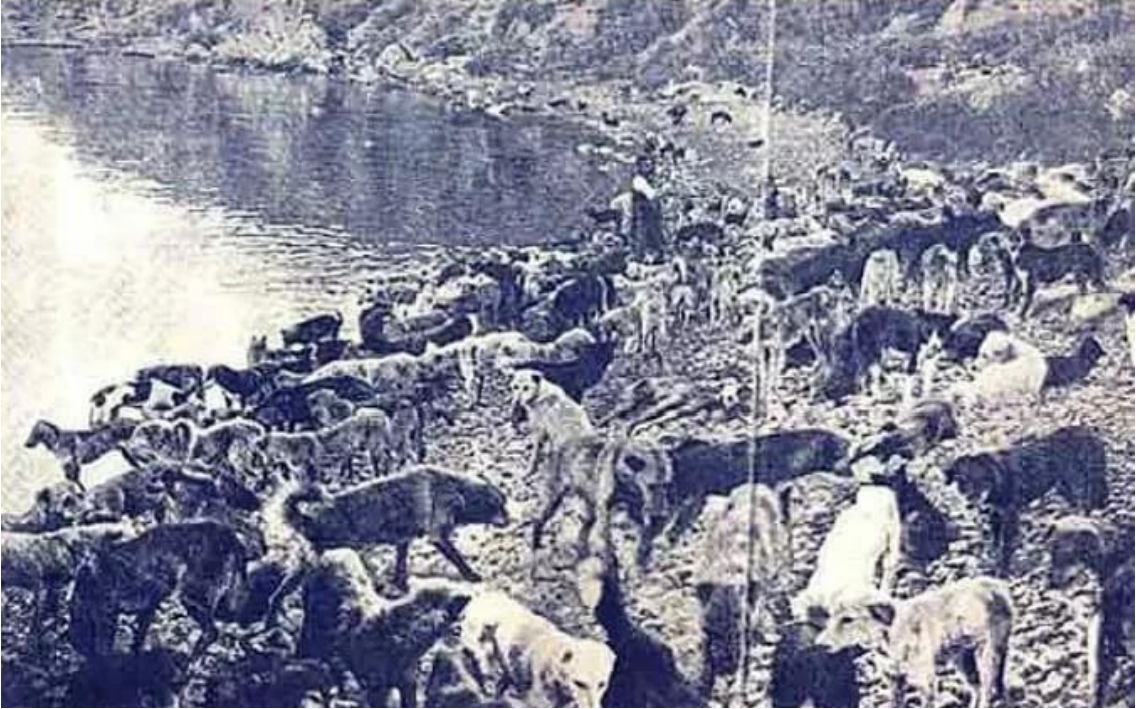

Foto 2. Adalardaki Köpekler

Foto 3. Hayırsız Ada'da Bulunan Köpekler

Foto 4. Köpekler Geldikten Sonra Hayırsız Ada

1.2. Hukuk Düzleminde Hayvan

Hukuk düzleminde hayvan konusunu tartışmak aslında bir bakımdan hak kavramı üzerinden tartışmaya yönlendirse de bu bölüm “hayvan hakları” terimini kavramsal olarak incelemeyi içermemektedir. Hayvanların hakları olabilir mi tartışması bu tezin kapsamı alanına dahil edilmeyip, hayvan haklarının Dünya ve Türkiye özelinde doğuşu genel olarak incelenecek olup, Dünya ve Türkiye’de hayvanların hukuk düzleminde nasıl ele alındığı serimlenecektir. Hayvan hakları kavramına bir noktadan karşı çıkışı Peter Singer üzerinden, üçüncü bölümde açıklanacaktır.

Özgürlük ve hak düşüncesinin kapsamı Fransız Devrimi sonrasında oldukça gelişme gösterdi. Tüm ezilenleri kapsayacak şekilde bir gelişme göstermesi hayvanlar üzerine düşünmeye de sevk etti. Bundan dolayı oluşan hayvan hakları görüşü günümüze gelinceye kadar çokça aşamalardan geçti. Koçhisarlıoğlu ve Erişgin bu durumu şu şekilde izah eder:

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş, insanların hayvanlarla olan bağında bir değişimi de beraberinde getirmiş ve bu değişim, hayvanın hukukî statü sü nü tartışmalı bir konuma getirerek, farklı gö rü şlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Soruna ilişkin tartışmada savunulan belli başlı gö rü şler şö yle belirlenebilir:

- Hayvanın eskiden olduğu gibi nesne olarak kabul edilmesi ve fakat insanın korunması adına hayvanın korunması gereği;

-Hayvanın kişi benzeri olarak kabul edilmesi;

- Hayvanın duyarlı ve ıstırap çeken bir canlı olduğundan hareketle kişi olarak kabul edilmesi.³⁸

Hayvanların hukuki statüsünü tartışmak aslında hayvanların ahlaki statüsünü tartışmaktan ileri gelmektedir. Bir bakıma bir varlığın hakları olduğunu ileri sürmek aynı zamanda o varlığın ahlaksal statüsü olduğunu varsayarak başlar. DeGrazia'ya göre üç çeşit ahlaksal statü bulunmaktadır. Bunların da elbette belli başlı sınırları mevcuttur. Üç farklı ahlaksal statü tanımı içerisindeki ayırım, çekilen sınırdan ayırır. İlkinin 'ahlaksal statü' anlamı olduğunu dile getirerek; bir hayvana, o hayvanın iyiliği için iyi davranmamız gerektiğini ve belli bir sınıra kadar bu davranışı korumamız gerektiğini belirtir. İkinci ve daha katı bir statü olarak 'eşit saygı' anlamı karşımıza çıkar. Bu da bir kişinin hakları olduğunu söylediği takdirde, o kişi eşit saygıyı da hak eder. Bundan dolayı da o kişinin çıkarları herhangi birinin çıkarlarıyla eşit gözetilmelidir. Üçüncü ve diğerlerine göre en katı olan tutum ise 'yararlılığı aşan anlam'dır. Buna göre bir kişinin yaşamsal çıkarını korumak, kimi durumlarda birtakım dezavantajlar oluşturacak olsa dahi, o çıkarı korumak gerektiğini öne sürer.³⁹ DeGrazia bunu şu şekilde özetler:

Ahlaksal Statü Anlamı: Hayvanların en azından bir ölçüde ahlaksal statüleri vardır. Hayvanlar sırf insanlar kullanılsın diye var olmazlar; bu nedenle, kendi iyilikleri açısından hayvanlara iyi muamele edilmelidir.

Eşit Saygı Anlamı: İnsanların ve hayvanların kıyaslanabilir çıkarlarına ahlaksal ağırlık vermeliyiz. Örneğin, hayvanların acı çekmesi insanların acı çekmesi kadar önemlidir.

Yararlılığı Aşan Anlamı: İnsanlar gibi hayvanların da, (belki birkaç istisna dışında) toplum için yararlı olmayı arttırmak uğruna göz ardı edilmemesi gereken yaşamsal çıkarları vardır. Örneğin, hayvanların özgürlük hakkı vardır ve bu da -hapsedilmeleri

³⁸ Cengiz Koçhisarlıoğlu – Özlem Söğütlü Erişgin, "Hayvanların Hukuki Konumu", *Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi Özel Sayısı*, Cilt 2, 2013, s.1691

³⁹ DeGrazia David, *Hayvan Hakları*, Dost Kitapevi Yayınları, çev. Hakan Gür, Ankara, 2006, s. 31-33.

durumunda muhtemelen daha fazla kazanç ve daha az harcama söz konusu olsa bile- hapsedilmemeleri gerektiği anlamını taşır.⁴⁰

Hayvanı eşya olarak görmek Roma hukukuna dayanmaktadır. Eşya olarak korunmalı ve eziyetten uzak kalmalıdır. Özellikle evcil hayvanlar ve işçi olarak çalıştırılan hayvanlara karşı insanın ödevleri vardır. Hayvanların bu noktada korunması insanın yararınadır. İnsancıl bir çevrecilik anlayışında, çevre asıl önemli olan şey değildir. Çevre, içerisinde insan olduğu için korunmaya değerdir. Bundan mütevellit doğanın, hayvanın ve bitkilerin korunması insanın korunması anlamına gelir. Korunmak burada hak sahibi olmakla asla eş değer değildir. Bu görüşe göre hak sahibi olmak, akıl sahibi olmakla aynı şeydir. Doğal haklarda bundan dolayı akli kendinde barındıran insana aittir, hayvanlar hak sahibi olamazlar. Hak sahibi olamayanlar hukuk öznesi olarak da sayılamazlar.⁴¹ Hayvanı eşya olarak görmek DeGrazia'nın 'Ahlaksal Statü Anlamı'na denk düşebilmektedir. Bazı hayvanlar bir ölçüye kadar anlam ifade edebilmektedir. Bu da insanın değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır.

Hayvanı kişi benzeri sayan görüşe göre, hayvanların hukuk düzleminde tanınabilmesi için onlara özel bir hukuki kişilik oluşturulması gerektiğini savunur. Hayvan hukuk tarafından korunması gereken, çıkarları bulunan bir hukuk öznesidir. Tüzel kişilerin nasıl hukuk öznesi olabiliyorsa hayvan-kişiler de hukuk öznesi olabilirler.⁴²

Hayvanı kişi olarak tanıyan görüşe göre, temellendirmesini hayvanın acı çekmesinden alır. Beyin ve sinir sistemine sahip olan tüm canlılar acı çekebilirler. Bir hayvanın ıstırap çekmeme yönünde bir çıkarı vardır. Bundan dolayı da insanlarla eşit haklara sahiptirler. İnsan

⁴⁰ DeGrazia David, Hayvan Hakları, s.38-39.

⁴¹ Koçhisarlıoğlu – Erişgin, Hayvanın Hukuki Konumu, s. 1692-1695.

⁴² Koçhisarlıoğlu – Erişgin, Hayvanın Hukuki Konumu, 1695-1696.

veya hayvan, herhangi bir acı ve zevk duyusu olan varlık, hukuk öznesi olarak kabul edilmelidir. Yalnızca belli bir türe ait diye hayvanları hukuk öznesi saymamak keyfi bir tutumdur. Hukuk çıkarlara dayalı olmalıdır,

çıklarlar dışında kalacak olan ölçütler ayrımcılık ile sonuçlanır. Hukukun amacı ise bu çıkarları korumaktır. Bu durumda hak sahibi varlıklar, hakkını aramak veya korumak için eyleme geçebilirler yahut onların yerine temsilciler bu eyleme geçebilirler. Kimin eyleme geçtiği

önemli değildir çünkü bu doğrultuda açılan bir dava daima hak sahibinin adına veya onun yararına açılmaktadır. Bu görüşe göre haklar, yalnızca ehli olanlara değil tüm hayvanlara tanınmalıdır. Hayvanın türüne ve özelliklerine göre değişen bir hak tanımı gereklidir.

Medeni hukuk sistemlerine bakıldığında hayvanın statüsü konusunda bir fikir birliğinin bulunmadığı görülür. Hayvanı eşya olarak gören anlayış hukuk sistemlerinde oldukça yaygınken, bu fikrin değişimi aslında çok eskiye dayanmamaktadır. Değişen şey hayvanın statüsü olsa da aslında hak kısmına dair bir gelişmeye nadir rastlanır. Ancak kimi devletler hukuk düzeyinde, hayvanları koruma üzerine yasalar veya düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler hayvanların refahı için mi yapılmıştır yoksa hayvan endüstrisini güçlendirmek için mi yapılmıştır, tartışmaya açıktır.

1.2.1. Dünyadaki Hukuk Sistemleri İçerisinde Hayvan

Avrupa Birliği yirmi yedi ülkeden oluşup, siyasi ve ekonomik bir topluluktur. Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeler iç hukuk sistemlerini bu birlik ile uyumlu hale getirmekle yükümlüdürler. Birliğin hayvan refahı ve hayvanları eziyetten korumaya dair düzenlemeleri mevcuttur. Bu doğrultuda genel olarak Avrupa Birliği hukuku incelenecek olup daha sonrasında kimi üye devletlerin kendi iç hukuklarında yapmış oldukları gelişmeler incelenecektir. En kapsayıcı hüküm, 2007'de üye devletlerce imzalanan ve 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile sağlanır. Bu anlaşma ile hali hazırda olan bazı antlaşmalar üzerinde

değişiklik sağlanmıştır. Böylelikle Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma'nın 13. Maddesi şu şekilde düzenlenmiştir: "Birlik ve üye devletler, Birliğin tarım, balıkçılık, nakliyatçılık, iç pazar, araştırma ve teknolojik gelişme ile uzay alanlarındaki politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında, hayvanlar hissedebilen varlıklar olduklarından onların refahı ile ilgili gerekleri azami ölçüde dikkate alırlar. Bunu gerçekleştirirken Birlik ve üye devletler, dini ayinler, kültürel gelenekler ve bölgesel miras konusundaki adetler ile ilgili olanlar başta olmak üzere üye devletlerin kanun ve ikincil düzenlemelerine saygı gösterirler."⁴³

Böylelikle hayvanlar, hissedebilen varlıklar olarak ele alınmış olur. Bu madde ile birlikte yeni stratejilerde, hayvanların önlenebilir ıstırap çekme ve işkence görmesinin önüne geçmek hedeflenmiştir. Bununla birlikte çiftlik hayvanlarının kötü muamele görme ve olumsuz koşullarının değiştirilmesine ön ayak olmuştur. Hayvan refahı konusunda Avrupa Birliği çeşitli eğitim ve atölyeleri finanse etmiştir. Veterinerler hayvan refahı konusundaki eğitimlerle bilinçlendirilmiştir.⁴⁴

1976 yılında kabul edilmiş olan Çiftlik Amaçlı Yetiştirilen Hayvanların Korunması Hakkında Avrupa Konvansiyonu, çiftlik hayvanlarına dair genel koruma prensipleri belirler. Çiftlik hayvanlarının yiyecekleri, hareket alanları ve havalandırması gibi hayvan refahını ilgilendiren konularda belli düzenlemeler sunar. Fakat bunun denetlenmesine dair herhangi bir hüküm mevcut değildir.⁴⁵ Böylelikle endüstride çalıştırılan hayvanların; tavuk, buzağı, domuz, koyun, keçi; kısa yaşamlarına dair standartlar belirlenmiş olur.

1986 yılında 123 sayılı Deney ve Diğer Bilimsel Amaçlarla Kullanılan Omurgalıların Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi kimi üye devletler tarafından imzalanır. Bu sözleşmenin giriş kısmında

⁴³ Arıkan Engin, Hayvan Hakları İnsan Hukuku, Ekin Yayınevi, Bursa, 2016, s. 146.

⁴⁴ Arıkan Engin, Hayvan Hakları İnsan Hukuku, s.147

⁴⁵ Arıkan Engin, Hayvan Hakları İnsan Hukuku, s. 148.

insanların, tüm hayvanlara saygı yükümlülüğü olduğundan bahsedilir. Buna göre ahlaki olarak uyulması gereken sorumluluklar hayvanların ıstırap çekme ve hafıza kapasiteleri ile ilişkilidir. Tüm bunlara rağmen hayvanların deneylerde kullanılabileceği kabul edilmiş olur. Sözleşme üç R ilkesini benimsemek zorundadır. Arıkan bunu şu şekilde aktarır:

Konvansiyon, hayvanların bilimsel deneylerde kullanılmasında izlenen Üç R ilkesini zımni olarak benimser. İkame ilkesi (replacement principle), deney yapılmadan önce hayvanlar kullanılmadan söz konusu deneyin alternatif yöntemlerle yapılıp yapılamayacağını araştırılmasını öngörür; bu ilke 6. Maddede belirtilmiştir. Azaltma ilkesi (reduction principle), deneylerin makul olarak sonuç vermesi için gerekli en az sayıda hayvanı kullanacak prosedür ve tekniklerin kullanılmasını öngörür; bu ilke 7. Maddede belirtilmiştir. Son olarak iyileştirme ilkesi (refinement principle), deneti gerçekleştirenlerde en az acı, eziyet, stres ve kalıcı zarar veren yöntemleri kullanmalarını öngörür; bu ilke 7. Maddede belirtilmiştir. Sözleşme aynı zamanda acı önleyici yöntemlerin de deneyler sırasında kullanılmasını şart koşar. Ancak tüm bu kurallar deneyin sonuç vermesini engellemesi durumunda istisnalar gereğince izlenmeyebilir.⁴⁶

Hayvanların deneylerde kullanılması yasaklanmaz ancak belli kurallara tabi tutulur. Fakat bu kurallara kimi durumlarda uyulmaması mümkündür. O kimi durumlar, sağlık sektörü içerisinde kendine uygun zemin yaratarak gerçekleştirilir. Hayvanların deneylerde kullanılması için yetkili makamlardan izin alınması gereklidir. Deney sonuçlarının

⁴⁶ Arıkan Engin, Hayvan Hakları İnsan Hukuku, s. 155.

sağlayacağı fayda, hayvanlara verilen zararı aşacağı ispatlanmak zorundadır.

Evcil Hayvanların Korunması Hakkında Avrupa Konvansiyonu kimi Avrupa Birliği üye devletlerince imzalanmıştır. Bu mevzuat dolayısıyla sokak hayvanlarına dair de birtakım sorumluluklar doğmuştur. Mevzuata göre insanların, yaşayan tüm canlılara karşı ahlaki yükümlülükleri vardır. Evcil hayvanların topluma değer kattığı belirtilip onlara yönelik her türlü davranışta ortak bir standart geliştirilmelidir. Evcil hayvanlar, gereksiz acı ve sıkıntıdan uzak tutulmalıdır. Hayvanın refahı temel ilke olarak belirlenmelidir. Aynı zamanda hayvanların terk edilmesi de özel hükümlerle yasaklanmıştır. Sokak hayvanları söz konusu olduğunda; önlenemez acı ve sıkıntıdan uzak tutulmalılardır. Şayet sayıları sıkıntı çıkardığı taktirde idari makamlara başvurulmalıdır. Ulusal bir hastalık meydana geldiğinde sokak hayvanları ve evcil hayvanlar yetkili kişiler tarafından toplatılabilir. 2009 yılından itibaren kedi ve köpek kürklerinin alışı ve satışı yasaklanmıştır.⁴⁷

Avusturya Medeni Kanunu'na 1986 yılında yeni bir hüküm eklenmiştir. Bu hükme göre; "hayvanlar nesne (eşya) değildirler; onlar özel yasalarla korunurlar. Nesnelere hakkındaki hükümler, aksine hüküm olmadıkça hayvanlara da uygulanır." Bu doğrultuda hayvanlar eşya olarak kabul edilmezler ancak hukuk öznesi de sayılmazlar.⁴⁸

Alman Medeni Kanunu'nda, 1990 yılında iyileştirilmeye gidilmiştir ve yeni bir hüküm eklenmiştir. Bu hükme göre; "hayvanlar nesne değildirler. Özel yasalarca korunurlar. Nesnelere ilişkin hükümler, hayvanlara ilişkin aksi yönde hüküm bulundurmadığı durumda uygulanırlar."⁴⁹ 2002 yılında ise Almanya, anayasasında değişiklik yaparak, devletin sonraki nesillere olan ödev duygusundan dolayı, hayvanları; yasama, yürütme gücü ve adaletin idaresi ile

⁴⁷ Arıkan Engin, Hayvan Hakları İnsan Hukuku, s. 157-158.

⁴⁸ Koçhisaroglu- Erişgin, Hayvanların Hukuki Konumu, s. 1705

⁴⁹ Koçhisaroglu- Erişgin, Hayvanların Hukuki Konumu, s. 1705

koruduğunu duyurmuştur.⁵⁰ Burada dikkat edilmesi gereken nokta hayvanların; yaşamın bir öznesi oldukları için korunması değil, yine gelecek nesillerdeki insanların çıkarları için korunmasının önemli olduğudur.

İsviçre’de hayvanlar eşya olarak nitelendirilmemekle birlikte farklı bir hukuksal konuma sahiptirler. Avrupa Birliği hazırlanan anlaşmalarda İsviçre hukukunu model almıştır. İsviçre, 2002 yılında hayvanlara ilişkin medeni kanununa yeni bir hüküm eklemiştir. Bu hükme göre; “hayvan dünyası hakkında halkın duyarlılığının evrim geçirdiği ve hayvanların özel hukuki şeyler olduğunu gösterdiği” ifade edilmiştir. Aynı zamanda hükümde hayvanların nesne olmadığı da belirtilmiştir. Bundan dolayı hayvanlar, hukuk öznesi ve hukuk nesnesi ayrımında hukuk nesnesi olarak değerlendirilmiş olup hayvanlara kişilik tanınmamıştır yahut yeni bir hukuki sınıflandırma oluşturulmamıştır. Evcil hayvanlar söz konusu olduğunda ise; evcil hayvanlar eşya olarak görülmeyip kendilerinin duygusal değeri olduğu hesaba katılmıştır. Böylelikle hayvanlar eşyadan farklı olarak kendine özgü cismani nesnelere olarak tanınmıştır. Aynı zamanda İsviçre mahkemelerince bazı emsal kararlar çıkmıştır bu kararlar şu şekildedir: “İnsanın araştırma yapmadaki çıkarı ile hayvanın korunmasındaki çıkarı eş değerdedir ve insan çıkarına ilkesel olarak öncelik tanınması anayasaya aykırıdır.”⁵¹ Böylelikle hayvanlar adına büyük bir kazanım olarak; insanın üstün olduğu anlayıştan kopuş gerçekleşmiştir.

Fransız Hukuku’nda ise hayvanlar canlı eşya olarak kabul edilmektedir. Bazı kanunlarda hayvanın duyarlı bir varlık olduğu yönünde bilgiler vardır. Hayvanlara yapılan kötü muamele, işkence, saldırı gibi suçlarda hayvanları korumayı hedefleyen derneklere husumet ehliyeti tanınmıştır.⁵²

⁵⁰ Arıkan Engin, Hayvan Hakları İnsan Hukuku, s. 162.

⁵¹ Koçhisaroğlu- Erişgin, Hayvanların Hukuki Konumu, s. 1706-1707.

⁵² Koçhisaroğlu- Erişgin, Hayvanların Hukuki Konumu, s.1708.

Birleşik Krallık söz konusu olduğunda bilinen en eski kanunlar ile karşılaşılır. 1822'de kabul edilmiş olan Cruel Treatment of Cattle Act'a göre hayvanlara eziyet etmek engellenmelidir. Bunun temellendirilmesinde hayvanların, sahiplerinin malları olarak görülmesi anlayışı yatmaktadır. Bundan dolayı da o tarihlerde bu kararname ekonomik bir değere sahip olan hayvanlar için geçerli sayılmaktaydı. Günümüze gelindiğinde ise çiftlik hayvanları ve evcil hayvanlar 2006 yılında kabul edilen The Animal Welfare Act ile korunmaktadır. Bu kanuna göre hayvanlara sahip olan insanlar; hayvanlara gereksiz yere acı çektirmemeli, hayvanların barınmalarını, beslenmelerini ve tedavilerini üstlenmelidir. Bu kurallara uymayanlar ise en fazla 20000 Pound para cezası yahut 51 hafta hapis cezasına mahkum bırakılabilirler. Çiftlik hayvanları için her türe özgü kılavuzlar mevcut olup bu kılavuzlar oldukça detaylıdır. Bunlar içerisinde; sığırlar, domuzlar, tavuklar, geyikler, koyunlar ve keçiler için ayrı kılavuzlar vardır ve beslenme, bakım, sosyalleşme gibi kimi kuralları kapsar. Evcil hayvanlar söz konusu olduğunda da ayrı kılavuzlar mevcuttur. Kürk çiftçiliği genel ahlaka aykırılıktan ötürü tamamen yasaklanmıştır. Aynı zamanda deney hayvanları için oluşturulan ilk düzenlemeler de İngiltere'de meydana gelmiştir. Hayvanlar üzerinde deney yapmanın koşulu olarak ise insan hayatını uzatmak olarak belirlenmiştir ve tüm deneyler İçişleri Bakanlığının onayına bağlanmıştır. İnsansı maymunların deneylerde kullanılması ise yasaklanmıştır.⁵³ Hayvan deneyleri için yapılan ilk protesto 1863 yılında İngiltere'de gerçekleşmiştir.⁵⁴

Amerika Birleşik Devletleri'ne bakıldığında ise hayvan haklarını tartışma düzeyi olarak oldukça çeşitlilik göstermesine rağmen hayvan hukuku açısından Avrupa ile kıyaslandığında oldukça az gelişmiştir. Endüstriyel hayvancılık ve deneyler de kullanılan hayvanlar

⁵³ Arıkan Engin, Hayvan Hakları İnsan Hukuku, s. 159-162.

⁵⁴ Akın Yaşar – Halis Yerlikaya, "Dünya'da ve Türkiye'de Hayvan Haklarının Tarihsel Gelişimi", Veteriner Bilimleri Dergisi, Cilt: 20, Sayı:4, 2004, s. 41.

Amerika'da fazlasıyla üst seviyededir. Bununla birlikte Amerika, Dünya'da en çok hayvan tüketen ülkedir. Hayvan hukuku için birçok kanun yasallaşmıştır. Amerika daha çok soyu tükenmekte olan hayvanlar üzerine kanun çıkarmıştır. 1880'de deneylerde kullanılan hayvanlar için bir tasarı, Birleşmiş Devletler Kongresi'ne sunulmuş fakat kabul edilmemiştir. Bu tarihten 86 yıl sonra, 1966 yılında, tasarı tekrar sunulmuş ve kabul edilmiştir. Bu yılda kabul edilmesinin arkasında ise 1965 senesinde gerçekleşmiş bir olay yatmaktadır. Bu olaya göre: Bir çiftlikten Pepper isimli bir köpek çalınıp, New York City'deki bir araştırma hastanesine satılmıştır. Çiftliğin sahipleri, köpeği bir süre sonra bulur ve yapılan deneyler sonucu öldüğünü bildirir bunun üzerine kamuoyu oluşturarak medyada büyük bir yankı uyandırmasını sağlarlar. Kabul edilen kanuna göre deneylerde kullanılacak olan hayvanların; kedi, köpek, maymun, domuz, hamster, tavşan; bakımı, beslenmesi, sağlıklarının kontrol edilmesi gibi görüşler mevcuttur. Ancak burada ilginç olan bir husus şudur ki deneylerde en çok fareler kullanılmaktadır ve bu kanunda fareler ile ilgili bir düzenleme mevcut değildir. Söz konusu düzenleme ile birlikte deney öncesindeki süreç için bir yaptırım mevcuttur ancak deney sırasında gerçekleştirilen müdahaleler için bir yaptırım yoktur. Deney gerçekleştirecek kurumların denetlenmesi yine kendi içlerinde oluşturulacak olan kurullara bırakılmıştır. Aynı zamanda hayvanlar ile ilgili oluşturulabilecek herhangi bir yasa tasarı, eyaletlerin kendi iç sistemlerine bırakılmıştır. Brezilya'da ise devlet, hayvan türlerinin soyunun tükenmesine engel olunmasını hükme bağlı bir gerçekleştirir. Aynı zamanda Brezilya'daki geleneksel öküz festivali (bu festivalde bir öküz taş ve sopalarla cani bir şekilde öldürülür) yasaklanmıştır.⁵⁵ Bu da gelenek adı altında yapılan hayvan katliamlarını yasaklamak yönünde atılmış bir emsal oluşturur.

Avusturalya federal bir ülke olup her eyalet hayvan hukukunda kendi düzenlemesini oluşturmuştur. Ulusal çapta bakıldığında ise

⁵⁵ Arıkan Engin, Hayvan Hakları İnsan Hukuku, s. 168-173

hayvanları kapsayan bir mevzuat bulmak zordur. Dieman's Land bölgesinde 1837 yılında ilk hayvan koruma kanunnamesi kabul edilmiştir. Bu tarihten günümüze kadar gelişme gösteren Avustralya eyaletlerinin hepsinde hayvan istismarı kanunu mevcuttur. Hayvan istismarı kanunları hayvanlara yapılan kötü muameleyi yasaklar. Diğer ülkelerden farklı olarak burada devlet destekli bir sivil toplum kuruluşu vardır; Kraliyet Hayvan İstismarının Önlenmesi Derneği (Royal Society for the Prevention Cruelty to Animals), yerel hukukun uygulanmasında büyük bir katkı sağlar. Hayvan deneyleri ile ilgili düzenleme ilk olarak 1979 yılında yapılmış daha sonra 2013 yılında düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre Avrupa Birliği hukukunda gördüğümüz 3R sistemi, Avusturalya'da da uygulanmaktadır. Yeni Zelanda'da ise, Avusturalya'daki sistemin yanında, hayvan istismarı kişisel sorumluluğa bağlanmıştır. Böylece hayvanı istismar ettiği iddia edilen kişi veya kişiler için kasıt yahut taksir aranmadığı gibi kanunu ihlal etmiş sayılır.⁵⁶

Asya kıtasına geçildiğinde durumlar diğer bahsi geçen kıtalardaki gibi ilerlemez. Çin Halk Cumhuriyeti'nde halen hayvan istismarına yönelik bir kanun çıkartmamıştır. Hayvanlar deneylerde oldukça fazla kullanılır hatta Çin pazarında bir ürünün satışı yapılabilmesi için deney şartı aranmaktadır. Hayvan deneyleri Çin için bir sektör kolu oluşturmaktadır ve diğer ülkelerde araştırmaları için Çin'i kullanmaktadır.⁵⁷

Hindistan, hayvanlar için hükümler oluşturan az sayıda ülkelerden biridir. Hindistan anayasası her vatandaşın, doğal çevreyi korumasını ve canlılara şefkat göstermesini, temel ödevlerden sayar. Anayasa gereğince özellikle inek, buzağı ve bunun dışında süt veren, yük taşıyan hayvanların korunması ve öldürmemesi sağlanır. 1960 yılında çıkarılan Hayvan İstismarının Önlenmesi Kanunnamesi ile birlikte; ayı, maymun, kaplan, panter ve aslanların eğitilmeleri ve

⁵⁶ Arıkan Engin, Hayvan Hakları İnsan Hukuku, s. 174-176.

⁵⁷ Arıkan Engin, Hayvan Hakları İnsan Hukuku, s. 177-178.

gösteri için kullanılmasını yasaklanır. Tüm bu yasaklara rağmen Hindistan'ın caydırıcı yaptırımları, cezaları bulunmamaktadır.⁵⁸

1.2.2. Türkiyedeki Hukuk Sisteminde Hayvan

Türkiye, hayvan hukuku açısından belli bir seviyeye ulaşmış bir ülkedir. Hayvan refahı konusu; hem endüstride kullanılan hayvanlar, hem yaban hayattaki hayvanlar, hem de evcil hayvanlar için mevzuatta yerini almıştır.

Türk hukuk sisteminde hayvanlar taşınır eşya olarak kabul edilmektedir. Eşyanın canlı veya cansız gibi bir ayrımı da bulunmamaktadır. Türkiye 15.07.2003 tarihinde, 4934 sayılı “Ev hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkındaki Kanun”u sözleşmeyi imzalayarak kabul etmiş bulunur. Bu kanuna göre hiçbir ev hayvanına acı çektirilmemeli aynı zamanda ev hayvanları terk edilmemelidir. Bu doğrultuda, 2004 yılında 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ve 26166 sayılı Uygulama Yönetmeliği çıkarılmıştır. Çıkarılan kanun ile birlikte hayvanların yaşam hakkına, beslenme ve bakım hakkına, kötü davranışlara tutulmama hakkına sahip olduğu ifade edilmiş olup türlerine karşı herhangi bir soykırım da yasaklanmıştır. Kanunlara göre hayvanlar mala zarar suçunun konusuna dahil olabilir. Fakat bu durumu suç teşkil edebilecek şart, o hayvanın bakımının biri tarafından üstlenmiş olmasıdır. Bakımı üstlenilmemiş hayvanlara verilen zarar, kimi zaman para cezası ile karşılık bulabilmektedir.⁵⁹

Endüstride çalıştırılan hayvanlar için; barınma, beslenme, bakım ve sağlık gibi konularda düzenlemeler yapılmıştır. Bunlara uymayan kişiler için de çok düşük rakamlarla para cezası uygulanmaktadır.⁶⁰

⁵⁸ Arıkan Engin, Hayvan Hakları İnsan Hukuku, s. 178-180.

⁵⁹ Koçhisaroğlu- Erişgin, Hayvanların Hukuki Konumu, s. 1710-1711.

⁶⁰ Arıkan Engin, Hayvan Hakları İnsan Hukuku, s. 194-197.

Hayvan deneyleri de Türkiye’de halen uygulanmaktadır. 5199 sayılı kanuna göre bilimsel olmayan hiçbir deneyde hayvanlar kullanılamaz. Hayvan deneyleri yapan kurumların denetlenmesi, kendi içlerinde kurulmuş olan etik kurullar tarafından gerçekleştirilmektedir. Deneyler 3R ilkelerine uygun bir şekilde ilerlemelidir.⁶¹

Hayvanlara yapılan muamelelerle ilgili yasaklar düzenlenmiştir. Arıkan bunu şu şekilde aktarır:

Hayvanlara kasıtlı olarak kötü davranmak, acımasız ve zalimce işlem yapmak, dövme, aç ve susuz bırakmak, aşırı soğuğa ve sıcağa maruz bırakmak, bakımlarını ihmal etmek, fiziksel ve psikolojik acı çektirme; Hayvanları, gücünü aştığı açıkça görülen fillere zorlamak; Hayvanlarla cinsel ilişkide bulunmak, işkence yapmak; Sağlık nedenleri ile gerekli olmadıkça bir hayvana zor kullanarak yem yedirmek, acı, ıstırap ya da zarar veren yiyecekler ile alkollü içki, sigara, uyuşturucu ve bunun gibi bağımlılık yapan yiyecek veya içecekler vermek...⁶²

Trafik kazalarında bir hayvana zarar veren insanlar, zarar verilen hayvanı en yakın veteriner hekime götürmek zorundadır. Bakımı üstlenilmemiş ve güçten düşmüş hayvanların toplatılmasının esaslarına göre; belediyelerde bu hayvanlara özgü ihtiyacı karşılayacak bir ekip kurulmalıdır. Bu ekip ehil kişiler tarafından kurulmalıdır aynı zamanda veteriner hekimler tarafından eğitilmelidir. Hayvanların bu koşullardan ötürü yakalanması ve taşınması gerekiyorsa bu, eziyet etmeden yapılmalıdır. Yakalanan hayvan; kısırlaştırılır, aşılanır, tedavi edilir ve tekrar eski yerlerine bırakılmalıdır. Hayvanların yakalanması sırasında uyuşturucu ilaç

⁶¹ Arıkan Engin, Hayvan Hakları İnsan Hukuku, s. 197-198.

⁶² Arıkan Engin, Hayvan Hakları İnsan Hukuku, s. 202.

kullanılması gerekiyorsa veteriner hekim kontrolü altında yapılmalıdır. Bakımı üstlenmiş, insanlarla birlikte evde yaşayan hayvanlar için, belli yaptırımlar mevcuttur.⁶³ Ancak bunlar cüzi miktarda para cezaları olduğundan caydırıcı hiçbir yanı yoktur.⁶⁴

Hayvan hakları için tarihsel bir arka plana bakıldığında ise ilk resmi sivil toplum örgütünün, Hayırsız Ada katliamından sonra, 1912 yılında “Himaye-i Hayvanat Cemiyeti” adı altında kurulduğu bilinmektedir. 1923 yılında bahsi geçen sivil toplum kuruluşu, “Türkiye Hayvanları Koruma Derneği” olarak faaliyetlerine devam etmiştir.⁶⁵ Türkiye’deki “Hayvanları Koruma Kanunu” çıkartılmasının ilk girişimleri ise İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. İsmet Sungurbey tarafından 1980’li yıllarda yapılmıştır.⁶⁶

Bu noktaya kadar değinilen tüm ülkelerin hukuk sistemlerine göre hayvanı; eşya olarak tanımlanmakta da zorlanılmış ve duyarlı bir özne olarak tanımlanmakta da zorlanılmıştır. Hayvana hak ettiği değer, tanım hukuk gözünde asla verilmemiştir. Hayvanı tam olarak hukuk öznesi olarak tanımaktan hep geri durulmuştur. Hayvan her zaman mülkiyetin konusu olarak kalmaya devam etmiştir. Mülkiyetin konusu olarak kalmaya devam etse bile, hukuk düzleminde hayvana gerekli özen gösterilmemiştir. Hayvanların her durum ve koşul karşısında esenlikleri güvence altına alınmalıdır. Hukuk dünyası, hayvanlardan bahsettiği noktalarda “hayvan hukuku” söylemini kullanmaktan her zaman geri kalmıştır. Hayvanlara özgü olarak oluşturulan her türlü hukuksal mevzu, hayvan haklarına ya da özgürlüğüne dayalı bir hukuk değildir. Bu hayvanları koruma üzerine bir hukuktur. Bu hukukun gösterdiği şey, dönemin insani ve toplumsal

⁶³ Arıkan Engin, Hayvan Hakları İnsan Hukuku, s. 203-204.

⁶⁴ Örnek verilirse: Bir sokak hayvanını öldürmek bin iki yüz Türk Lirası ile; Trafik kazalarında zarar gören hayvanı veteriner hekime götürmemek bin beş yüz Türk lirası ile; Hayvanı terk eden kişiler iki bin Türk Lirası ile; Hayvanlara tıbbi bir müdahaleyi veteriner hekim dışında gerçekleştirenler bin Türk Lirası ile cezalandırılır. Daha fazla bilgi için bakınız: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5199.doc>

⁶⁵ Aşkın Yaşar – Halis Yerlikaya, “Dünya’da ve Türkiye’de Hayvan”, s. 43

⁶⁶ Akın Yaşar – Halis Yerlikaya, “Dünya’da ve Türkiye’de Hayvan”, s. 44.

değerlerinin kabul edildiğini ve bunun savunulduğudur. Hayvanın; onuru, saygınlığı ve dokunulmazlığı korunmamaktadır.⁶⁷ Bundan ötürü de hayvanları konu alan her hukuksal metin yine “insan”ı korumaktadır.

Peki tüm bu hukuksal sistemlerin ve metinlerin oluşmasına ne zemin hazırlamıştır? Hayvan hukukundan bahsederken nasıl yine insan koruma altına alınmıştır? Bunların çoğunun cevabı aslında felsefe tarihindedir.

Felsefe, hukuk sistemlerini oluşturmada en büyük rolü oynayanıdır. Yalnızca hukuk sistemlerinin değil, dönemin değer anlayışını oluşturan da yine dönemin içerisinde yürütülen felsefi düşüncedir. Felsefi düşüncenin konusu, Antik Yunandan bu yana hep insan ve insanın çevresi olarak ilerlemiştir. İnsanın çevresini oluşturan şeyler arasında diğer canlılar, yani hayvan felsefe içerisinde azımsanamayacak şekilde ele alınmıştır. Ele alınmasının sebepleri tartışmaya açık olsa da yine de birçok düşünür hayvanlar hakkında fikrini beyan etmiştir. Sonuçta insan da düşünen bir hayvandır; peki o zaman hayvan nedir?

⁶⁷ Cengiz Koçhisarlı – Özlem Söğütlü Erişgin, “Hayvanın Hukuki Konumu”, s. 1710.

İKİNCİ BÖLÜM

(FELSEFE TARİHİNDE HAYVAN)

2.1. Pythagoras

Eski Yunan Felsefesi içerisinde hayvanı önemli bir ölçüde düşünen ilk düşünür olarak Pythagoras'ı sayabiliriz. Antik Yunan düşüncesinde ruh göçü önemli bir noktada bulunmaktadır. Ruh yaşantısına bedenden sonra da devam ettiğine dair inanç dönemin düşüncesini oldukça etkilemiştir. Burada ise ruhun tüm bedenler arasında seyahatinin olasılığı mümkündür. Pythagoras'a göre ruh, insan, hayvan ve bitki bedenleri içerisinde yaşamını sürdürebilmektedir. Simondon bunu şu şekilde aktarır:

“Bir insanın, bitkinin ya da hayvanın bedeninde yeniden can bulan bir ruhun yaşam tarzları arasındaki farkları kuran, beden ve onun işlevleridir. Ruhların özdeşliği ve onların doğada bir arada bulunuşlarına dayanan bu ilk öğretilerden çıkan şey metempsikoz yani ruh göçüdür.”⁶⁸

Pythagoras, ruh düşüncesinin kapsamını hayvanlara kadar genişletir. Bundan dolayı artık ruha sahip olma ayrıcalığı, yalnızca “insan”ın elinde bulundurduğu bir şey olma özelliğini yitirir. Ruh aynı zamanda hayvanda da bulunmaktadır. Hayvanların ve insanların ruhlarında benzerlikler olduğunu, böylelikle bir ruhun hayvan bedeninde kendine yer bulduğunu iddia eder.

Pythagoras ruh göçü düşüncesine olan inancından ötürü, hayvanların bedenlerinin yenmesini de yasaklar. Diogenes Laertios'un aktardığına göre: “Pythagoras, bizim gibi, bir ruhu olma ayrıcalığına sahip hayvanları öldürmeyi de, etlerini yemeyi de yasaklamıştır.”⁶⁹ Böylece aslında hayvan bedenlerinin de içerisinde yaşadığı ruhtan ötürü değerli olduğu düşünülmüştür. Hatta öyle ki bir gün Pythagoras dayak yiyen bir köpeğin içerisinde arkadaşının sesini duyduğunu iddia eder. Bunu Ksenophanes'den aktaran Laertios'a göre

⁶⁸ Simondon Gilbert, Hayvan ve İnsan Üzerine İki Ders, çev. Emre Sünter, Norgunk Yayıncılık, İstanbul, 2019, s.26.

⁶⁹ Diogenes Laertios, Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri, çev. Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 386.

Pythagoras, “Bir gün sopayla dövülen bir eniğin yanından geçerken ona acımış ve şöyle demiş: ‘Dur, vurma! Çünkü o sevdiğim bir adamın ruhu, bağırışını duyunca onu tanıdım.”⁷⁰ Burada iki soru karşımıza çıkmaktadır: Birincisi; Pythagoras, köpek bedeninin acı çekmemesi için mi bunu dile getirmiştir? İkinci olarak ise; Pythagoras, köpek bedeninde yaşayanın sevdiği adamın ruhu olduğunu düşündüğünden mi bunu dile getirmiştir? Pythagoras’ın umursadığı şeyin ne olduğu tartışma konusu olsa dahi hizmet ettiği şey bizi iyi bir yere götürebilmektedir. Her iki sorunun cevabını araştırırken de, tüm ihtimaller karşısında, hayvana zarar verilmemesi öğütlenir.

Ruh, ruh göçü ve beden üzerine düşünceler ne var ki Pythagoras’tan sonra çok fazla değişmiştir. Bundan dolayı da Pythagoras’ın düşüncesi kalıcılığını koruyamamıştır. Hayvanlara acı çektirmenin hatta onları yememenin nedeni olarak ruha gösterilen değer olduğundan, ruh görüşü ile ilgili dönemine hakim olan düşünce Platon ve daha sonrasında ise Aristoteles’in fikirleridir.

2.2. Platon

Platon’dan söz etmeden önce Sokrates’ten bahsedilebilir. Sokrates’e doğru gelindiğinde felsefenin mercek altına aldığı konularda yavaş yavaş değişimler gözlenmektedir. Artık felsefe insan ve insanın konusu olan şeyleri odağına almaktadır. Sokrates; Antik Yunan’da bitkiler, hayvanlar ve insanlar arasındaki var oluş şekillerinin karşıtlığını ilk ortaya atan kişidir. Genel olarak akıl ve içgüdü kavramlarını birbirinden koparır ve akıllı içgüdünün karşı pozisyonuna yerleştirir. Böylece insan artık doğadan daha üstün bir gerçekliğe doğru ilerler. Anaksagoras’ın incelediği doğa ile Sofistlerin ve Sokrates’in incelediği doğa arasında hiçbir karşılaştırma yapma olanağı yoktur ve doğayı incelemek için bütün gücünü ve zihnini kullanan birisi yolunu kaybedecektir.⁷¹ Buradan hareketle felsefe artık hayvan ve insan doğası diye bir ayrıma ilerleyecektir.

Platon hocasının izinde kendi kuramını, insanı diğer varlıkların karşısına koyan bir yapıda serimler. Böylelikle asıl olan insandır ve hayvanı da insandan

⁷⁰ Laertios, Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri, s. 393.

⁷¹ Simondon, İnsan ve Hayvan Üzerine İki Ders, s. 29.

hareketle ele alır. Platon'da ruh göçü düşüncesi kendini tekrar eder. Ruh ölümsüzdür, evrendeki devinimin kaynağıdır. Platon, Phaidros diyalogundan aktarır:

Her ruh ölümsüzdür. Çünkü daima devinen şeyler ölümsüzdür. Başkasını devindiren ve başkasınca devindirilen şeylere gelince, devinmeye son verdiklerinde yaşamları da son bulur. Bir tek kendiliğinden devinen şeyin, kendisini bırakamayacağından, devinimi hiçbir zaman son bulmaz. Üstelik bu şey, diğer bütün her şeyi devindirmekle, devinimin kaynağı ve ilkesidir.⁷²

Ruh, Pythagoras'taki gibi olmayıp adeta bir kast sisteminin parçasıdır. İlkece en mükemmel ruhlara, filozof olarak kendini var ederken gittikçe ruhun değeri düşer ve hayvan bedenlerinde kendini var edebilir.

Platon, Timaios diyalogunda hayvanlar ve bitkiler üzerine düşüncelerini aktarır. İnsan noûs (akıl)'un üstünlüğünde, hayvan thumos (içgüdü, atılım)'un yönetiminde olup bitki de epithumia (arzu) ile ilişkilendirilir. Hayvanlar yalnızca içgüdüsel bir atılım ile sembolize edilirken doksa'dan hiçbir zaman mahrum bırakılmazlar. Doksa'dan pay almayan yalnızca bitkilerdir. Burada bir düşünüş söz konusudur. İlkece en mükemmel olan insandan sonra diğer canlılar derecenin düşmesiyle meydana gelirler.⁷³

2.3. Aristoteles

Aristoteles, hayvan söz konusu olduğunda aslında derinlemesine inceleme yapan ilk filozoftur. Hayvan konusu Aristoteles'ten önce bu denli odak noktası haline gelmemiştir. Aristoteles'in külliyatına bakıldığında canlılık ile ilgili olan çalışmaların çoğunda gözleme dayanan bir hayvan problematiği vardır.⁷⁴

⁷² Platon, Phaidros ya da Güzellik Üzerine, çev. Birdal Akar, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 44.

⁷³ Platon, Timaios, çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, Ankara, 2015, 39e, 41b-43e, 76d-e, 90e-92c.

⁷⁴ Yücefer Hakan, "Bir Beden Ne Yapabilir? Aristoteles'te Hayvanlar Beden ve Ruh", *Cogito Felsefede Hayvan Sorusu* Sayı: 80, Yapı Kredi Yayınları, 2015, s.197.

Aristoteles filozof olmasının yanı sıra aynı zamanda bir biyologdur. Zooloji alanına yaptığı katkılar hatırı sayılır cinstendir. Böylelikle bitkileri, hayvanları ve insanları tasnif etmeye çalışmıştır. Bu sınıflandırma çalışmasında Aristoteles ileride oldukça eleştirilecektir.

Hayvan duyumsama ve hareketle donanmıştır. Acıdan kaçınmaya ve hazzı aramaya itilen atılım her canlının, her hayvanın motorudur, çünkü bitkinin acıyı ve hazzı deneyimlediği söylenemez. Fakat hayvan acıyı ve hazzı deneyimler.⁷⁵

Aristoteles insanı hayvandan politik olmasıyla farklılaştırır. Burada Aristoteles yalnız insan demekle kalmaz, insanı da kendi içerisinde cinsiyetlere ayırarak bir yol izler. Böylelikle “erkek” ve hayvanı birbirinden ayırır. Hatta öyle ki kadın ve erkek arasında net bir ayırım yapar. Kadınları, köleleri ve hayvanları erkek egemenin emrine sunarak, ihtiyaçlar dahilinde kullanılacak varlıklar olarak tanımlar.⁷⁶ Doğadaki her şey insan, erkek, için vardır. Bunları şu şekilde ifade eder:

Bir kez bitkilerin hayvanlar için, ikinci olarak da tüm öteki hayvanların insanlar için varolduğuna inanmamız gerekir – evcil hayvanlar, insanın onlardan sağlayabileceği besinin yanı sıra, kullanabileceği gibi kullanması için, vahşi hayvanların da hepsi değilse bile çoğu, yiyecek olarak işe yarar ve başka bakımlardan kullanılır; kendilerinden giyecekler ve araçlar yapabilir. Doğanın amaçsız bir şey yaratmadığına, boşu boşuna bir şey yapmadığına inanmakta haklıysak, doğa tüm şeyleri özel olarak insan için yapmış olmalıdır.⁷⁷

Böylelikle Aristoteles’in doğa tasavvurunda insan merkeziliği net bir şekilde görülür. Erkek ile kurulan bu ilişki, doğal olarak yöneten ve yönetilenle ilişkilidir. Erkek tarafından yönetilen; kadın, köle ve hayvanlar böylece korunuyor olacaktır. Ryan bunu *Hayvan Kuramı* kitabında şu şekilde ifade eder:

⁷⁵ Simondon, Hayvan ve İnsan Üzerine İki Ders, s. 35

⁷⁶ Aristoteles, Politika, çev. Mete Tuncay, Remzi kitapevi, İstanbul, 2021, s. 14-18.

⁷⁷ Aristoteles, Politika, s. 18.

Aristoteles'in yinelenen "erkek" kullanımı anlamlıdır, çünkü hayvan türleri arasında ve içinde, "erkeğin dişiyle ilişkisi"ni, "doğal olarak üstün olanın aşağıda olanla, yönetenin yönetilenle ilişkisi" olarak görür. Hayvanlarla ilgili bakış açısı, onların, kadınlar gibi, erkeklere hizmet etmek için yaşadığı yönündedir: "Bitkiler hayvanların, bazı hayvanlar da diğerlerinin faydalanması için vardır." Öyle görünüyor ki antikitede ya erkek olmalı ya da başkasının faydası için var olmalısınız.⁷⁸

Erkek olan ile hayvan arasındaki büyük farklardan diğeri ise ayırt etme özelliğidir. Böylece ayırt edilen şey konuşularak ifade edilir ve çevreye aktarılır. Dil bu ayrımın önemli bir noktasında bulunmaktadır. Konuşmak ve ses çıkarmak Aristoteles'e göre tamamen farklı şeylerdir. İnsanlar konuşarak; iyi ve kötü, doğru ve yanlış gibi önermeleri ifade edebilirler.⁷⁹ Bunu Aristoteles şu şekilde ifade eder:

İnsan arının ya da topluluk içinde (sü rü halin de) yaşayan başka herhangi bir hayvanın olmadığı anlamda bir siyasal hayvandır. Çoğu kez dediğimiz gibi, doğa hiç bir şeyi boşuna yapmaz; insanı siyasal bir hayvan yapmak amacıyla da, bütün hayvanlar arasında yalnız ona dili, anlamlı konuşma yetisini vermiştir. Konuşmak ses çıkarmaktan oldukça ayrı bir şeydir; ses çıkarma yetisi ö teki hayvanlarda da vardır, bununla duydukları acı ya da hazzı anlatırlar; çü nkü gerçekten bazı hayvanların doğal gü çleri, onların hem haz ve acı duymalarına hem de bu duygularını birbirlerine aktarmalarına elverişlidir. Oysa dil, yararlı ve zararlı olanı, doğru ve yanlış bildirmeye yarar. Çü nkü insanla ö teki hayvanlar arasındaki gerçek ayrılık, yalnız insanların iyi ile kö tü yü , doğru ile yanlış, haklı ile haksızı sezebilmeleridir.⁸⁰

Ses çıkartmak anlamdan bağımsız olduğuna göre hayvanlarda sadece ses çıkarabildiği için hayvan, anlamdan mahrum bırakılmıştır. Doğru ve yanlış

⁷⁸ Ryan Derek, Hayvan Kuramı Eleştirel Bir Giriş, çev. Ayten Alkan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 18-19.

⁷⁹ Aristoteles, Politika, s. 12.

⁸⁰ Aristoteles, Politika, s. 12.

yalnızca konuşan canlılara özgüdür ve bundan dolayı da adalet ve adaletsizlik durumu yalnızca insanlara mahsus bir şeydir. Böylelikle hayvan, adalet sınırları içerisinde değerlendirilmez bir konuma getirilmiştir. Aristoteles için hayvanlara dair bir ahlaki sorumluluğumuz bulunmamaktadır. Böylece hayvan ahlak alanından tamamen uzak tutulmuştur.

2.4. Orta Çağ Dönemi

Orta Çağ dönemine gelindiğinde halen Aristoteles'in etkisi görülür bir vaziyettedir. Tüm konularda olduğu gibi hayvan konusunda da teolojik bir temellendirme söz konusudur. Eski Ahit'te geçen Yaratılış metni insanın, hayvan ve dünya ile olan ilişkisinin ilk örneğini verir. Hristiyan öğretilerinden öğrenilen düşünüş motifi burada belirleyici bir rol oynamaktadır. Adem ve Havva'nın arasındaki düzensizlik insanların hayvanlarla olan ilişkisini belirlemiştir. İnsanın tahakkümü altına verilen hayvanlar, bundan sonra insan için var olacaktır. Böylelikle bir ontolojik hiyerarşi belirlenmiş olur.

Aziz Augustinus *İtiraflar* kitabında bir ontoloji kurar. Bu ontoloji hiyerarşik bir yapıdadır. En başta Tanrı vardır ve her şey onun suretinden meydana gelir. Bu ontolojik hiyerarşiye göre; Tanrı'dan sonra melekler, meleklerden sonra insanlar, insanlardan sonra ise hayvanlar konumlanır. En değerli varlık en baştadır ve değerlilik sırasına göre varlıklar üstünlüğünü eline alır. Aziz Augustinus, hayvanların da ruha sahip olduğunu düşünür. Bu ruh aynı zamanda çevresine karşı duyarlı olma niteliği barındırır. Hayvanlar duyarlıdır çünkü Tanrı'yı anlama kapasitesi onlarda da vardır. Fakat irili ufaklı tüm hayvanlar onu görüyor ama onun hakkında soru sormuyorlar, duyularının ötesinde yargılayabilecek yeteneğe sahip bir akılları yoktur.⁸¹ Akıl, yargılama gücü insana verilmiştir. Augustinus, "hayvanların ihtiyaçları olduğuna, acı çektiklerine inanır; onların acıyla mücadele ettiklerini, organizmalarının bütünlüğünü korumak için mücadele ettiklerini bilir. Aynı zamanda gözlem kanıtlarına dayanarak hayvanların hatırladıklarını, hayal kurduklarını ve rüya gördüklerini ileri sürer."⁸² Hayvanı

⁸¹ Augustinus, *İtiraflar*, çev. Dominik Pamir, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 223.

⁸² Simondon, *Hayvan ve İnsan Üzerine İki Ders*, s. 50-51

insandan ayıran en önemli özellik; insana Tanrı tarafından verilen akıldır. Akıl sayesinde insan, idrak gücüne erişir ve bu sayede hayvandan üstün olduğunu kendi de gözlemleyebilir.

Yeryüzündeki her şeyi aslında Tanrı, insan için vermiştir. İnsan, bunu anlamasını sağlamak için ise aklını kullanmalı ve bu durumu sorgulamalıdır. İnsan her şeyi yargılar demek, insanın denizdeki balıklar, gökteki kuşlar, vahşi ve evcil hayvanlar üzerinde, tüm yeryüzü üstünde ve toprak yüzeyindeki tüm sürüngenler üzerinde yetke sahibidir demektir. Bunu da Tanrı Ruhundan gelen şeyleri anlayan akıl ile yapar.⁸³

İbn-i Sina, hayvanın duyarlı ruha sahip olma anlayışını devam ettirir. Duyarlı olmasını sağlayan ise hayvanın duyumsama kabiliyetinden kaynaklanır. Duyumsama kabiliyetlerinden ikisi yararlı ve zorunlu olmak üzere diğerleri ise yararlı ve zorunlu değildir. Dokunma duyusu bunlardan yararlı ve zorunlu olanların içerisinde sayılır. Bu duyu sayesinde hayvan kendisine acı getirecek ortamlardan kaçınabilir. Yararlı ve zorunlu olan diğer duyu ise tat almadır. Hayvan böylelikle kendisine yararlı olana ve haz sağlayana yönelebilir. Yararlı ve zorunlu olmayan diğer duyumlar ise hayvana koku, görme ve hareket kudreti sağlamaktadır. Tüm bunların yanında İbn-i Sina hayvana hafıza, hayal kurma gibi özellikleri de Tanrı'dan verilmiş güçler olarak belirtir.

2.5. Descartes

17. yüzyıla gelindiğinde hayvan ve insan arasındaki ayırım keskin çizgilerle ayrılacaktır. Modern dönem yahut Kartezyen dönem diye adlandırılan bu dönemde akıl hiç olmadığı kadar zirve yapacak ve bu zamana kadar akıl öne sunularak yadsınan hayvan, tamamıyla değersiz bir konuma getirilecektir. Artık insan için doğru kabul edilen hiçbir şey hayvan için doğru kabul edilmeyecektir. Kartezyenizm, insanlara hayvanlara karşı ilgisizlikleri, dahası onlara yönelik zulümleri için bir mazeret sunar.⁸⁴

⁸³ Augustinus, İtiraflar, s.348.

⁸⁴ Ryan, Hayvan Kuramı Eleştirel Bir Giriş, s. 22.

Descartes, günümüz doğa, çevre, hayvan sorunlarına dair tohumu 400 yıl öncesinden eken bir filozoftur. Ürek'in ifadesi de bu yöndedir: "Bu dönemin felsefi yaklaşımının insana ve insanla ilgili her şeye tek yanlı, indirgemeci ve katı yaklaşım tutumunun daha sonraki dönemlerde pratiğe yansması sonucu günümüzde su yüzüne çıkan çevre sorunu gibi pek çok sorun insanlık tarihinin kısa bir özeti olarak görülebilir."⁸⁵ Söz konusu hayvan olunca da aslında, bu sözü geçen çevre sorununa bir kısımdan dahil edilebilir. Descartes'in makine olarak kurduğu doğadan en çok zarar alan hayvanlar olacaktır.

Descartes'in Kartezyen düalizmini anlayabilmek için doğuştan ideler teorisini iyice kavrayabilmek gereklidir. Zaten bu kilit noktanın çözülmesiyle insanın Tanrının ve hayvanın birbiriyle olan ilişkilenebilmesi daha iyi anlaşılacaktır.

Descartes'a göre üç tür töz vardır.⁸⁶ Res extansa, res cogitans ve Tanrı olarak belirlediği bu üç tözden ilk ikisiyle insan ilişkilenebilirken hayvan ise yalnızca res extansa ile ilişki kurabilmektedir. Tanrı tüm bu ilişkiyi belirleyen varlıktır. İnsan düşünebilen, bedenli bir varlıktır. Bunun sonucu olarak da Tanrı ile ilişki kurabilir. Ancak hayvan yalnızca bedenli bir varlık olduğundan kendisini Tanrıya karşı açamaz. Bundan dolayı da insan hayvandan bir birim olarak yukarıda konumlanır. Doğuştan ideleri Tanrı, insanın ruhuna yerleştirmiştir. Doğuştan ideleri keşfedebilmek için de insana akıl bahşedilmiştir. Böylelikle insan Tanrısallıktan direk pay alan bir konuma getirilmiş olur. İnsanın dışında kalan tüm diğer her şey ise tanrısallıktan pay almadığı için ruhsuz bir otomattan farksız bir şekilde konumlandırılır. Hayvan da bu ruhsuz otomatların bir parçasıdır. Descartes'a göre hayvanlar ruhtan faydalanmıştır ancak Tanrısallığı keşfedemeyecek derecede yoksun oldukları için makeden farksızdırlar.

Descartes'a gelinceye kadar hayvanların içgüdüsel bir şekilde eylediği ve bu sayede birtakım şeyler hissettiği reddedilmemiştir. Ancak söz konusu Descartes olunca bu durum bütünüyle kabul edilemez bir olguya dönüşmüştür. Simondon bu durumu şu şekilde ifade eder: "Hayvansal davranışların içgüdüsel

⁸⁵ Ürek Oğün, *Filozoflarla Düşünme Denemeleri*, Dora Yayınevi, Bursa, 2016, s. 185.

⁸⁶ Descartes Rene, *Yöntem Üzerine Konuşma*, çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 70-79.

davranışlar olmadığını ilk söyleyen Descartes olmuştur. Onlar içgüdüsel davranışlar değil, mekanik davranışlardır.”⁸⁷

Descartes, hayvanların insanlara benzediğini ancak aralarında büyük farkların olduğunu dile getirir. Bu farkları ise iki temel öneri üzerine kurar. İlki; hayvanlar, insanlarınkine benzeyen dili ve dildeki anlamı kullanamazlar. İkincisi ise hayvan davranışlarının amacı var gibi gözükse de bunları akıl aracılığı ile gerçekleştiremezler çünkü hayvanlar akıldan yoksun varlıklardır:

Eğer dış görünüşü ve her bir parçası bir maymuna ya da akıl sahibi olmayan bir başka hayvana tıpatıp benzeyen makineler olsaydı, onların bu hayvanlarla aynı yaradılıştaki olmadıklarını asla fark etmeyecektik. Oysa bizim bedenlerimize benzer nitelikleri olan ve pratikte bizim davranışlarımızı mümkün olabildiğince taklit edebilen makineler olsaydı, yine de her zaman elimizde onların gerçekten insan olmadığını anlamamızı sağlayacak iki kesin ölçüt bulunacaktı: Birincisi makineler düşüncelerimizi başkalarına aktarırken başvurduğumuz kelimeleri ya da işaretleri bizim gibi kullanmayı asla beceremeyecekti... İkincisi bu tür makineler birçok şeyi bizim yaptığımız gibi, hatta daha iyi yapsalar bile, kuşku yok ki, birçok şeydeyanırlar. Buradan da onların mantıkla değil, parçalarının kurulumuna göre hareket ettikleri anlaşılabilir.⁸⁸

Descartes *Yöntem Üzerine Konuşma*'da hayvanlara diri kesim (viviseksiyon) uygulamayı önerir. Hayvanların hareketleri incelendiğinde kalp ve atar damarların hareketleri, insanın kalp hareketlerine benzetir ve bunun incelenmesi için bir hayvanın kalbini kesilerek incelemeye alınmasını tavsiye eder. Descartes'a döneminden bakıldığında; 17. yüzyıl akıl ve bilgi arayışının popüler olması, Katolik Kilisesinin hayvanlar ve insanlar arasında ahlaken kurulan analogileri reddetmesi ve bunu kuranları da idam ettirmesi göz önüne

⁸⁷ Simondon, Hayvan ve İnsan Üzerine İki Ders, s.57.

⁸⁸ Descartes Rene, Yöntem Üzerine Konuşma, çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 101.

alındığında Francione, Descartes ve çağdaşlarını çağına ayak uydurma olarak yorumlar. Günümüzde bu düşüncelerin devam ettirilmesini ise tamamen çağ dışı bulur.⁸⁹

2.6. Immanuel Kant

Kant, günümüze gelinene kadar birçok kişi tarafından farklı biçimlerde yorumlanır. Bu durum hayvan söz konusu olduğunda da gerçekleşir. Kant'ın farklı yorumlamaları olması onun çok yönlülüğünü göstermektedir. Kant hayvanlar hakkında özel olarak bir ifadede bulunmayıp hayvanlardan bahsettiği noktalarda insana özgü olanı açıklamak için referanslar verir. Kant için insanlar, doğrudan hayvanlara karşı görev sahibi varlıklar değildir. Hayvanlar bilinç sahibi varlıklar olarak görülmez. Bundan dolayı da amaç değil yalnızca araç olabilirler. Esas amaç burada insanın kendisidir. Kant, insan ve hayvan arasındaki benzeşimleri vurgulamaktansa, farklılıklara dikkat çeker; böylelikle insanın üstün olduğu fikri ön plana çıkar. Etiğin, hukukun ve politikanın öznesi yalnızca insandır.

İnsanlar hayvanlara karşı yerine getirdikleri görevleri, insanın doğasına uygun ve faydalı olduğu bilincinde yapabilir. Bu durumda insan, insanlara karşı olan görevlerini de dolaylı bir şekilde de olsa yerine getirmiş olur.⁹⁰ Deontolojik yaklaşıma göre etik hakkındaki düşüncelerini belirleyen Kant, etiğin konusunu ödevden dolayı olarak yapılan davranışlar olduğunu iddia eder. Bu tasavvura göre, her türlü eylemin etik içinde değerlendirilmesi için bakılması gereken eylemin sonuçları değil eylemin ödevde olan uygunluğudur.

İnsan akıl sahibi bir varlıktır. Her akıl sahibi varlık ise kendinde amaca sahiptir. Bundan dolayı Kant'ın etik görüşüne göre kendinde amaca sahip olan varlıklar araç olarak kullanılamazlar. Hayvanlar kendinde amaca sahip varlık olarak değerlendirilmediği gibi özgür iradenin kapsamında da sayılmazlar. Kendinde amaç olan insanlar davranışlarını gerçekleştirirken tercih şansına

⁸⁹ Francione L. Gary, Hayvan Haklarına Giriş Çocuğunuz Mu Köpeğiniz Mi?, çev. Elçin Gen – Renan Akman, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.208-209.

⁹⁰ Kant Immanuel, Ethica Etik Üzerine Dersler, çev. Oğuz Özügül, Fol Kitap Yayınevi, Ankara, 2021, s. 288.

sahiptir fakat hayvanların böyle bir tercih şansı yoktur.⁹¹ Bundan dolayı da hayvanlar akıl yoksunu varlıklar statüsünde olup araç olarak değerlendirilir.

Kant, hayvanların acı ve hazzı deneyimlediklerini inkar etmez. Ancak bu duruma rağmen acı ve haz dinamiğinin farkına varabilecekleri mantık ve akıldan yoksundurlar. İnsanların hayvanlara karşı doğrudan bir ahlaki sorumluluğu olmamasına rağmen Kant, insanların hayvanlara eziyet etmemesi gerektiğini iletir. Hayvanlara karşı da iyi yüreklilikle davranmak gerekir, zira hayvanlara zulmeden bir kimse insanlara da acımaz.⁹² Bunu söylemesinin sebebi yine insanı merkeze koymasından ötürüdür. Çünkü insan şayet bir hayvana kötülük etmeye kalkışırsa, ileride insanlara karşı olan sorumluluklarında zayıflık görülebilir. İnsanın iyi yürekli olup olmadığını hayvanlara karşı davranışından da anlamak mümkündür.⁹³ İnsan, hayvanlar ve davranışlarını dikkatle gözlemlediği zaman onların yavrularına ne kadar özen gösterdiğini görür ve böylece kendilerini daha çok sever.⁹⁴ Bu durum da yine insan için olup, insanlara karşı olan barışçıl hislerimizi beslemektedir. Hayvan dışında kalan canlı cansız varlık için de Kant, yine insanı göz ederek iyi davranılması gerektiğini belirtir. Demek ki hayvanlara, diğer varlıklara ve nesnelere karşı ödevlerin tümü insanlığa karşı ödevleri dolaylı hedef alır.⁹⁵

2.7. Jeremy Bentham

Faydacılık teorisi ile bilinen Bentham göre, haz ve acı bize ne yapmamız ve ne yapmamamız gerektiğini gösterir. Filozofa göre haz biricik iyi, acı ise biricik kötüdür. Bu durum doğru ve yanlış için de geçerlidir.⁹⁶ Tüm bu düşüncesinin kapsamına hayvanlar da bir derece dahildir. Böylelikle aslında Bentham, çağının oldukça ilerisinde bir görüş belirtmiş olacaktır. Tezin ilerleyen bölümlerinde işlenecek olan Peter Singer ise kendisine buradan temel alacaktır.

⁹¹ Kant, Ethica Etik Üzerine Dersler, s.288-291

⁹² Kant, Ethica Etik Üzerine Dersler, s. 289.

⁹³ Kant, Ethica Etik Üzerine Dersler, s. 289.

⁹⁴ Kant, Ethica Etik Üzerine Dersler, s. 289.

⁹⁵ Kant, Ethica Etik Üzerine Dersler, s. 291.

⁹⁶ Cevizci Ahmet, Etik-Ahlak Felsefesi, Say Yayınları, Ankara, 2014, s.76-77.

Haz ve acı insanın eylemini belirleyen iki önemli etmendir. Bunlar adeta kurucu unsurlardır. İnsanın buradan doğan ıstırap ve mutluluktan asla kaçışı yoktur. Yapılacak her işi, ağızdan çıkan her sözü, akıldan geçen her şeyi bu ikisi belirlemektedir. Bundan dolayı, toplum düzeninin de bu iki kurucu unsura göre şekillendirilmesi gerektiğini belirtir. Toplumun çıkarı da söz konusudur. Toplumun çıkarı olarak ifade dilen ise toplumu oluşturan bireylerin çıkarlarının toplamıdır. Bireylerin çıkarı her zaman göz edilmelidir. Bundan dolayı bireyler eylemlerini hesaplayarak, toplumu etkileyecek en az acı en fazla haz düşünerek nicel bir şekilde eylemelidirler. Bentham fayda ilkesini, kişinin mutluluğunu artırma ya da azaltma eğilimi gösteren her türlü eylem ve davranışı benimseyen ya da reddeden, başka bir ifadeyle o mutluluğu arttıracak ya da engelleyecek olan şeyler olarak tanımlar.⁹⁷

Hayvanlar söz konusu olduğunda Bentham, insanlar ve hayvanları belli noktalarda ortaklaştığını belirtir. Hayvanlar da haz ve acıyı duyumsayabilirler. Bundan dolayı da hayvanlar etik alanın içerisinde önem arz ederler. Kant'ta gördüğümüz dolaylı ahlaki yükümlülükler, Bentham'da dolaylı sorumluklara dönüşür. İnsanlar hayvanlara karşı doğrudan ahlaki yükümlülüklerle sahiptir.

Bir kişinin yöneliminin etkisi altında olup mutluluk üretebilecek diğer failer kimlerdir? Bunlar iki türdür: 1. Birey adıyla anılan diğer insanlar. 2. Menfaatleri eski zamanların hukukçularının duyarsızlığı nedeniyle ihmal edilerek eşya sınıfına indirgenen hayvanlar.⁹⁸

Dönemi içerisinde değerlendirilince Bentham, oldukça farklı bir düşünce ileri sürer. Bentham, hayvanların kimilerine göre eşya statüsünde değerlendirdiğini ifade edip bundan dolayı da hayvanların çıkarlarının önemsenmediğini dile getirir. Hayvanlar eşya statüsünde değerlendirildiği vakit onların acı çekme kapasiteleri reddedilmiş olur. Hayvanlar hissedebilir varlıklar olup, eşya statüsünde değerlendirilmemelidir. Böylece onlarda ahlaki değerlendirmenin içerisinde kendilerine yer bulurlar. Hayvanlara karşı olan tutumumuz değişmelidir, tıpkı köle

⁹⁷ Bentham, Ahlak ve Yasama İlkeleri, s. 17-18.

⁹⁸ Bentham, Ahlak ve Yasama İlkeleri, s. 260.

olarak gördüğümüz insanlara karşı olan tutumumuzun değiştiği gibi. Bentham hayvan konusunda geleneğe karşı oldukça aykırı bir düşünme sistemi kurarak; önemli olanın akıl yürütebilir olmak veya konuşabilir olmak olmadığını dile getirir. Önemli olan acı hissedebilir olmaktır. Bunu Derek Ryan, Bentham'dan şu şekilde aktarır:

Diğer bütün hayvanlar aleminin onlardan tiranlık eliyle esirgenegelmiş haklara kavuşacağı o günün gelmesi mümkündür. Fransızlar bir işkencecinin kaprisi tazmin edilmeksizin bir insanın terk edilivermesi için siyah derinin bir sebep olamayacağını halihazırda keşfetmiş durumdadırlar. Aynı biçimde, gün gelip de bacakların sayısı, derinin vilositesi ya da sakrumun nerede sona erdiğinin de hissedebilen bir canlının aynı kadere terk edilmesi için bir sebep olamayacağı kabul edilebilir. Aşılmaz çizgiyi çizecek olan başka nedir ki? Ne var ki tamamen erişkin bir at ya da köpek, bir günlük ya da bir haftalık ya da dahası bir aylık bir çocukla karşılaştırılmayacak kadar akıllı ve üstelik sosyal bir varlıktır. Ama varsayın ki başka türlüdürler, bu neyi değiştirir? Soru akıl yürütebilirler mi değildir. Konuşabilirler mi dedegildir. Soru, acı çekebilirler mi olmalıdır.⁹⁹

Bentham'ın hayvanları insanların yiyecek araçları olabileceğini ifade eder. Kendisinin faydacılığı insanı geniş kapsamda ele aldığı için insana sağladığı çoğul fayda hayvanların zararına olsa da, insan için fayda sağladığı takdirde hayvanların yaşamlarına son verilebilmektedir. Bundan hayvanların da fayda sağladığını düşünür. İnsan eliyle ölümün, hayvanlar için daha hızlı ve acısız olacağına dair duyduğu inanç dolayısıyla, hayvanların insanlar tarafından öldürülmesinde bir sorun duymaz. Hayvanları aynı zamanda gelecek kaygısı taşımayan canlılar olarak tanımladığından öldürülmeleri de kötü veya zarar sayılmayacaktır. Şayet bu hayvanlar yabani, insan hayatına zarar verebilecek cinste ise bu durum daha makul karşılanır.

⁹⁹ Ryan, Hayvan Kuramı Eleştirel Bir Giriş, s. 182-183.

2. 8. Jacques Derrida

Derrida, yirminci yüzyıla damga vurmuş filozoflar arasında anılır. Mesele hayvan konusuna gelindiğinde de Derrida oldukça önemli bir konumda yer alır. Derrida hayvan meselesine eğilen filozoflar arasında özel bir yer tutar, zira kıta felsefesi geleneği içinde hayvan meselesini onlarca felsefi probleminden herhangi biri değil, felsefenin başlıca problemlerinden biri olarak gören nadir filozoflardandır.¹⁰⁰ Derrida, hayvan konusunu hem kavramsal olarak hem de ontolojik olarak inceler. İnsan ve hayvan olarak gelenek içerisinde gelen tüm kıyaslamaları ele alarak bunun metodolojisinin yanlış olduğunu göstermek ister.

İnsan-hayvan ikiliği Derrida'nın erken dönemlerinden itibaren hedef aldığı ikilikler arasında yer alır. İnsanın sınırları sorunuyla, felsefe tarihi içindeki insana ilişkin tanımlamalarla, insanın otonomisi ve özne karakterini gerekçelendirmeye yönelik büyük bir külliyatla hesaplaşma girişimleri içinde Derrida insana atfedilen ve hayvanın mahrum olduğu varsayılan özellikleri problematize eder.¹⁰¹

Derrida tüm bu problematiğini yaşadığı bir karşılaşmaya borçlu olduğunu *The Animal That Therefore I Am* adlı kitabında anlatır. Derrida, duşta çıktığı sırada karşısında kedisini¹⁰² görür. Kendi kedisine çıplak bir şekilde yakalanmıştır. Kedisinin gözlerinde kendisini çıplak bir şekilde görür. Bu yakalanma anında Derrida büyük bir utanç duyar. Utandığı için de bir utanç hisseder.¹⁰³ Böylelikle Derrida hayvan konusuna başlarken öncelikle çıplaklık ile ilgili düşüncelerini dile getirir. Hayvanlar kendi doğal halleri içerisinde çıplaktır ancak çıplak olduklarının farkında değildirler çünkü onlar için çıplaklık bir anlam ifade etmez. Bundan dolayı çıplaklıkları aslında çıplak olmayışlarından öte gelir. İnsan hariç hiçbir hayvan, bedenlerini örtmeyi düşünmemiştir. Bundan dolayıdır

¹⁰⁰ Koyuncu Emre, "Hayvan Meselesi Bağlamında Duyumsama Yetisinin Ahlaki Yankıları", Faunaya Ağıt: Hayvan 82, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), s. 38-39.

¹⁰¹ Ertuğrul Tacettin, "Jacques Derrida: 'Hayvan' Meselesini İnsan-Hayvan İkiliğinin Ötesinde Düşünmek", Cogito 80, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015) s.175.

¹⁰² Derrida özellikle belirtir: Bu kedi gerçek bir kedi olup onun kendi kedisidir. Herhangi bir başka kediyi veya kedileri temsil etmemektedir. Montaigne'nin kedisi ile karıştırılmaması gerektiğini vurgular. Çünkü kedinin kendi tekilliği vardır ve bir genellemeye içerisinde ele alınmaması gerektiğini özellikle ifade eder. Daha fazla detay için lütfen bakınız: Jacques Derrida, *The Animal That Therefore I Am*.

¹⁰³ Derrida Jacques, *The Animal That Therefore I Am*, çev. David Wills, Fordham UP, New York, 2008, s. 3-4.

ki kıyafet giyinmek yalnızca insanların düşündüğü bir şey olmuştur. Hayvan kendiliğinden çıplak olduğu için çıplaklık deneyimi yaşamaz. Kendini çıplak hissetmez çünkü doğanın kendisinde çıplaklık bir diye bir şey yoktur. Çıplak ve çıplaklık insanın üretmiş olduğu kavramlardır. İnsan bunları kültürün içerisinde üretir. Yalnızca insan olan kişi, çıplak olduğunun bilincinde olduğu için açığa çıkan utanç tecrübesini isimlendirir. Kedi çıplak olduğunun bilincinde olmadan çırılçıplaktır.¹⁰⁴

“Hayvan bize bakar ve biz onun karşısında çıplağızdır. Düşünce belki de orada başlar.”¹⁰⁵ Derrida varlığı bir başkasının bakışından kurarak ötekiyle olan ilişkimizi de düşünür. Bundan sonra hayvan meselesini kavram olarak incelemeye girişerek hayvan adlandırmasının problemliliğini düşünür. Hayvan adlandırması, hayvanları homojenleştiren, hayvanların çeşitliliğini göz ardı eden bir adlandırmadır. Hayvan değil, hayvanlar vardır. Böylelikle yeni bir kelime önerir; *animot*. Animot, Fransızca tekil hayvan olan *l’animal* ile çoğul hayvan olan *animaux* kelimesini, kelime anlamında kullanılan *mot* ile birleştirir ve böylece animot ortaya çıkar. Animot sınıflandırılmaz bir çoğulluk olarak insanın yeniden tanışması gereken bir ontolojik kategoridir. Animot ile hayvan adlandırmasının içerdiği kimi düşünceleri yıkmaya çalışır. Heterojen olan hayvan dünyasını homojen bir şekilde ifade edilmemesi gerektiğini ifade eder. Animot bunun için uygun bir kavramdır. Hayvan diye adlandırması dilsel bir şiddeti barındırır. Bu şiddet daha sonrasında epistemolojik ve ontolojik yıkımlara dönüşür. Animot kavramı bunun önünü açacaktır. Bu zamana kadar hayvan kelimesiyle kurulan yoksunluk atıflarının hepsini tekrardan düşündürür.¹⁰⁶ Ertuğrul bu durumu şu şekilde aktarır:

Genel olarak hayvan denilen kategori altında homojenleştirilemeyecek olan devasa bir çeşitlilik söz konusu iken, insan-olmayan tüm hayvanları hayvan adı altında toplamak Derrida’ya göre hayvanlara karşı işlenen ilk suçtur. Hayvan yoktur, hayvanlar vardır. Mesele insan

¹⁰⁴ Derrida, *The Animal That Therefore I Am*, s. 4-5.

¹⁰⁵ Derrida, *The Animal That Therefore I Am*, s.29.

¹⁰⁶ Derrida, *The Animal That Therefore I Am*, s. 41-48

denilen şeyin tekliğini göz ardı etmeden, diğer hayvanların da tekil olduklarını hatırlayabilmektir: hayvanlar arasında farklılıklar vardır ancak sınır tek ve bölünemez değil, çok ve geçirimlidir. Derrida karşıtlıkların kuruluşunda insanın otobiyografisinin rolüne, bu otobiyografinin çıkarlarına ve tuzaklarına dikkat etmeye davet eder. Genel olarak hayvanın hayvanlığını değil, hayvanların farklı hayvanlıklarını, bu hayvanların indirgenemez çeşitliliği içinde düşünmek gerekecektir. Bireylerin, türler ve topluluklar denilen şeylerin tekliğini, her türün başkasıyla-birlikte-varolma modunu düşünmek gerekecektir.¹⁰⁷

Derrida hayvan kavramını çeşitli yapı-sökümler ile birlikte düşünerek felsefesine uygun bir şekilde işler. Buradan sonra çeşitli sorular sorarak okuyucuyu düşünmeye iter:

Hayvan düşünür mü? Hayvan temsil üretir mi? Benlik düşüncesi, imgelemi, gelecekle ilgili ilişkisi var mı? Hayvanın yalnızca işaretlere değil bir dile de sahip midir, bu dil nedir? Hayvan ölür mü? Güler mi? Ağlar mı? Üzülür mü? Sıkılır mı? Yalan söyler mi? Affeder mi? Şarkı söyler mi? İcat eder mi? Müzik icra eder mi? Oynar mı? Konukseverlik sunar mı? Sunar mı? Verir mi? Elleri var mıdır? Gözleri? Bunun gibi şeyler? Tevazu gösterir mi? Kıyafetleri? Ve Aynası? Bütün bu sorular ve bunlara bağlı olan çok sayıda başka soru, hayvana özgü olanın ne olduğuyla ilgili sorulardır.¹⁰⁸

Hayvanlar için bu denli düşünmek yine aslında hayvanların çeşitliliğini vurgulayan bir noktadır. Hayvan kategorisinin çoğulluğu indirgemeci bir bakış açısıyla ilgilenilemeyecek kadar uçsuz bucaksızdır.

¹⁰⁷ Ertuğrul Tacettin, "Jacques Derrida: 'Hayvan' Meselesini İnsan-Hayvan İkiliğinin Ötesinde Düşünmek", Cogito 80, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015) s.178.

¹⁰⁸ Derrida, The Animal That Therefore I Am, s.63

Hayvanı dilden yoksunluğu ile kuran geleneğe karşı olan Derrida, hayvanların karşılık verebilme özelliği olduğunu savunur. Hayvanlar yalnızca içgüdüsel bir şekilde belirlenmiş olan tepkilerden ibaret değildir. Hayvanlar da kendi tarzlarında tepki verebilmektedirler. Böylece Kartezyen felsefenin hayvanları otomat diye tanımladığı, düşünmeyen varlıklar olarak kurmasının tam karşısında yer alır. Hayvanları yoksunluk mantığı ile tanımaktansa hayvanların kendilerine has iletişimini anlamaya çalışarak tanımak gerektiğini dile getirir.¹⁰⁹

Derrida'ya göre hayvanlar ile ilişkimiz son iki yüz yılda oldukça fazla değişmiştir. Hayvan yalnızca yiyecek olmaktan çıkmıştır. Hayvan artık pek çok alanda insanın egemenliği altında kullanılan bir metaya dönüşmüştür. Sinai çiftliklerde yaşananların çok yüksek, fazla bir şiddet olduğunu düşünür. Hayvanların üretilmesi, yetiştirilmesi ve kıyılması başlı başına bir şiddet türüdür. Derrida bunun bir soykırım olduğunu dile getirir.¹¹⁰

Bu öyle bir soykırımdır ki Derrida bunu, tıpkı Nazilerin yaptığı işe benzetir. Ancak burada tek bir fark vardır. Üstelik bu son derece özel bir soykırım türüdür, çünkü ilgili hayvan popülasyonunun azalmasıyla değil, hayvanların yapay olarak ve zorla çoğaltılmaları nedeniyle sayıların gittikçe artmasıyla sonuçlanır.¹¹¹ Böylece soykırım sürekli devam eder. Bu sistematik bir şekilde birilerince gerçekleştirilir. Bu soykırımın gerçekleşmesi tamamen insana bağlıdır.

İnsanın arz ve talepleri neticesinde hayvanlar sürekli olarak kullanılmak üzere üretilir, çoğaltılır ve öldürülür. Tüm bunların önüne geçebilmek için içerisinde yaşadığımız sistemin kendisini sorgulamak gereklidir. Bu sistemi değiştirecek ve dönüştürecek olan yine insanın kendisidir. Hayvanların meta halinden çıkıp canlı, yaşayan, amaçları olan varlıklar olarak görülmesi, hayvanın değerini teslim etmektir. Hayvanların kullanıldığı tüm alanlarda insan bunlara çeşitli alternatifler düşünmelidir. Tam olarak bu noktalardan sistemi ve insan merkeziliği eleştiren Peter Singer, yeni çözümler sunarak Hayvan Özgürleşmesi

¹⁰⁹ Derrida, *The Animal That Therefore I Am*, s.163.

¹¹⁰ Derrida, *The Animal That Therefore I Am*, s.26.

¹¹¹ Koyuncu Emre, "Hayvan Meselesi Bağlamında Duyumsama Yetisinin Ahlaki Yankıları", *Faunaya Ağıt: Hayvan 82*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), s. 42.

düşüncesini geliştirir. Singer'a göre tüm hayvanlar cins ayrımına gidilmeden özgürleşmelidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

(PETER SINGER VE HAYVAN ÖZGÜRLEŞMESİ)

Hayvan hakları ve biyoetik çalışmaları ile adından söz ettiren Peter Singer, günümüzde halen yaşamakta olup etkisini felsefe dünyası içerisinde sürdürmektedir. 6 Temmuz 1946 yılında Melbourne, Avusturalya'da dünyaya gelen Singer, felsefe eğitimi almaya başladı ve akademik kariyerine Princeton Üniversitesi'nin biyoetik bölümünde halen devam etmektedir.

Yüksek lisans döneminde yaşadığı karşılaşmalar (et yemeği etik olarak doğru bulmayan gruplar ile), şu an tezimize kaynak olan *Animal Liberation (Hayvan Özgürleşmesi)*'in ilk kıvılcımlarını vermeye başladı. International Association of Bioethics (Uluslararası Biyoetik Derneği) adlı derneğin kurucu başkanı olan Peter Singer, Time dergisi tarafından 2005 yılında dünyanın en etkili 100 insanından biri olarak seçilmiştir. 2003 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen Dünya Felsefe Kongresi'ne, Irak Savaşı'nın ahlaksal sebeplerini çürütmeye yönelik bildirisi ile katılmıştır.

1975 yılında çıkartmış olduğu *Hayvan Özgürleşmesi* kitabı kısa süre içerisinde yankı uyandırdı. Singer burada aslında "hayvan hakları (animal rights)" kavramını kullanmayı tercih etmez; bunun yerine hayvan özgürleşmesi diyerek insana ait bir mefhum gibi gözükken özgürlüğü, hayvan alanına yaymaya çalışır. Hayvan hakları demese dahi, hayvan hakları alanında oldukça önemli adımlar atmıştır. Hayvanların; tabaklara, laboratuvarlara, hayvanat bahçelerine, moda, endüstriye ait bir şey olduğu düşüncesi; Singer'ın tüm bunları eleştirdiği kitabı ile sorgulanmaya başlanmıştır.

Faydacılık ekolü içerisinde olan Singer, hayvanların haz ve acı hissetme kapasitesinden dolayı önem arz ettiğini düşünür. Hayvanların da acı çekmemekten ve haz almaktan doğan çıkarları vardır. Bundan dolayı bir çıkara sahip olmak için herhangi bir hakka ihtiyaç duyulmasına lüzum yoktur. Önemli olan; her bir canlının çıkarı, herhangi bir canlının çıkarlarıyla eşit önemsenmelidir. Bundan dolayı da Singer, hayvanların çıkarları değerlendirilirken, değerlendirmenin adaletli yapılması gerektiğini vurgular. *Hayvan Özgürleşmesi*

kitabında eşit önemseme ilkesinden bahsederek, hayvanların çektiği acının en aza indirilmesini dile getirir. Singer, türçülük(speciesism) karşıtı olup, kitabında türçülüğün açığa çıktığı durumları inceleyip bunun tarihini araştırır. Bunun en büyük örneklerini ise, deneyler de ve sinai çiftliklerde bulur. Hayvanlar en fazla acıyı bu noktalarda çekmektedirler. İnsanlar bu iki sektöre farkında olmadan da destek olurlar. Singer, insanlara bunun farkındalığını yaratmaya çalışır. Bunları da devletlerin politik tutumlarında ve öğrenilmiş yaşam tarzlarında açığa çıkarır. Singer, çoğul hayvanların çektiği acıyı en aza indirirsek, tekil anlamda görülen acının da kendiliğinden son bulacağını ifade eder.

Hayvan Özgürleşmesi kitabı bütün hayvanların eşit olduğu fikrine dayalı olarak eşit önemseme ilkesinden bahseder. Araştırma adı altında hayvanların deneylerde kullanılması, ödenen vergilerle sağlanır ve kitap bunu eleştirir. Sinai çiftliklerdeki hayvanların ölüme kadar olan süreçlerini inceleyerek, yapılan haksızlığa dikkat çeker. Beslenme şekillerinin şiddet ve acı barındırdığını gözler önüne serer. İnsanın hükümranlığını türçülük üzerinden okuyarak, günümüzdeki türçülük ve buna karşı yapılan itirazlara karşı savunmalar gerçekleştirir.

3.1. Eşit Önemseme İlkesi

Eşit önemseme ilkesi, ahlaki olarak tüm insanların uyması gereken bir sorumluluktur. Bu ilke aslında kendisini eşitlik düşüncesinde temellendirmektedir. Singer'a göre eşitlik bir olguya bağlı değildir çünkü eşitlik ahlaksal bir fikirdir. Eşitlik ilkesi, tüm canlılar eşittir gibi bir fikri meydana getirmez. Fark ettirmeye çalıştığı şey değerlendirmede ortaya çıkar. Değerlendirme yapılırken, değerlendirmesi yapılan şeylerin eşit derece önemsenmesini salık verir. Bu yüzden aslında eşit önemseme ilkesi, bir değerlendirme yaparken bize rehberlik sağlayan bir düşüncedir. Singer bunu şu şekilde ifade eder:

Eşitlik bir olgunun ifadesi değil, ahlaksal bir fikirdir. İki kişinin yetenek düzeyleri arasındaki olgusal bir farklılığın, bu kişilerin ihtiyaçlarının ve çıkarlarının farklı derecelerde önemsenmesini haklı çıkaracağını varsaymak için ikna edici hiçbir mantıksal sebep bulunamaz.

İnsanların eşitliği ilkesi, varsayılan fiili bir eşitliğin betimlemesi değil, insanlara nasıl muamele etmemiz gerektiğini gösteren bir kılavuzdur.¹¹²

Böylelikle eşit önemseme ilkesi aslında pratik bir ilke olarak karşılık bulur. Singer, eşit önemseme ilkesini hayvanlar kapsamına genişletmeden önce ırkçılık ve cinsiyetçilik gibi eşit önemseme ilkesini yadsıyan düşünceleri ele alır. Özgürleşme hareketleri, ayrımcılık ile mücadele ederken ortaya çıkan hareketlerdir. Bu özgürleşme hareketleri içerisinde en çok kendinden söz ettiren siyah özgürleşmesi ve kadın özgürleşmesidir.

Siyahların aşağı bir ırk olarak sayılması, hiçbir haktan yararlanamayacak derece aşağılanması sonucu siyalara karşı beyazların üstün olduğunu savunan bir düşünce ırkçılık olarak değerlendirilmektedir. Siyalara karşı halen ırkçı tutumlar kendini göstermektedir. 19. yüzyıl bu ayrımcı tutumun en çok görünür hale geldiği yıllardır. O günlerden günümüze kadar olan süreçte, eşitlik adına birçok kazanım meydana geldi. Artık bir insanın ten renginin, eşit önemseme ilkesi bakımından bir önem ifade etmediği su götürmez bir gerçektir.

Ayrımcılık türleri içerisinde cinsiyetçilik, erkeklerin kadınlardan daha üstün olduğuna dayalı bir düşüncedir. Birinin yalnızca atanmış cinsiyetine bakarak belli bir üstünlüğü elinde barındırması, tarihin içerisinde “normal” olarak kabul edilirdi. Belli bedeller sonucu kadın özgürleşmesi hareketi, belli kazanımlara ulaştı. Günümüzde hala kendini gösteren cinsiyetçi tutum, dönemin ruhuna göre tekrar kendini kurmaktadır. Mücadele her zaman daha fazla güçlenerek devam etmektedir. Cinsiyetçi bir tutumun artık ayrımcı bir pratik olduğu bilinmektedir. Eşit önemseme ilkesine göre; birinin cinsiyetinin önemi, eşit muamele etmemizin önünde bir engel olarak kabul edilmemektedir.

Singer, siyah ve kadın özgürleşmesi hareketleri içerisinde belli analogiler kurar. Eşit önemseme ilkesi, ırk ve cinsiyet temelli ayrımcılık için oldukça önemli bir noktadır. Birinin ten rengi ya da atanmış cinsiyeti, o kişinin zihinsel ya da ahlaksal kapasitesine dair bir yorum getirmez. Singer, eşitlik ilkesini insan türünün dışına taşıyarak, hayvanları da içine dahil eder. Böylelikle eşit önemseme

¹¹² Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 51.

ilkesinin hayvanlar için de geçerli olması gerektiğini beyan eder. Bu doğrultuda insan olmayan hayvanlar içinde eşitlik talebinde bulunmalıyızdır. Bu insanlar ve hayvanlar eşittir demek değildir. Bir grup için geçerli olan temel eşitlik ilkesinin başka bir grubu da içine alacak bir biçimde genişletilmesi, her iki grubu da tıpatıp aynı şekilde muamele etmemiz ya da her iki gruba da tıpatıp aynı hakları tanımamız gerektiği anlamına gelmez.¹¹³ Çünkü temel eşitlik ilkesi aslında eşit veya özdeş muamele etmeyi savunmaz; bunun yerine eşit önemsemeyi gerekli kılar. Farklı grupların ya da varlıkların eşit derecede önemsenmesi, farklı muamele türleri ve farklı haklar doğurabilir.

Derinlemesine bir şekilde eşitlik meselesini ele alan Singer, insanlar ve hayvanlar arasındaki farkları inkar etmez. Ancak bu farklılıklar, temel eşitlik ilkesinin kapsamına hayvanları dahil etmemize engel değildir. Şayet hayvanları bu alana dahil etmezsek, mücadelesi yürütülen diğer hareketlerin de tutarsızlığa düşeceğini savunan Singer, ayrımcılıklarla mücadele ederken karşı çıkışın nihai temelini iyice anlaşılması gerektiğini ifade eder ve şu soruyu sorar: *Hangi ırktan, inançtan, cinsiyetten olursa olsun bütün insanların eşit olduğunu söylediğimizde ne iddia etmiş oluruz?*¹¹⁴ Bütün insanların çeşit çeşit olup, aralarında illa bireysel düzeyde farklılıklar olduğunu düşünen Singer, bir bütün olarak baktığında ırklar ve cinsiyetler arasında bir fark görmez. Bir kişinin siyah veya kadın olması, o kişinin yapabilirlik seviyesine, zihninin kapasitesine veya yeteneklerine dair bir bilgi vermez. Bundan dolayı da cinsiyetçiliğe ve ırkçılığa haklı bir sebep bulunamaz. Bireysel farklılıklar her zaman her yerde hep vardı ve var olmaya da devam edecektir. Bunu göz önüne alan Peter Singer, eşitlik talebinin bütün insanların birbirine denk olduğu düşüncesine dayandırılmaması gerektiğini savunur, şayet dayandırılırsa eşitlik talep etmekten vazgeçmek zorunda kalacağımızı ifade eder.¹¹⁵ Bu bireysel farklılıklara sebep olan şey bir kişinin ırkı ya da cinsiyeti değildir. Bu farklılıklara sebep olan şeyin herhangi bir kesin nedeni yoktur. Bilim bu farklılıkların, genetik veya çevresel olduğunu ispat etmeye çalışabilir ancak Singer eşitlik savunusunu, bilimsel araştırmaların sonuçlarına

¹¹³ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 48.

¹¹⁴ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 49.

¹¹⁵ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 49.

bağlamamız için bir neden görmez. Bundan dolayı da eşitlik talebi; zekaya, ahlak kapasitesine, fiziksel kuvvete veya bunlar gibi diğer olgusal özelliğe bağlı değildir. Eşit önemseme; kişilere, gruplara nasıl muamele ettiğimize göre ortaya çıkar. Singer eşit önemseme ilkesinin bu farklılıkları önemsemediğini dile getirir çünkü farklılıklar için herhangi bir mantıksal bir sebep yoktur. Her varlığın ihtiyaçlarına ve çıkarlarına eşit bir şekilde muamele edilmelidir. Buradaki temel unsur, söz konusu olan varlığın çıkarı ne ise bu çıkarın göz önünde bulundurulmasıdır; bu siyah ya da beyaz, kadın ya da erkek, insan ya da hayvan gibi ayrımlara maruz bırakılmadan bütün varlıklar için geçerli olmalıdır.

Ayrımcılık ile mücadele ederken nihai temel anlaşıldığı müddette, eşit önemseme ilkesinin kapsamına hayvanları eklemek kendiliğinde gelen bir şey olmalıdır. Irkçılık ve cinsiyetçilik ile analoji kuran Singer, “türçülük” olarak adlandırılan yaklaşımın bu ilke çerçevesinde reddedilmesi gerektiğini dile getirir. Türçülüğü, bir kişinin kendi biyolojik türünün çıkarları lehine ve diğer biyolojik türlerin çıkarları aleyhine, önyargılı ya da yanlı davranması olarak tanımlayan Singer daha sonrasında bu üç tip ayrımcılığın genel yapısının tıpatıp aynı olduğunu belirtir:

Irkçılar, kendi ırklarının üyelerinin çıkarları ile başka bir ırkın üyelerinin çıkarları çatıştığında kendi ırklarına öncelik tanıyarak eşitlik ilkesini ihlal ederler. Cinsiyetçiler de, kendi cinsiyetlerinin çıkarlarına öncelik tanıyarak aynı şeyi yaparlar. Benzer biçimde, türçüler de kendi türlerinin çıkarlarının diğer türlerin üyelerinin daha önemli çıkarlarının önüne geçmesine izin verirler. Her üç durumda da genel yapı tıpatıp aynıdır.¹¹⁶

Singer, üç tip ayrımcılığı tek bir potada eritir ve şu soruyu sorar: “*Daha zeki olmak bir insana başka inşaları kendi amaçları doğrultusunda kullanma hakkı vermiyorsa, nasıl olur da genel olarak insanlara, insan olmayanları sömürme hakkı verebilir?*”¹¹⁷

¹¹⁶ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 56.

¹¹⁷ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 53.

Singer; tarih içerisinde birçok filozofun, şu ya da bu şekilde, çıkarların eşit derecede önemsenmesi ilkesini ahlak ilkesi olarak önerdiğini ifade edip, bu filozofların, bu ilkenin hayvanları da kapsadığını fark edemediğini dile getirir. Bu farkındalığa sahip olan filozof için Jeremy Bentham'ı işaret eden Singer, döneminin çok ilerisinde olan bir görüşü savunduğunu belirterek Bentham'ın şu pasajına dikkat çeker:

Belki bir gün hayvanlar dünyasının geri kalanı da kendilerinden ancak zorbalık yoluyla esirgenen haklara sahip olacaktır. Fransızlar bir insanın sırf derisi siyah diye kayıtsız şartsız bir zalimin keyfine terk edilemeyeceğini anladılar. Belki bir gün, bacak sayısının, derideki tüy miktarının ya da sağrı kemiğinin nerede bittiğinin de duyguları olan bir varlığı aynı akıbete terk etmek için eşit derecede yetersiz sebepler olduğu anlaşılır. Bu aşılabilir sınırı çizilecek olan başka ne olabilir? Akıl yürütme yetisi mi? Ya da belki konuşma yetisi mi? Ama yetişkin bir at ya da köpek, gerek akıl gerekse iletişim kurma açısından, bir günlük, bir haftalık, hatta bir aylık bir bebekten kat kat üstündür; ama öyle olmasa bile bu neyi gösterirdi ki? Sormamız gereken soru, "Akıl yürütebiliyorlar mı?" ya da "Konuşabiliyorlar mı?" değil, "Acı çekebiliyorlar mı?" olmalıdır.¹¹⁸

Singer, Bentham'ın; bir varlığa eşit önemseme hakkı kazandıran şeyin acı çekme potansiyeli olduğunu belirttiğini ifade eder. Böylece Bentham'ın düşüncesi üzerine eşit önemseme ilkesinin kapsam sınırını Singer, acı hissedebilirlik üzerinden çekerek şunları aktarır: "*Acı çekme ya da haz duyma kapasitesi herhangi bir çıkara sahip olmanın ön koşuludur; yani ancak bu koşul sağlanırsa çıkarlardan anlamlı bir biçimde bahsetmeye başlayabiliriz.*"¹¹⁹

Singer, Bentham'dan alıntıladığı pasajda; Bentham'ın gerçek iddiasının haklarla değil, eşitlikle ilgili olduğunu savunur. Bunu da Bentham'ın başka bir

¹¹⁸ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 54.

¹¹⁹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 54.

pasajında “doğal haklar”ın saçmalık olduğunu belirtmesine dayandırır.¹²⁰ Böylece “hayvan hakları” tartışmasına girmek yerine, hayvanların eşitliğini iddia ederek, hayvan özgürleşmesinin tartışılması gerektiğini bir daha belirtir. Hayvan özgürleşmesi ise, acı ve haz hissedilebilirliği üzerine düşünmeye teşvik eder. Buradan sonra Singer, acıyı hissedebilme üzerine savlarını açıklamaya girişir ve insanlar dışında hayvanlar acı çeker mi? Bunu nasıl bilebiliriz? İnsan olsun ya da olmasın herhangi bir varlığın acı çekip çekmediğini nasıl bilebiliriz?¹²¹ sorularına cevap arar.

Başka birisinin acı çekmesi dolaylı bir şekilde deneyimlenir. Singer, bu başka birisinin; bir yakın dostumuz ya da bir köpek olmasının durumu değiştirmeyeceğini ifade eder. Acı bir bilinç durumu olup zihinde gerçekleşen bir olaydır diye belirten Singer; kıvrınmanın, çığlık atmanın, sıcak bir şeyden yanmamak için kaçınma gibi davranışların, acının kendisi olmadığını ifade eder. Acı çekmek hissedilen bir durumdur ve bizim dışımızda olan varlıkların da bunu hissettiğini yalnızca dışsal göstergeler yoluyla anlayabiliriz. Bu göstergeleri anlamlandırırken yanılabiliriz her zaman mevcuttur. Diğer insanların acı çekebiliyor olduklarına dair sağlam gerekçelerimiz vardır. Bu gerekçeler diğer insanlarla kendimiz arasında; benzer sinir sistemleri, benzer deneyimler, benzer duygular ile özdeşim kurarak makul bir çıkarım oluşturur. Kendimiz dışında diğer insanların acı çektiğini varsaydığımız tüm dışsal göstergelerin neredeyse hepsi hayvanlarda da bulunur. Davranışsal göstergeler arasında sayılabilecek olan; kasılmalar, inlemeler, çığlıklar, acı kaynağından kaçınma hamleleri, kasılmalar ve acının tekrar edilebilir olması karşısındaki korku; özellikle insan türüne en yakın olan memeli ve kuş türlerinde de mevcuttur. Tüm bunların yanında acıya karşı gösterilen fizyolojik tepkiler; tansiyon değişiklikleri, gözbebeklerinin büyümesi, terleme, nabız yüksekliği; sinir sistemleri insanlarınkine çok benzeyen hayvanlarda da görülür. Bu doğrultuda hayvanların acı çekmediğini varsaymanın keyfi bir tutum olduğunu ifade eden Singer,¹²² başka bir dışsal ifade olan dil ile ilgili yürütülen argümanları ele almaya başlar.

¹²⁰ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 55.

¹²¹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 57.

¹²² Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 57-61.

Hayvanların, insanların anladığı bir şekilde dil kullanımı şu ana kadar, kimi gelişmeler dışında görülmemiştir. Hayvanlar, kendi aralarında iletişim kurabilmektedirler. Aynı zamanda bazı insanlar, bağıni kuvvetlendirdiği hayvanlar ile iletişim kurabildiğini iddia etmektedirler. Aralarında Descartes'ın da bulunduğu kimi filozoflar için dil, acı deneyimlerini aktarabilmek için önemlidir. Wittgenstein'da felsefesinde, dilsiz varlıkların anlamlı bir bilinç durumu olmadığını dile getirir. Singer bu görüşün inandırıcı olmadığını düşünerek, acı ve benzeri bilinç durumlarının daha ilkel olduğunu belirtir ve dil ile bir bağlantısı olmadığını ifade eder.¹²³

Dil ve acı arasındaki bağlantıyı kurmanın bir savı da; kendimiz dışında acı çekebilen diğer canlıların, acı çektiklerini aktarabilmeleri, onların acı çektiklerine dair kanıt oluşturmalarıdır. Bu sav ile iddia edilen; dil kullanamayan canlıların, hissedemeyeceği olmayıp, bizim onların acı çektiklerine inanmamızı sağlayan sebepleri sunamayacağı olmasıdır. Singer, bu savı da geçerli bulmaz ve eleştirir. Dilsel olmayan iletişim tarzları; kucaklaşmak, yüreklendirmek için omuzuna dokunmak, el sıkışmak; dil ile kurulan iletişim tarzından daha çok önem taşıyabilir. Aynı zamanda bu iletişim tarzı, insan türüne özgü değildir. Bu birçok bilim insanı tarafından kanıtlanmıştır. "Acı çekiyorum" gibi dilsel bir bildirim, acı çeken birinden emin olunması için yalnızca tek bir kanıttır. Bunun dışında beden dili gibi diğer birçok iletişim yöntemi diğer kanıtları oluşturur. Ayrıca Singer, insanların yalnız söyleyebildiğini hatırlatarak, dilsel olan bildirim en iyi kanıt olmadığını da hatırlatır.¹²⁴

Bebekler, küçük çocuklar ya da konuşma engeli olan insanlar, dil yeteneğinden yoksundurlar. Bu durumda bebek olan birinin acı çekmediği iddia edilebilir miydi? diye soran Peter Singer, bunun da yetersiz bir durum olduğunu savunur ve bir sonuca ulaşır: Hayvanların acı çekmediğini iddia etmek için ne felsefi ne de bilimsel bir neden yoktur. Kendimiz dışında kalan insanların acı çekme kapasitesi olduğundan şüphelenilmiyorsa, hayvanların acı çekme kapasitesinden de şüphe edilmemelidir. Hayvanların hissettiği acı, insanların hissettiği aynı miktar acıdan değersiz görmenin hiçbir ahlaksal gerekçesi

¹²³ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 62.

¹²⁴ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 63.

olmadığını belirten Singer, verdiği şu örnekle hem pratikteki karşılığını anlatmak hem de yanlış anlaşılmanın önüne geçmek ister:

Bir atın sağrısına şiddetli bir tokat atarsam hayvan irkilebilir ama tahminen büyük bir acı hissetmez. Atın derisi, vücudunu bir tokattan korumaya yetecek kadar kalındır... ama bir bebeğe aynı şiddette bir tokat atarsam bebek ağlar ve tahminen büyük bir acı hisseder, çünkü derisi daha hassastır. Dolayısıyla, darbenin şiddeti aynı olduğu sürece bir bebeğe tokat atmak, bir ata tokat atmaktan kötüdür; ama bir ata da canını eşit derecede acıtacak bir darbe vurmak mümkün olsa gerektir (bunun tam olarak ne olabileceğini bilmiyorum ama mesela ağır bir sopayla vurmak olabilir). “Aynı miktarda acı”dan bunu kastediyorum ve durup dururken bir bebeğe bu şiddette bir acı yaşatmayı yanlış buluyorsak, durup dururken bir ata aynı şiddette acı yaşatmayı da, eğer türcü değilsek, eşit derecede yanlış bulmak zorundayızdır.¹²⁵

Eşitlik ilkesi, acı çeken varlığın ırkına, cinsiyetine ve türüne bakmamalıdır. Acı her zaman kötüdür ve her daim engellenmeli yahut en aza indirgenmelidir. Singer bu noktaya kadar hep acının varlığından bahsetmiştir. Buradan sonra öldürmek üzerine düşüncelerine geçiş yapar. Öldürülmeyecekleri durumda hayvanları öldürmeyi tercih etmek de türcü bir yaklaşımdır. Öldürme konusunda daha temkinli ilerleyen Singer, güncel etik tartışmalarından olan; ötenazi ve kürtajı anarak, insanları öldürmenin ne zaman meşru olduğu kısmında çeşitli fikirler olduğunu hatırlatır. Masum bir insanı öldürmek herkes için yanlış olarak kabul edilebilir. Bu genel olarak “hayatın kutsallığı” fikrinden meydana gelir ve ötenazi, kürtaj karşıtlığı buradan doğar. Fakat aynı insanlar, hayvanların öldürülmesine karşı çıkmıyor diyen Singer, bunun “insan hayatının kutsallığı” görüşü olduğunu açıklığa kavuşturur. İşte tam bu nokta da türcülüğün bir çeşididir. Singer, hayvanları öldürmemin belli kıstaslar ele alınarak yapıldığında türcü olmadığı durumların da mevcut olduğunu savunur. Bu durum tezin ilerleyen kısımlarında daha çok

¹²⁵ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 64.

serimlenecektir. Türçülüğün en çok görüldüğü hayvan deneyleri ve sinai çiftliklerdir. Fakat bu konulara geçmeden önce Singer'ın türçülükten anladığına değinmek gerekir. Bu noktada türçülüğün tarihine bakılıp, türçülüğün ne demek olduğı kavranılacaktır.

3.2. Türçülüğün Tarihi, Türçülük İçeren Tutumlar ve Getirilen Eleştiriler

Türçülük kavramı ilk olarak 1970 yılında Richard Ryder tarafından ortaya atılmıştır. Türçülük, insanların hayvanlardan daha önemli olduğı inancından ötürü hayvanlara kötü muamele etmeye sebep olan olarak açıklanabilmektedir.¹²⁶ Singer'ın tanımına göre ise; *bir kişinin kendi biyolojik türünün çıkarları lehine ve diğer biyolojik türlerin çıkarları aleyhine, önyargılı ya da yanlı davranmasıdır.*¹²⁷

Türçülük de diğer ayrımcılık çeşitlerine paralel olarak kendini geliştiren bir tür ayrımcılıktır. Ayrımcılık, bir gruba veya bir kişiye karşı önyargılı bir düşünce sistemiyle oluşturulan kötü tutum olarak tanımlanabilir. Ayrımcılık sonucunda, ayrımcılığa maruz kalan grup veya kişi, haklardan mahrum bırakılır. Cinsiyetçilik temelli ayrımcılık da, kişinin atanmış cinsiyetine dayalı olarak ortaya çıkan bir ayrımcılıktır. Buna dayalı olarak bir kişinin, örneğin kadın olması, belli alanlarda, belli haklardan uzak kalmasına sebebiyet verir. Irkçılık temelli ayrımcılık da ise, bir kişinin atanmış ırkı sebebiyle çeşitli ayrımcılıklara maruz kalmasına verilen tanımdır. Çok çeşitli ayrımcılık yelpazesi mevcuttur. Bunlardan bazıları: cinsiyetçilik, ırkçılık, heteroseksizm, yaşçılık ve bedenbiçimcilik şeklinde kendini açığa çıkartır. Özneler ve öznelere karşı tutumlar çeşitlilik gösterse de aslında tüm ayrımcılık biçimlerinde işleyen sistem aynı sistemdir. Tıpkı cinsiyetçilik ve ırkçılıktaki gibi belli atanmış farklı statüler sebep gösterilerek yapılan ayrımcılık; türçülükte ise farklı türler arasında yaşanan adaletsizlikten ortaya çıkmaktadır.

¹²⁶ Speciesism: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/speciesism>

¹²⁷ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 53.

Türcülüğe son verebilmemiz için bu zorbalığı yaratan düşünce sistemlerini açığa çıkartmamız gerektiğini düşünen Singer, insanın hükümlerlik tarihin türcülük tarihi olduğunu dile getirir. Tarihin getirdiği kimi düşünceler, yüz yıllar boyunca insanın düşünce sistemine kök salmıştır. Singer bu tarihsel araştırmaya girişmek için yüzünü Batı tarihine çevirir. Bunun, diğer kültürleri aşığı görmesinden dolayı olmadığını ifade ederek, yalnızca Batı'da yükselen düşünce, hakimiyetini bir şekilde Singer'ın karşı çıktığı düşünce sistemi olduğunu belirtir. Bundan dolayı da Singer, tarihsel incelemesini üç döneme ayırır, bunlar şu şekildedir: Hristiyanlık öncesi, Hristiyanlık dönemi, Aydınlanma dönemi ve sonrası.¹²⁸

Hristiyanlık öncesi düşünce sistemi için, Musevi dini metinlerinden ve Antik Yunan metinlerinden yararlanan Singer, öncelikle Kutsal Kitap'taki yaratılış hikayesini analiz ederek başlar. O'na göre yaratılış hikayesi, İbrani halkının düşüncesini yansıtan önemli bir mitolojidir. Buna göre Kutsal Kitap'taki şu alıntı önemlidir:

Tanrı, “Yeryüzü çeşit çeşit canlı yaratık, evcil ve yabanıl hayvan, sürüngen türetsin” diye buyurdu. Ve öyle oldu.

Tanrı çeşit çeşit yabanıl hayvan, evcil hayvan, sürüngen yarattı. Bunun iyi olduğunu gördü.

Tanrı, “Kendi suretimizde, kendimize benzer insan yaratalım” dedi, “Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun.”

Tanrı insanı kendi suretinde yarattı, onu Tanrı'nın suretinde yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı.

Onları kutsayarak, “Verimli olun, çoğalın” dedi, “Yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun.”¹²⁹

¹²⁸ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 288.

¹²⁹ Yaratılış 1:24-28 (Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001).

<https://kutsalkitap.info.tr/?q=Yaratılış%201>

Bu pasajdan çıkana göre tüm canlılar arasında Tanrı'ya en çok benzeyen tek canlı vardır ve bu tek canlı da diğer canlılar arasında bu özelliğinden dolayı önemli bir pozisyonundadır. Bu canlı insanın kendisidir. Ayrıca çok açık bir şekilde insana, hükmetme hakkı da verilmektedir. Pasajdan anlaşıldığı üzere, Aden Bahçesi'nde, hayvanlar ile beslenme gibi bir bilgi verilmemektedir. Hatta Yaratılış 1:29'da insanların otlarla ve yemişlerle beslendiği yazmaktadır. Aden Bahçesi'nde öldürmeye ilişkin bir tasavvur yoktur. Ancak insanın bu bahçeden kovulmasıyla birlikte, ki bu kovulmanın sebebi olarak bir kadın ve bir hayvan gösterilir, hayvanları öldürmek rahat bir şekilde serbest hale gelir. Buradan sonra ünlü tufan anlatısı gerçekleşir. Tufan dolayısıyla canlıların neredeyse tamamı öldürülür. Tanrı, tufan sonrasında Nuh'u kutsar ve insanın hükümdar olmasının son nişanını Nuh'a verir:

Tanrı, Nuh'u ve oğullarını kutsayarak, "Verimli olun, çoğalıp yeryüzünü doldurun" dedi.

Yerdeki hayvanların, gökteki kuşların bütünü sizden korkup ürkecek. Yeryüzündeki bütün canlılar, denizdeki bütün balıklar sizin yönetiminize verilmiştir.

Bütün canlılar size yiyecek olacak. Yeşil bitkiler gibi, hepsini size veriyorum.¹³⁰

Böylelikle Singer, İbrani metinlerindeki hayvanlara yaklaşımı gözler önüne sermiş olup, başlangıçtaki durumda yalnızca yeşil bitkiler yendiğini; tufandan sonra diyete hayvanların eklendiğini, ilginç bir ima olarak bulur.¹³¹ Eski Antlaşma'nın belli kısımlarında insanın hayvanlara karşı merhametli davranması gerektiğini de aktaran Singer, bunun "hükümlerlik" değil bir çeşit "kahyalık" olduğunu belirtir. İnsanların, hayvanlara karşı davranışlarında Tanrı'ya karşı sorumlulukları olduğu düşüncesi ile karşılaştırılır.¹³² Hristiyan öncesi düşüncenin diğer ayağı olarak Singer, bu sefer yüzünü Antik Yunan'a çevirir.

¹³⁰ Yaratılış 9:1-3: <https://kutsalkitap.info.tr/?q=yar%209>

¹³¹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 289-290.

¹³² Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 290.

Yunan düşüncesi tek tip değildir. Birbirine rakip birçok okul söz konusudur. Pythagoras, Antik Yunan düşüncesinin bir temsili olup, ruhun göçüne inancından ötürü hayvanları yemenin yasaklanması gerektiğini savunur. Ancak Antik Yunan düşüncesine bu fikir hakimiyet kuramaz. Bunun yerine en önemli okul olarak kabul edilen Platon ve öğrencisi Aristoteles'in düşünceleri dönemin hakim düşünceleri olarak kabul edilir.

Singer, Aristoteles'in *Politika* adlı eserine referanslar vererek araştırmasını sürdürür. Aristoteles, hayvanlar ve insanlar aleminin arasında büyük bir uçurum olduğunu düşünmez. Aristoteles; hayvanların, insanların çıkarlarına hizmet etmek için var olduğu fikrini savunur. Aynı şekilde insanın da bir çeşit rasyonel hayvan olduğunu iddia eder. Böylelikle köleleri bir türün çıkarına veren Aristoteles, hayvanları da bu şekilde görerek; köleleri ve hayvanları birer "canlı araç" olarak görür.¹³³ Hristiyanlık öncesi düşüncesini iki kökünde araştırdıktan sonra Singer buradan Hristiyan Düşüncesini analiz etmeye başlar.

Singer'a göre Hristiyanlık, zaman içerisinde Yahudi ve Yunan yaklaşımlarının bir birleşimi olmuştur. Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu içerisinde büyüdüğünü aktaran Singer, Hristiyan düşüncesini anlamak için onun başlangıçta hangi yaklaşımın yerine geçtiğinin anlaşılması gerektiğini beyan eder.¹³⁴

Dönemin Roma imparatorluğunda toplumun genel havasını, savaşçılık üzerine erdemler belirlemektedir. Toplumda, insanların ve hayvanların öldürülmesi büyük bir coşku ile karşılanıyordu ve bilinen pek bir protesto yoktu. Tarihçi Lecky'den aktaran Singer:

Neron döneminde 400 kaplan boğalarla ve fillerle dövüştürüldü. Titus, Colosseum'un açılışında 5.000 hayvan öldürttü. Traianus döneminde 123 gün süren oyunlar düzenlendi. Gösteriye yenilik katmak amacıyla aslanlar, kaplanlar, filler, gergedanlar, su aygırları, zürafalar, boğalar, geyikler, hatta timsahlar ve yılanlar kullanıldı. İnsanlara acı çektirmekten de geri durulmuyordu... Halk öylesine kana susamıştı ki,

¹³³ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 290-291.

¹³⁴ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 292.

oyun düzenlemeyi ihmal eden bir yönetici, tahıl dağıtmayı ihmal eden bir yöneticiden daha çok tepki topluyordu.¹³⁵

Pasajdan çıkarılacağı üzere, ahlaksal önem dışında kalan varlıklara acı çektirmek sıradan bir eğlence çeşididir. Suçlular, savaş esirleri ve tüm hayvanlar da bu ahlaksal önemin dışında kalanlardır. Böylelikle Singer; Hristiyan düşüncesinde, Roma'da, insanın biricikliği fikrinin oldukça arşa çıktığını belirtir. Hristiyanlık ile birlikte insanın hayatının kutsallığı fikri tüm çevreye yayılmış olur. Eski Antlaşma'daki hayvanın konumu daha da aşağılara çekilmiştir. Yeni Antlaşma'da hayvanlara zulmedilmesini yasaklayan bir tavsiye bulmak gittikçe zorlaşmıştır.¹³⁶

Singer, tüm bunların yanında hayvanları önemseyen bir avuç insan olduğunu belirtir. Bunlar arasına şu isimleri sayar: Ovidius, Seneca, Porphyrios ve Plutarkhos. Bunların içerisinde Plutarkhos, evrensel iyilik düşüncesi içerisinde hayvanlara iyi davranılmasını savunan ilk kişidir.¹³⁷ Aradan yüz yıllar geçtikten sonra Singer, Hristiyan Felsefesinin en iyi temsilcisi olarak Aquinolu Tommaso'yu işaret eder. Singer'a göre Tommaso, "usdışı hayvanlar"a acı çektirmenin yanlış olduğunu açıkça belirtmez. Tommaso'nun ahlak anlayışında bu tür yanlışlar tanımlanamaz. Günahlar; Tanrı'ya karşı, insanın kendisine karşı ve komşusuna karşı işlenir. Ahlakın sınırlarında hayvanlar yer bulamaz. Tommaso'ya göre hayvanlara iyi davranmak da hayırseverlik arasında değerlendirilemez. Hayırseverlik kategorileri arasında bulunmak için; iyilik yetisine sahip olmak gereklidir, ortak duygular paylaşılmalıdır ve son olarak sonsuz mutluluğu paylaşabilmek koşulu vardır. Hayvanlar bu üç değerlendirmenin içerisinde kendisine yeniden yer bulamazlar. Hayvanlar yalnızca, insanların kullanabileceği şeyler olarak sevinebilir, bu da insanlara yarar sağladıkları içindir. Bundan dolayı da Tommaso hayvanlara zulümden kaçınmamız gerektiğini iletir çünkü bu durum insanlara zulmetmeyi de içerisinde barındırabilmektedir.¹³⁸ Singer'a göre

¹³⁵ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 292-293. Detaylı bilgi için: W. E. H. Lecky, History of European Morals from Augustus to Charlemagne.

¹³⁶ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 294.

¹³⁷ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 296.

¹³⁸ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 298-299.

türçülüğün özü işte tam olarak bu düşüncedir. Tommaso'nun düşüncesi 19. yüz yılın ortalarına kadar öyle etkili olmuştur ki; Papa 9. Pius, Roma'da Hayvanlara Eziyeti Önleme Derneği kurulmasına karşı çıkmıştır. Roma Katolik Kilisesi bu pozisyonunu 20. yüzyılın ortasına kadar korumuştur.¹³⁹

Orta Çağ'ın skolastik öğretisinin karşısında, hümanist düşüncenin gitgide güç kazandığı Rönesans döneminde, hayvanlara karşı bakış açısı sarsılmış gibi sanılabilir ancak gerçekler pek bu şekilde ilerlememiştir. Rönesans, Antik Yunan'ın "İnsan her şeyin ölçüsüdür" aforizması üzerine inşa edilmiştir. Böylelikle insan yine her şeyin merkezinde kabul edilmiştir.¹⁴⁰

Singer Rönesans Dönemi'nin bu düşüncelerinin arasında gerçek muhaliflerin de ortaya çıktığını dile getirir. Leonardo da Vinci, Giordano Bruno, Michel de Montaigne bu isimlerin arasında sayılır. Montaigne'nin hayvanlara zulmü, insanları kötülüğe sevk edeceği düşüncesinden bağımsız olarak ele alır. O'na göre hayvanlara zulmetmek kendi içerisinde zaten kötü bir şeydir. Bilimin tepe noktalara ulaştığı bu dönemler de hayvanlar konum olarak daha henüz en dip noktayı görmemiştir.¹⁴¹

Peter Singer 17. yüzyıla gelindiğinde, Rene Descartes felsefesinde hayvanlar için en acımasız sonuç ortaya çıktığını savunarak, dönemin mekanik dünya görüşünü aktarmaya girişir. Maddeden oluşan her varlık, bir saat gibi işlemektedir. İnsanın makine olmaması için geçerli bir sebep vardı: Ruh. Descartes'a göre insanlar ruh ve beden tözlerinden oluşmaktadır ve ruh insanlara Tanrı tarafından verilmiştir. O'na göre bütün maddi varlıklar içerisinde ruha sahip olan tek canlı insandır. *Yani hayvanların ölümsüz ruha sahip olmadığı şeklindeki Hristiyan öğretisi, Descartes'ın felsefesinde, bilince de sahip olmadıkları şeklinde olağandışı bir sonuca götürüldü.*¹⁴² Hayvanlar bir saatin bağlı olduğu ilkelere ait bir şekilde yaşarlar. Aynı zamanda Descartes dirikesim savunucusu olarak tarihe geçmiştir. Bunun pratik bir kolaylık sağladığını da yazılarında bahsetmekten çekinmez. Bundan dolayı da hayvan deneylerinin yapılmasındaki kolaylıklar, felsefe dünyası içerisinde de onaylanmıştır. Buradan sonra hayvanların

¹³⁹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 299-300.

¹⁴⁰ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 303.

¹⁴¹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 304.

¹⁴² Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 305.

statüsünü incelemek için Singer, Aydınlanma ve sonrası diye sınıflandırdığı bölüme geçer.

Aydınlanma dönemine gelindiğinde, deneylerde hayvanların fizyolojisi ile insanların fizyolojisi arasında benzerliklerin ayırdına varılmaya başlanmıştır. Descartes'ın deneycilik konusunda sarf ettiği sözler kısmen tutarsızlıkla sonuçlanmadı fakat inandırıcılığı azaldı. Voltaire bunu güzel bir şekilde ifade eder, aktaran Singer:

Bazı barbalar, sadakat ve dostlukta insanı kat kat aşan köpekleri alıyor, bir masaya çiviliyor ve mezanter toplardamarını göstereceğiz diye canlı canlı kesiyor! Hayvanın içinde kendi his organlarının tamamen aynısını buluyorsun. Söyle bana ey mekanist, Doğa bütün bu his mekanizmasını hayvanın içine hissetmesin diye mi yerleştirmiş?¹⁴³

Bu dönemde radikal bir değişiklik yaşanmamıştır fakat bazı iyileşmeler meydana gelmiştir. Artık hayvanların da acı çektiği yavaş yavaş kabul edilmeye başlanıyordu. Herhangi bir hakka sahip oldukları düşüncesi için ise daha erkendi. Doğa yeniden keşfediliyordu ve bir bütünlük hissi ortaya çıkıyordu. İnsan, doğanın bir parçası, hayvanların bir akrabası konumuna geçiyordu. Bu akrabalık mefhumu eşitlikçi bir yerde değildi. İnsanlar, hayvanlar aleminin müşfik bir babası konumundaydı.¹⁴⁴ Singer, aydınlanma ile birlikte tüm düşünürlerin hayvanlara karşı düşüncelerinin değişmediğini aktararak, bu noktaya Kant'ı örnek gösterir. Kant'a göre hayvanlara karşı herhangi bir dolaysız görevimiz yoktur. Kendi varlıklarının bilincinde olmayan hayvanlar ancak insan uğruna bir araç olarak kullanılabilirdi. Aynı dönem içerisinde yaşamış olan bir başka düşünürün Kant'a cevap verdiğini savunan Singer, Bentham'ın düşüncelerine bakışını yöneltir. Bentham'a göre asıl sorulması gereken soru; akıl yürütebiliyorlar mı? ya da konuşabiliyorlar mı? değildir: acı çekebiliyorlar mı? olmalıdır.¹⁴⁵

¹⁴³ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 308.

¹⁴⁴ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 308.

¹⁴⁵ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 310.

19. yüzyıla gelindiğinde hayvanlara dair ilk yasal düzenlemeler ile karşılaştığımızı belirten Singer, bunun ilk örneklerini Britanya’da bulur. Uzunca bir mücadeleden sonra Britanya, “başka bir kişinin malı” olarak kabul edilen hayvanlara karşı işlenen kötü muameleyi suç olarak tanıdı. Böylece Britanya’da Hayvanlara Eziyeti Önleme Derneği adını alacak olan, ilk koruma derneği iş görmeye başladı.¹⁴⁶

Döneme en çok damga vuracak olan Darwin tam bu sıralar evrim kuramını kaleme almaya başladı. Böylelikle hayvanlar üzerine düşünülmüş olan tüm önermeler yanlışlanmaya başladı. Bu doğrultuda; Tanrı’nın özel bir tür olarak, hayvanlardan ayrı bir varlık için insanı yarattığı düşüncesi sarsıldı. Darwin ile birlikte, insanlar da artık bir çeşit hayvan olarak görülmeye başlanacaktı. Elbette tarihin bildiği gibi evrim düşüncesine karşı direnç oldukça kuvvetli bir şekilde kendini gerçekleştirecekti. Bu da Batı düşüncesinin, türcü fikirlerden uzaklaşmak için ne kadar direndiğini göstermektedir. Singer buraya kadar yaşanan gelişmeler üzerine şu şekilde bir tespit getirir:

Çok az sayıdaki istisna dışında en iyileri de dahil olmak üzere bu yazarların hepsi savlarını belli bir noktaya kadar geliştirip bırakıyor. Bu, diğer hayvanların vücutlarını yeme şeklindeki çok derinlere işlemiş alışkanlığı bırakmak ile kendi ahlaksal savlarının sonuçlarına uygun yaşamadıklarını kabul etmek arasında bir seçim yapmak zorunda kalacakları nokta... Yazar ansızın bir koşul getiriyor ya da yeni bir düşünce ortaya atıyor ve bizzat kendi savlarının kendi beslenme şekli üzerine muhakkak yaratmış olduğu tereddütlerden kurtuluyor. Hayvan Özgürleşmesinin tarihi yazıldığında Bentham’la başlayan dönem mazeretler çağı olarak adlandırılacak.¹⁴⁷

Singer bu noktadan sonra günümüzdeki türcülük anlayışlarını irdelemeye ve onlara cevap bulmaya başlar. Türcülüğün tamamen yok edilmesini şu an için imkansız olarak gören Singer, Hayvan Özgürleşmesi mücadelesinin büyümesiyle

¹⁴⁶ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 311-312.

¹⁴⁷ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 314-315.

birlikte gelecekte bunun imkansız olmadığına inanır. Türçülüğün, insanların yaşamlarına nasıl sindiğini araştırarak; bunların insanlar tarafından fark edilmesine yönelik çalışmalar yürütür. Bundan dolayı da insan hayatındaki gizlenmiş türçülük emarelerini araştırır ve kimi itirazlara, mazeretlere çözüm üretmeye çalışır.

Hayvanlara karşı yaklaşımımız küçük yaşlardan itibaren başlar. Her çocuk hayvanlarla ilk ilişkisini bu yaşlarda gerçekleştirir. Elbette bakımını üstlenmiş kişilerin gözetimi altında bu gerçekleşir. Bundan dolayı da Singer, bunun ebeveyn rolü üstlenmiş kişilerin problemi olarak görür. Singer'a göre çoğu çocuk ilk başlarda et yemeyi inkar eder, ancak ebeveynler bunun sağlık için olduğunu ileri sürerek çocukları ete alıştırlar. Bundan dolayı da yetiştirilme ve kültürden bağımsız bir alışkanlıktan söz etmek imkansızdır. Çocuk yaşlarda baskı ile yahut karar vermeye fırsat tanınmayan koşullarda çocuklar hayvansal gıdaya alıştırlmaktadır. Bunun dışında çoğu ebeveynler çocuklara hayvan sevgisini aşılama konusunda da isteklidir. Pek tabi bu sevgi belirli bir hayvan türünü kapsamaktadır.

Çocuklar büyütülürken okudukları veya dinledikleri masallar dahayvanların bazılarının kötü özelliklere sahip olduğunu öğrenir. Kurtları içeren masallar yoğunluktadır ve genellikle masalın sonunda bu "kötü niyetli" kurt cezalandırılır. *Çocukların hayvanlara duyduğu sevgi kedi, köpek gibi eti yemeyen hayvanlara yöneltilir. Şehirlerde ve banliyölerde yaşayan bir çocuk genellikle bu hayvanları görür. Tüylü oyuncak hayvanlar domuz ya da inek yerine genellikle ayı ya da aslan gibi hayvanlardır.* ¹⁴⁸ Aynı zamanda çiftlik hikayeleri barındıran tüm kitaplar genellikle mutlu bir çiftlik hikayesini barındırmaktadır. Hiçbiri sinai çiftlikten bahsetmemişlerdir. Hayvanları kapsayan çocuk hikayelerini değiştirmeyi kolay bulmayan Singer, hayvanlar hakkındaki türçü gerçeklerin çocuk hikayeleri için uygun olmadığını da kabul eder. *Yine de çok korkunç ayrıntılara girmeden de, hayvanları, bizi eğlendirmek ya da doyurmak için var*

¹⁴⁸ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 323.

*olan şirin yaratıklar değil, saygı duyulması gereken bağımsız varlıklar olarak gösteren resimli kitaplar ve hikayeler hazırlamak imkansız olmasa gerek.*¹⁴⁹

Medya kuruluşlarını da eleştiren Singer, gerçekleri göstermek ve bu konuda bilgilendirecek içeriklerin medyada yer almadığını dile getirir. Televizyonlar genellikle yaban hayat belgeselleri ile doludur fakat yoğun hayvanlık ve tarım konusuna gelindiğinde medyada bu “özel bir haber” olarak bir süreliğine yer bulur. Ortalama bir televizyon izleyicisi; aslanların, şahinlerin veya köpek balıklarının hayatını iyi bilebilmektedir fakat tavukların ve süt buzağularının hayatları konusunda oldukça cahildir. Çiftlik hayvanlarına ilişkin bir söylem çoğunlukla reklamlar üzerinden gerçekleşir fakat burada da gerçeklikten çok uzak bir söylem mevcuttur. Sosis olmak isteyen danalar, çayırlarda mutlu mesut koşan “gülen inekler” gibi yalanlar ile karşılaşılır. Televizyon dışındaki diğer medya organlarında da durum aynı şekilde devam etmektedir. Çoğunda hayvanat bahçelerinde doğan bebek hayvanlar yahut nesli tükenen türler konusunda bilgi bulunması muhtemeldir.

Kamuoyu; laboratuvarlarda neler olduğunu asla bilmez çünkü oraya girmenin izni , araştırmacılar ve yetkililer dışında kimsenin elinde bulunmaz. Aynı zamanda yerlerinin nereler olduğu konusunda da bir gizlilik mevcuttur. Hatta deneylerde kesin olarak kaç canlı kullanılıyor bu bile kimse tarafından bilinmemektedir. Singer bir hayvan deneyleri üzerine yazılmış kitaptan alıntı yapar: “Araştırma merkezinin ya da okulun halkın gözündeki saygınlığını zedeleyeceği için laboratuvarlarda çöp yakma fırını bulunması gerektiği” belirtilir.¹⁵⁰

Halk hiçbir türlü türcü uygulamalar, tutumlar konusunda bilgilendirilmez. Bundan dolayı der Singer, türcülerin ilk savunduğu nokta bilgisizliktir. Gerçekler aslında araştırmak isteyenin önündedir. Ancak hayvanlar söz konusu olduğunda bilgisiz kalmak halkın isteyeceği bir şeydir. Bilgisiz kalmayı istemek Singer’a göre, insanların vicdanlarını rahat tutmasına yaramaktadır çünkü gerçekler kabul edilemeyecek kadar ağır bir bilgidir.

¹⁴⁹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 324.

¹⁵⁰ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 326.

Singer'a göre kamuoyunda hayvanlara karşı ilgi yaratmanın önündeki engellerden biri, "önce insan gelir" anlayışı olup diğeri ise; "hayvanlarla ilgili herhangi bir sorun ciddi bir ahlaksal ya da siyasal sorun olarak insanlarla ilgili bir sorunla kıyaslanamaz" varsayımdır.¹⁵¹ Her ne olursa olsun gereksiz acıları önlemek mümkündür ve acı çeken varlıklar şayet insan türünde değillerse de bunun önemi azalmaz diye düşünen Singer şunu ekler: " *Önce Beyazlar gelir ve bu nedenle Afrika'daki yoksulluk, Avrupa'daki yoksulluk kadar önem taşımaz' diyen biri hakkında ne düşünürdük?* "¹⁵²

Singer dünyadaki diğeri sorunları görmezden gelmemektedir ve tüm bunlarla mücadele için insanın gerekli enerjisi ve zamanı olması gerektiğini bilir. Ancak dünyadaki sorunların içerisinde bir önem sıralaması yapmanın doğru olmadığını düşünür. Türçülük de başlı başına bir sorundur ve dünyadaki önemli sorunların arasında yer almaktadır.

Önce insan gelir düşüncesi Singer'a göre başlı başına bir mazerettir. Bu mazeret insan dışı hayvanlar için hiçbir şey yapmamak adına kullanılmaktadır. Vegan¹⁵³ olmak insanları, çok fazla bir zaman ve enerji kullanmaya itmemektedir. Hatta önce insan gelir anlayışına sığınan insanlar Singer'a göre vegan olmalıdır:

Elbette bir insanın zamanı ve enerjisi sınırlıdır ve belli bir dava uğruna aktif olarak çalışma başka bir davaya ayrılacak zamanı azaltır; ama zamanlarını ve enerjilerini insanların sorunlarına adayanların tarım şirketlerinin zalimce yöntemlerle ürettiği ürünleri boykot etmelerin engelleyen hiçbir şey yok. Vegan olmak, hayvan eti yemekten daha çok zaman almaz. Çevreyi korumaya önem verdiğini iddia eden bir insanın sırf bu nedenle bile vegan olmayı gerekiyor. Böylece ihtiyaç duyulan insanları doyurmada kullanılacak tahıl fazlası oluşmasına, çevre kirliliğinin azaltılmasına, su ve enerji tasarrufuna, ormanların yok edilmesinin yavaşlamasına katkıda bulunabilirler; ayrıca vegan

¹⁵¹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 329.

¹⁵² Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s.330.

¹⁵³ Singer Hayvan Özgürleşmesi kitabında vejetaryen terimini kullanır fakat kendisi daha sonradan vegan olduğu ve Veganizm savunduğu için burada vegan kelimesi tercih edilmiştir. İlerleyen bölümlerde bu durum tekrar detaylı bir şekilde açıklanacak ve tekrar hatırlatılacaktır.

beslenme et yemekten daha ucuz olduğu için, aç insanların doyurulmasına, nüfus kontrolüne ya da en acil olduğunu düşündükleri toplumsal ya da siyasal sorun her ne ise ona daha fazla para ayırabilirler.¹⁵⁴

Singer, insanların diğer hayvanlardan daha az vahşî olduğunu düşünmeyi sevdiğini iddia eder ve bazı terimleri örnek olarak gösterir. “İnsancıl” kelimesi iyi anlamlar barındırırken; “hayvani, hayvanca” kelimesi zalimlik ve kötücül anlamlar taşımaktadır. Aslında burada görülmesi gereken, en gereksiz sebeplerle öldüren hayvanın insan olduğudur. İnsanlar; *başka hayvanları spor yapmak, meraklarını gidermek, vücutlarını güzelleştirmek ya da damak zevklerini tatmin etmek etmek için öldürür. Ayrıca açgözlülükleri ve iktidar hırsları yüzünden kendi türlerinin bireylerini de öldürürler. Kendi vahşiliğimizi görmezlikten gelirken, diğer hayvanlarinkini abartırız.*¹⁵⁵

Singer, hayvanlar aleminin kanlı bir savaş alanı olarak görüldüğünü ve bu görüş yüzünden de insanların belli hayvan türlerinin, toplulukları içerisinde birey olarak algıladıklarını gözden kaçırıldığını ifade der. Bir hayvanın da kendi sürüsü ya da diğer hayvan sürüleri içerisinde belirli bir pozisyonu olduğu bilinmektedir. İnsanlar, bu hayvanın öldürülmesinde o sürünün acı çekeceğini görmezden gelir. Aynı durum anne-bebek ilişkisinde de geçerlidir. İnsan türüne ait bebeğin anneden zorla ayrılması herkes tarafından kabul edilemeyecek bir şeydir ancak bir hayvan bebeğinin annesinden ayrılmasını hiç düşünülmez hatta “normal” kabul edilir. İnsanlar anlamlandıramadığı hayvan hareketlerini “içgüdü” diyerek geçiştirmektedir. Bundan dolayı da insan davranışlarıyla benzer olan bazı davranışlarda görmezlikten gelinir.

Türcülükten uzak durmak için vegan beslenmeyi tercih etmeyenlerin mazeretlerinden bir diğeri ise; hayvanların da birbirini öldürdüğü bundan dolayı da insanların da hayvanları öldürebileceği savıdır. *Bu analogi William Paley bazı hayvanların hayatta kalmak için öldürmek zorunda olduğunu, insanların ise öldürmeden de yaşayabileceğini söylediğinde, yani daha 1785’te*

¹⁵⁴ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 331.

¹⁵⁵ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 333.

*çürütülmüştür.*¹⁵⁶ Singer aynı zamanda bu savı ilginç bulur: beslenmek amaçlı hayvanları öldürmek umuduyla insanlar, ahlaksal açıdan kendilerine hayvanları örnek almayı salık verir. Burada Singer'a göre en iyi çözüm yaşamak için gerekli olmadığı koşuluyla, yemek amacıyla hayvanların öldürülmemesini ilke haline getirmektedir.

Bazı hayvan severlerin de türcü olduğunu belirten Singer bunun örneklerini sınıai çiftlik ürünlerini kullanıp; yabani hayvanları öldürme konusunu boykot edenleri, kürk kullanımlarını eleştirenleri, hayvanat bahçelerinin ve sirklerin kapatılmasını isteyenleri işaret eder.

Singer bu noktadan sonra çeşitli hayvansal ürünlerin yerine alternatiflerinin olduğunu okuyucularına göstermek isteyerek bunun üzerine çalışma yapar. Böylece deri yerine, suni derileri; kozmetik ürünlerde deneysiz ürünlerin kullanılmasını salık verir. Burada en çok dikkat çektiği nokta; satın alma alışkanlıklarının değiştirilmesiyle hayvansal ürün talebini azaltmaktır.

Singer çeşitli türcülerin kullandığı mazeretleri inceledikten ve onlara cevaplar aradıktan sonra tekrar felsefeye döner. Bu sefer günümüzdeki felsefi görüşlerin, Hayvan Özgürleşmesi üzerine yaptığı eleştirileri inceler ve bu konunun ne kadar ilerlediğini okuyuculara iletmeye çalışır.

Singer'a göre felsefe, çağının temel varsayımlarını sorgulamalıdır. Felsefenin temel görevi ve uğraşılmaya değer bir etkinlik haline getiren yönü ise, sorgulamadan kabul edilen şeylerin üzerine eleştirel bir biçimde düşünmektir.¹⁵⁷ Türcülüğün tarihi kısmında incelediği tüm düşünürler Singer'a göre, hayvanlar konusunda ön yargılarını yıkamamış kişilerdir. Etik ve politika felsefelerindeki eşitlik ve haklar tartışmasında çoğu zaman insanların eşitliği ve insanların haklarına ilişkin sorunların formüle edildiğini aktaran Singer, bunların fark edilmesinin zaman aldığı ve düşünürlerin, hayvanların statüsü tartışılmadan bu tarz sorunlara ilişkin değerlendirme yapılamayacağını da güç olduğunu düşündüklerini iletir.

¹⁵⁶ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 335.

¹⁵⁷ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 352.

1950'lerde ve 1960'larda felsefeciler için sorun, bütün insanların eşit olduğu fikrini, onu açıkça yanlış hale getirmeyecek şekilde yorumlamaktı. İnsanlar birçok açıdan elit değildir; bütün insanların sahip olduğu ayırt edici bir özellik bulunacaksa, bu özellik olabilecek en düşük düzeydeki bir ortaklık olmalıdır; o kadar düşük düzeyde olmalıdır ki, hiçbir insan dışarıda kalmayın; ama bu sefer de bütün insanların sahip olduğu böyle bir özelliğin sadece insanlar tarafından sahip olunmaması gibi bir sorun ortaya çıkar. Örneğin, bütün insanlar acı hissetme kapasitesine sahiptir ama bu kapasiteye sahip olanlar sadece insanlar değildir; diğer taraftan, sadece insanlar karmaşık matematik problemlerini çözebilir ama bütün insanlar bunu yapamaz. Dolayısıyla, diğer türlerin en azından bazı bireylerinin de "eşit" olduğunu, yani bazı insanlara eşit olduğunu kabul etmeksizin, bir olgunun beyan edilmesi anlamında, bütün insanların eşit olduğunu gerçekten söyleyebilmenin mümkün olmadığı anlaşıldı. Bu özelliklerin gerçekte eşitlik sorunuyla bir ilişkisi olmadığına ve eşitliğin belli bir özelliğinin iyeliğine değil, ahlaksal bir ilke olarak çıkarların eşit derecede önemsenmesi ilkesine dayandırılması gerektiğine karar verirsek, hayvanları eşitlik alanının dışında tutmak için bir temel bulmamız daha da zorlaşır.¹⁵⁸

O dönemin felsefecilerinin bu sonuca ulaşmayı beklemediklerini düşünen Singer; felsefecilerin, insanların eşitliğine ve hayvanların eşitsizliğine dair inançlarını uzlaştırmaya çalıştıklarını iddia eder ve bunlara çeşitli felsefecilerden örnekler sunar. Felsefe ve hukuk profesörü olan Richard Wasserstrom'ın "Haklar, İnsan Hakları ve Irk Ayrımcılığı" adlı makalesinde; insan haklarının tanımını, insanların sahip oldukları fakat insan dışı varlıkların sahip olmadığı haklar olarak tanımlamaktadır. Bundan dolayı da insanların, özgür ve iyi durumda olma hakkı olduğunu savunarak; birine iyi durumda olma hakkı tanımamak, fiziksel acıdan uzaklaşma olanağı sunmamak o insanın tatmin edici bir hayat sürmesine engel olduğunu belirtir. Fiziksel acıdan kaçınma, insanlar için olduğu kadar hayvanlarda

¹⁵⁸ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 353.

da mevcuttur. İnsanların fiziksel acıdan uzaklaşma olanağı varsa, hayvanların da vardır; Wasserstrom'un tanımladığı anlamda, insanlara özgü bir hak olmamalıdır. Hayvanlar da bu hakka sahip olmalıdır.¹⁵⁹

Hayvanlar ve insanlar arasındaki ahlaksal boşluğu bulmak için bir temel aramaya uğraşan düşünürler; insanlar ve hayvanlar arasında somut fark bulamayanlar, Singer'a göre içi boş laflara sığınmaya başlamışlardır. Bu içi boş laflar arasında Singer şunları örnek gösterir: insan bireyin o içsel asaleti; insanoğlunun içsel değeri. İnsanoğlu terimini kullananları ayrıca cinsiyet ayrımcılığı yapmak ile suçlayan Singer, bu düşünürlerin insanın ne olduğunu açıkça belirtmediklerini ancak başka varlıkların sahip olmadığını düşündükleri değerleri olduğunu belirtir. Singer bunların temelini çok eskiye dayandığını düşünür. Gerekçelendirilmeden kullanılan içsel asalet ve içsel değer kalıplarını elbette her insan onurlanarak sahiplenmektedir. Bu durumu son derece liberal bulan Singer, önemli olanın insanın bütün varlıklar içerisinde küçük bir alt grup olduğunu kabul etmek olduğunu savunur. Böylece insan türü yüceltilirken diğer türlerin aşağı çekildiği fark edilebilir olur. Singer'a göre insanlar ve hayvanları ayırt edemeyenler asalet ve değer kavramlarına sığınır ancak bu, bu durumu çözmeye yetmemektedir.¹⁶⁰

İnsanları diğer tüm türlerden ayırmak isteyenler için Singer bakılması gereken yerin; farkındalık, kendinin bilincinde olma, zeka ve hissetme yetisi olduğunu gösterir. Ancak bu durumda da oldukça aşağı seviyede kalan insanların

olduğunu da belirten Singer, beyni ciddi bir biçimde hasar görmüş kişiler olduğunu da unutmamak gerektiğini hatırlatır. Bunun üzerine Singer, bu kavramlar üzerinden iş gören felsefecilerin düşüncelerini ele almaya başlar.

Beyni ciddi derecede hasar görmüş kişi; farkındalıktan, kendinin bilincinde olmaktan, zekadan ve hissetme yetisinden uzaktır. Ancak yine felsefeciler bu kişileri hayvanlar ile aynı kefeye koymaktan çekinirler. Niçin böyle yapıldığını anlamak Peter Singer için zor değildir: Aynı kefeye kondukları zaman zihinsel engelli kişileri de deneylerde kullanmamak için bir sebep kalmayacaktır. Aynı şekilde onları acımasızca öldürmemek konusunda da bir neden

¹⁵⁹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 354.

¹⁶⁰ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 355-356.

bulunamayacaktır. Bundan dolayı eşitlik üzerine düşünen felsefeciler bu sorundan kurtulmak için zihinsel engelli bireyleri görmezden gelmeyi tercih ederler. Bu duruma örnek olarak ise Singer, John Rawls'ı ve eseri *Bir Adalet Teoris'i*ni işaret eder.

Singer, Rawls'un insanlara niçin adalet borcumuz olduğunu fakat hayvanlara olmadığını temellendirirken bahsi geçen sorun ile karşılaşır ve bu sorunu, eşitlik düşüncesini etkilemeyecek olduğunu düşündüğü için, bir kenara iter. *Bu, eşit muamele meselesine olağandışı bir yaklaşım; ya kalıcı olarak ve ileri derecede zihinsel engelli insanlara şu anda hayvanlara reva gördüğümüz muameleyi göstermemiz ya da, Rawls'un kendi iddiasının tersine, hayvanlara adalet borcumuz olduğu anlamına geliyor gibi görünüyor.*¹⁶¹

Singer'a göre engelli insanlar ve bedensel bütünlüğü tam olan insanlar arasındaki ahlaksal durum, yüzleşilmesi gereken bir durumdur. Ancak bu durumla yüzleşmek yerine onu reddetmek herhangi bir çözüm sunmayacaktır. Singer, bunun dışında canlıların gerçek niteliklerine göre değil, "mensup oldukları türün normal niteliklerine" göre değerlendirilmesi gerektiğini savunan düşünürler olduğunu belirtir ve buna karşı eleştirisini şu şekilde verir:

Bunun ne kadar korkunç bir fikir olduğunu anlayabilmek için, günün birinde bazı araştırmalar yapıldığını ve herhangi bir kültürel şartlanma olmasa bile bir toplumda dışarıda çalışmak yerine evde oturup çocuklara bakması daha uygun olan kadınların sayısının erkeklerden daha fazla olmasının normal olduğu yönünde bazı bulgular elde edildiğini düşünün. Bu bulgular, tabii ki, bazı kadınların çocuklara bakmaya bazı erkeklerden daha az, çalışma hayatınaysa daha çok uygun olduğu şeklindeki bariz olguyla hiçbir şekilde çelişmez. O zaman herhangi bir felsefeci çıkıp da bu istisnai kadınlara gerçek niteliklerine göre değil, "mensup oldukları cinsiyetin normal niteliklerine"ne göre muamele edilmesi -ve dolayısıyla, sözgelimi, bu kadınların tıp fakültelerine kabul edilmemesi- gerektiğini iddia edecek mi? Sanmıyorum. Bu savda, sırf kendi türümüzün üyeleri oldukları için

¹⁵⁸ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, s. 353.

kendi türümüzün üyelerinin çıkarlarını tercih etmenin savunulması dışında bir şey göremiyorum.¹⁶²

Singer buradan sonra, felsefe içerisinde kendisine göre umut vadeden durumlara değinerek devam eder: Günümüz üniversitelerin felsefe bölümlerinde hayvanların ahlaksal statüsünün tartışmaya açıldığını belirtiyor. Hayvan çalışmaları konusunda da oldukça fazla yazı yayınlanmaya başlamıştır.

Singer tüm açıkladığı ve eleştirdiği savlardan sonra artık okuyucularının türçülükten uzak kalacağını umut etmektedir. Aksi takdirde ırkçı olmadığını yahut cinsiyetçi olmadığını söyleyen insanların iki yüzlülüğe düşeceğini belirtir. Elbette bunun sırf bu yüzden yapılmaması gerektiğini belirten Singer; türçü olmamayı, hayvanların kendisi için seçilmesi gerektiğini de iletir. Aynı Aquinolu

Tommaso'nun yahut Kant'ın iddia ettiği gibi bu düşünceyle, hayvanlara iyi davranılmalı yoksa insanlara da kötü davranılabilir düşüncesini yenilemiş olacaktır. Bu durumun kendisinin de türçü olduğunu beyan eden Singer, hayvanların çıkarlarını eşit bir önem ile göz edilmesi gerektiğini tekrar vurgular.¹⁶³

Singer; Hayvan Özgürleşmesi savunusunun mantıksal olarak çürütülemeyeceğine inanır. Tüm bu inancının yanında pratik hayattaki türçü uygulamaları alt etmeninde çok zor bir süreç olduğunu bilir. Türçü uygulamalardan vazgeçmeye kalkışıldığı zaman hayvanlar üzerinden para kazanan insanların lobileri ile mücadele edilmesi gereklidir. Peter Singer türçü uygulamalardan olan deneycilik ve sınaî çiftlikleri derinlemesine inceler ve oradaki gerçeklikleri gözler önüne sermeye çalışır.

3.3. Hayvan Deneyleri, Dirikesim (Vivisection) Üzerine Eleştiriler

Peter Singer, *Hayvan Özgürleşmesi* kitabında hayvan deneylerini incelediği oldukça uzun bir bölüm hazırlar. Bu bölüme alt başlık olarak ise *vergileriniz nerelerde kullanılıyor?* sorusunu bırakır. Singer, birçok çarpıcı hayvan deneyini gözler önüne sererek bunların yarattığı faydayı değerlendirir. Aynı

¹⁶² Singer Peter, *Hayvan Özgürleşmesi*, s. 357-358.

¹⁶³ Singer Peter, *Hayvan Özgürleşmesi*, s. 362.

zamanda deneylerde hayvanların kullanılması yerine kimi alternatifler sunarak durumun politik olduğuna dikkat çeker.

Dirikesim (vivisection), çoğunlukla bilim içinde kullanılan acımasız bir tekniktir. Canlı hayvanlar diri diri kesilir veya üstlerinde işlem yapılır. Deneye Hayır Derneği'nin yayınladığı kitapçığa göre: Deney, kimi bilimsel amaçlar için hayvanlar üzerinde gerçekleştirilen her türlü prosedür ve prosedürler bütünüdür. Bu bilimsel amaçlar ise genel olarak insan refahını genişletecek şekilde belirlenir. Bunların yanında tıp alanı için amaçlar da mevcut olup mesleki olarak ilerleme amacı da deney sebeplerinden sayılır.¹⁶⁴ Singer'a göre kesin olan; bu tekniğin hayvanlara acı çektireceği ve hayvanları öldüreceği olup kesin olmayanın ise bu acıların ve ölümlerin, insanlara bir çoğul herhangi bir fayda sağlamayacağıdır.

Peter Singer bölüme Project X filmini hatırlatarak başlar. 1987'de gösterilen bu film sayesinde, ABD Silahlı Kuvvetlerin yürütmüş olduğu hayvan deneyleri gözler önüne serilir ve insanlar bu sayede hayvan deneylerine karşı daha ulaşılabilir bir fikir elde etmeye başlamışlardır. Yapılmış olan bu deney kapsamında bin civarında maymunun kullanıldığı tahmin edilmektedir. Deney bir uçak simülasyonunda geçmekte olup bu deneyde uçakların iniş ve kalkış esnasında yalpalama hareketlerinde maymunların, uçağı düz bir konuma getirmesi beklenmektedir. Araştırılan şey ise çeşitli kimyasallar ve radyasyonlar etkisinde pilotluk becerisinin etkilenip etkilenilmediğidir.¹⁶⁵ Bir başka ABD Silahlı Kuvvetler deneyinde zehirli gazların etkisi araştırılacak olup, beagle cinsi 400 köpek kullanıldığını aktaran Singer, bu deneyin halk tarafından tepki çektiğini ifade eder. Burada halkın tepkisini evcil ve sevimli bir hayvan olan köpeğin kullanılmasına bulur. Ancak Singer'a göre sevimli bir hayvan kullanmakla, maymun, sıçan, domuz kullanmak arasında fark olmamalıdır.¹⁶⁶ ABD Silahlı Kuvvetleri'nin deneylerini aktarmasının sebebi olarak Singer, vergi mükelleflerini düşünmeye çağırır ve kendilerine şu soruyu sormalarını ümit eder: "Silahlı Kuvvetler'in ödediğim vergiyi bu şekilde kullanmasını istiyor muyum?"¹⁶⁷

¹⁶⁴ Detaylı Bilgi için bakınız: Deneye Hayır Derneği, Nisan 2020: <https://www.deneyehayir.org/belgeler/indir/DHD-Temel%20Bilgiler.pdf>

¹⁶⁵ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 75-80.

¹⁶⁶ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 81-82.

¹⁶⁷ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 84.

Askeri deneyleri inceledikten sonra Singer, askeri olmayan bilimsel araştırmaları incelemeye başlar. Dikkat çekici bir hayvan deneyi olan ve tüm psikoloji bölümlerinde aktarılan Harlow'un anne yoksunluğu deneyini sorgulamaya başlar. Harlow 1960'lı yıllardan başlayarak, maymunlar üzerinde anne yoksunluğunu inceleyen bir bilim insanıdır. Harlow'un bu çalışmasından önce, anne yoksunluğu araştırması yapan başka deneyler de mevcuttur ve bu deneyler sonucunda kesin sonuçlar çıkmıştır ancak buna rağmen Harlow maymunlar üzerinde deney yapmaktan çekinmemiştir.

Bu deney kapsamında birçok maymun doğumundan itibaren tecrit altında tutulur ve anneden yoksun bırakılır. Daha sonrasında bezden yapılmış bir maymun anne deneye eklenerek, bebek maymunların ne yapacağı gözlemlenir. Bezden anne kimi zaman yavru maymuna çeşitli acılar yaşatmak üzere programlanmıştır fakat bebek maymunlar her seferinde bu bezden anneyi tercih ederler. Harlow daha sonrasında tehlikeli bezden anne fikrinden vazgeçerek, tehlikeli bir gerçek maymunu deneye katmayı düşünür. Bunun üzerine tehlikeli maymun anneler üretmek için dişi maymunları "tecavüz askısı" adı verilen bir teknikle hamile bırakmışlardır. Tecavüz sonucu doğan bebek maymunlar karşısında anne maymunlar, bebeklere oldukça kötü davranıyor ve onlara işkence ediyorlar. Daha sonrasında Harlow ve çalışma arkadaşları bu deney için acı verici bir alet üretmişlerdir ve deneylerine bununla devam etmişlerdir. Bu deney sonucunda anne yoksunluğu çekecek bir şekilde tecritte yaşamış hayvanların birincil toplumsal tepkinin korku olduğu bir düzeye indiğidir.¹⁶⁸

Singer tüm bu deneyin kendisinin bir amaca hizmet etmediğini iddia etmektedir. Ayrıca Harlow'dan sonra onu takip eden öğrencileri ve hayranları da buna benzer 250'yi aşkın deney yapmaya devam ettiğini iletir. Anne yoksunluğu deneylerinin 58 milyonu geçkin bir bütçeyle gerçeleştirildiğini aktaran Singer, incelediği deney süreçlerinde, hayvan üzerinde neden anne yoksunluğu deneylerinin yapılması gerektiğine dair hiçbir bilgi bulamaz. Aynı araştırmalarda insanlara yarar sağlayacağı ibaresini geçirip haklı çıkmaya çalışmadıklarını dile

¹⁶⁸ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 85-88.

getirerek Singer, yetim olan maymunların doğal ortamlarında gözlemlemiş olanların sonuçlarını da dikkate almadıklarını savunur.¹⁶⁹

Psikoloji biliminde hayvan deneyleri oldukça sık kullanılmaktadır. Araştırmalar arasında; anne yoksunluğu, öğrenme, hayvan davranışları, bellek, ödül-ceza sistemi, güdülenme, duygulanımlar, duyu yoksunlukları, uyku, açlık gibi konular bulunmaktadır. Singer'ın aktardığına göre; Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü 1986 yılında 350 hayvan deneyine finans sağlamıştır. Aynı kuruluşun bir yılda hayvan deneyleri için harcadığı para ise 30 milyonu geçmektedir.¹⁷⁰ Üstelik kimi deneylerden beklenen sonuç hali hazırda zaten insanlar için bilinen bir sonuçtur. Burada kanıtlanan tek şey kimi hayvanlar içinde geçerli olduğundan başka bir şey değildir. Singer bu tür araştırmaların hayvanlar üzerinde yapılmasını doğru bulmamakla birlikte araştırmacıların ikilemine dikkat çeker:

Araştırmacıların temel ikilemi psikoloji alanında özellikle ciddi bir hal alıyor: Ya hayvanlar bize benzemiyordur, bu durumda onlar üzerinde deney yapmak için bir neden yoktur; ya da hayvanlar bize benziyordur, bu durumda insanlar üzerinde yapılırsa bizi dehşete düşürecek bir deneyi hayvanlar üzerinde yapmak yanlıştır.¹⁷¹

Psikoloji başta olmak üzere tüm bilimsel araştırmalarda, zorunlu ve belirli bir dil kullanımı vardır. Burada istenilen şey, hayvana çektirilen acının dilsel olarak da farkına varılmamasıdır. Zararsız görünen terimler seçilir ki araştırmacıların yahut öğrencilerin süreçte çeşitli kaygılara kapılmaması istenir. Böylelikle araştırmacı, deneklerinden uzaklaşır ve deneyini sürdürmesi daha kolay olur. Bu durumu Singer, psikolog Alice Heim'dan şu şekilde aktarıyor:

“Hayvan Davranışı” çalışmaları daima bilimsel, zararsız görünen terimlerle ifade edilir ki, sadistçe eğilimler taşımayan, normal bir psikoloji öğrencisi öğretileri özümseme sürecini çeşitli kaygılara

¹⁶⁹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 90.

¹⁷⁰ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 97

¹⁷¹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 109.

kapılmadan sürdürebilsin. Bu nedenle, susuzluk, ölüm derecesinde açlık ve elektrik şoklarıyla işkence etmeye “söndürme” teknikleri denir; daha önceden verilen eğitimle yaratılan beklentilerin sadece arada bir karşılanması yoluyla hayvanda tahminsizlik duygusu yaratma için kullanılan terim “kısmi pekiştirme”dir; bir hayvanı mümkün olursa kaçındığı bir uyarana maruz bırakmanın adı “olumsuz uyarandır. “Kaçınma” terimini kullanmakta sakınca yoktur, çünkü kaçınma gözlemlenebilir bir etkinliktir. “Acı verici” ya da “korkutucu” uyarın terimleri sakıncalıdır, çünkü insanbiçimcidir. Hayvanların duyguları olduğu ve bu duyguların insanların duygularına benziyor olabileceği içerimini taşırlar. Bu yasaktır; çünkü davranışçı ve bilimsel değildir. (Ayrıca, genç ve yeterince tecrübesi olmayan araştırmacıları bazı ilginç deneylerden soğutabilir. Araştırmacının hayal gücünü çalıştırabilir.) “Hayvan davranışı” alanında deney yapan psikolog için en büyük günah insanbiçimciliğidir. Yine de, eğer insanlarla daha aşağı hayvanlar arasında benzerliğe inanmazsa, kendisi bile çalışmaların haklı gerekçelerden büyük ölçüde yoksun olduğunu düşünebilir.¹⁷²

Psikoloji alanındaki deneylerden sonra Singer, merceğine toksikoloji alanındaki deneyleri alır. Toksikoloji testleri ilaç ve kozmetik sektörü için kullanılır. Bunların içinde en yaygın kullanılan madde LD50 olup, yüzde elli öldürücü doz olarak kullanılır. Yani kullanıldığı zaman deneye zorunlu bırakılan hayvanların yüzde ellisi öldürülmek zorundadır. Böylelikle araştırılan şey şu olur: Ne kadarlık bir LD50 maddesi kullananların yarısını öldürür?¹⁷³ Böylelikle bu maddenin test edilmesi, insanları ilgilendiren bir durum olmaktan çıkmaktadır.

Bir diğer toksikoloji testi ise Draize göz tahriş testleridir. 1940’larda Draize tarafından tavşanlar üzerinde denenmeye başlanmıştır.¹⁷⁴ Böylelikle ne kadarlık bir madde yahut belli bir oranda ne kadarlık bir süre de gözlerin tahriş edildiği ortaya çıkmış olur. Böylelikle çoğu tavşan önce görme yetisinden oluyor daha

¹⁷² Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 108. Ayrıca bakınız: A. Heim, *Intelligence and Personality* (Baltimore: Penguin, 1971) s. 150.

¹⁷³ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 111.

¹⁷⁴ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 113.

sonrasında ise öldürülüyor. Singer'ın 1983'ten aktardığı verilere göre; ABD'de toksikoloji test laboratuvarları 55.785, kimyasal madde şirketleri 22.034 tavşan kullanmıştır.¹⁷⁵ Toksikoloji testleri solunum, cilt üzerine de yapılmaktadır.

Toksikoloji testlerinin kullanılmasının sebebi belli ürünlerin zararlarının tespit edilmesi olabilmektedir. Örneğin yeni bir rujun piyasa sürülmesi için bu testlere başvurulabilir. Aynı zamanda daha önce denenmiş bir ürünün farklı bir versiyonu içinde bu testlere başvurulup hayvanlara gereksiz acılar çektirebilmektedir. Singer bu tip ürünleri *Clinical Toxicology of Copmmercial Products* adlı kitabı referans alarak şu şekilde açıklıyor: *Kimyasal silahlar, haşere zehirleri ve sanayide ya da evde kullanılan her türlü madde hayvanlara yediriliyor yahut gözlerine damlatılıyor. Bunların arasında; böcek ilaçları, antifrizler, fren sıvıları, çamaşır suları, Noel ağacı spreyleri, kilise mumları, fırın temizleyicileri, deodorantlar, cilt temizleyicileri, yangın söndürücüler, saç spreyleri, boyalar ve fermuar yağları sayılabilmektedir.*¹⁷⁶

Örneğin belli bir miktar çamaşır suyunun, tek bir sefer olmak üzere, insandaki etkilerini öğrenebilmek için tavşanların üzerinde, bu miktarın fazlaca üstünde ve birçok sefer de olmak üzere kullanıldığı biliniyor. Fakat bu sonuçlar insanlar için doğru bir sonuç olmaktan çok uzaktır. Çünkü tavşan ve insan kıyaslanabilir aynı tipte vücut hassaslığına sahip değillerdir. Singer, birçok bilim insanının bu tür testleri eleştirdiğini dile getirir. Aynı zamanda hayvanlar için zararlı olmayan kimi şeylerin insanlar için zararlı olabildiği kanıtlanmıştır. Bu durumun tam tersi de söz konusudur; insanlar için zararlı olup hayvanlar için zararlı olmayan kimi durumlar da söz konusudur. Singer buna “ensülin” ve “morfin” maddelerini örnek olarak gösterir: Ensülinin, yavru tavşan ve farelerde biçim bozukluğuna sebebiyet verdiğini ancak insanlarda böyle bir etki görülmediğini aktararak; insanları sakinleştiren morfin maddesinin fareleri heyecanlandırdığını ifade eder. Aynı zamanda penisilinin şayet kobay farelerdeki deneme sonuçları ciddiye alınsaydı şu an kullanılamayacağını da kaydeder.

¹⁷⁵ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 113.

¹⁷⁶ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 117.

Amerikan Tıp Derneği, hayvan deneylerinin doğruluk değerinin şüpheli olduğunu da kabul etmiştir.¹⁷⁷

ABD’de güzellik ürünleri için yapılan deneyler, hayvan özgürleşmesi aktivistleri tarafından pek çok kez protesto edilmiştir. 1980’de kurulan People for the Ethical Treatment of Animals (PETA), günümüzde halen çok etkin bir sivil toplum kuruluşudur. PETA aracılığıyla birçok marka deneysiz ürün üretmeye geçmiştir. Aynı zamanda PETA, belli markalara “deneysiz ürün” sertifikası vermeye başlamıştır ve insanlar hayvanlar üzerinde denenmemiş ürünü bu sertifika ile kolayca ulaşabilir olmuştur. Bu tip kuruluşların şirketler üzerindeki baskısı sayesinde birçok marka Draize testlerini kullanmayı bırakmıştır. Aynı zamanda şirketler alternatif yollar aramaya itilmiş ve Draize testi yerine Eytex adı verilen sentetik bir malzemeden olumlu sonuçlar alınmaya başlanmıştır.¹⁷⁸ Böylelikle aslında zaman içerisinde çeşitli baskılar ve gelişmeler sayesinde hayat kalitesinde bir değişiklik olmadan, hayvanların deneylerde kullanılmasının önüne geçilmesinin örnekleri ile karşılaşmıştır. Aynı zamanda arz talep ilişkisinde insanlar deneysiz ürün arzı oluşturduğu takdirde şirketler de bu arza talep göstermeye başlamıştır. Peter Singer bunu şu şekilde ifade eder:

İnsanlar gerçekten isterse, hayvanların bu şekilde öldürülmesinin ve acı çekmesinin önüne geçilebilir. Her türlü toksisite testi için her açıdan yeterli alternatiflerin geliştirilmesi zaman alacaktır ama bu mümkün olsa gerektir. O zamana kadar bu testlerin yarattığı acıyı azaltmanın basit bir yolu var. Tatmin edici alternatifler yöntemler geliştirilinceye kadar, bir ilk adım olarak, hayatımız için temel önemde olmayan yeni ve potansiyel olarak tehlikeli ürünlerden vazgeçmeliyiz.¹⁷⁹

Singer bu noktadan sonra bakışını tıp başlığı altında yapılan deneylere çevirerek bu noktaları aydınlatmaya başlar. Tıp başlığı altında yapılan deneylerin esas amacının, acının azaltılması için yapıldığı gibi bir kanaat vardır. Tıbbi

¹⁷⁷ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 119.

¹⁷⁸ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 121.

¹⁷⁹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 124.

araştırmalar kimi zaman merak için de yapıldığını dile getiren Singer, bu merakı bilgiye ulaşmada önemli bulur ancak burada bir şartı vardır: *Bu tür bir merak hiçbir acıya yol açmadığında temel bilgi arayışı olarak görülebilir; ama herhangi bir acıya yol açıyorsa bu durum hoş görülemez.*¹⁸⁰ Tıp alanında ısı üzerine denemeler çok popüler olmuştur. 1880'lerden itibaren ısı ve konvülsiyon ilişkisi test edilmeye bilfiil devam etmiştir. Singer burada birçok ısı deneyini aktarıp sonuçların hep aynı olduğunu gözler önüne serer.

Bahsi geçen deneylerin içerisinde; 1973'te köpekler üzerinde aşırı sıcaklık ve egzersiz deneyleri uygulanmıştır. Köpekler egzersize zorlanmış ve bu sırada ortam sıcaklığı 45 dereceye kadar çıkarılmıştır. Bu deneyden hiçbir köpek saç çıkamamıştır. Araştırmacılar deneyin sonucu olarak; sıcak çarpmalarında, kişinin ateşinin hızlı bir şekilde düşürülmesi gerektiğine ulaşmıştır.¹⁸¹ Bu sonuca ulaşmak için deney yapılmasına ihtiyaç var mıydı? *Bu son derece genel bir bilgi ve zaten doğal olarak sıcak çarpması yaşayan insanlar üzerinde de gözlemlenebiliyor.*¹⁸²

Genel olarak tüm bu deneylerin hepsi aslında aynı konu araştırması üzerine gerçekteşiyor. Yalnızca küçük bir parametrenin değiştirilmesi ile araştırılacak şey, yeni bir araştırma gibi gözükmektedir. Singer, tüm bu araştırmaların sonuçlarında da; daha fazla araştırılmaya ihtiyaç duyulmaktadır, dendiğini aktarır. Böylece diğer araştırmaların önü açılmış olur.

Singer bu deneylerin sebeplerinden biri olarak bilim insanlarına duyulan olağanüstü saygıyı işaret eder. Bu alanda ilerleyen kişilerde bu saygıyı kazanmak için deneylere yönelir. Singer bu etkinin anlaşılabilir olduğunu düşünür. Psikoloji, tıp, biyoloji alanındaki insanlarda mesleklerinde ilerlemek isterler, çalışmalarının okunmasını beklerler. Singer, aynı durumun felsefeciler ve tarihçiler için de geçerli olduğunu belirterek, bu alanda ilerleyen kişilerin verdiği zararın yalnızca kağıt israfı olduğunu yahut meslektaşlarını sıkmak olduğunu dile getirir. Ancak deney alanı içerisinde meslek icra edenlerin zararları ve verdiği acılar daha büyüktür. Bundan dolayı da Singer bu çalışmaların daha sıkı denetlenmesi ve

¹⁸⁰ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 124.

¹⁸¹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 127.

¹⁸² Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 128.

gereklilik ölçütüne tabii olması gerektiğini savunur.¹⁸³ Singer birtakım sorular yöneltip, tek bir cevap verir. Bu sorular ise şu şekildedir:

Bütün bunlar nasıl oluyor? Sadist olmayan insanlar nasıl oluyor da bütün mesailerini maymunları hayat boyu sürececek depresyonlara sokmaya, köpekleri ölünceye kadar ısıtmaya, kedileri uyuşturucu bağımlısı yapmaya ayırabiliyor? Nasıl oluyor da beyaz önlüklerini çıkarıp ellerini yıkıyor ve evlerine gidip aileleriyle yemek yiyebiliyorlar? Nasıl oluyor da vergi mükellefleri paralarının bu deneyler için kullanılmasına izin veriyor? Nasıl oluyor da çok uzak ülkelerdeki adaletsizliğe, ayrımcılığa, çeşitli baskılara karşı protesto gösterileri düzenleyen öğrenciler kendi üniversitelerinde işlenen – ve hala işlenmekte olan – zalimce eylemleri göz ardı edebiliyor?¹⁸⁴

Singer tüm bunların, türçülüğün sorgulanmadan kabul edilmesinde mümkün olduğunu belirtir. İnsan türü üzerinde yapılması isyana yol açabilecekken insan türü dışındaki canlılarda yapılması hoşgörülle karşılanmaktadır çünkü türçülük araştırmacılara, üzerinde deney yaptıkları hayvanların acı çeken canlı varlıklar olarak gözükmeyip; üzerinde deney yapılan canlıların birer cihaz, araç olarak görmesine fırsat tanımaktadır. Devlet destekli araştırmalarda hayvanlar; tüpler ve kayıt cihazları ile birlikte “gereç” başlığı altında yer almaktadır.¹⁸⁵

Türçülük ve ırkçılık arasında kurduğu analogiyi, deney konusunda da ilerleten Singer iki adet tanım yaparak belli örnekler verir. Kaba türçülük diye tanımladığı, bilgi birikiminin artması ve insan türüne potansiyel fayda sağlaması nedeniyle başka türler arasında acı verici deneyler yapılmasına olanak sağlamaktadır. Kaba ırkçılık olarak tanımladığı ise, yine bilgi birikimini arttırması ve deneyi yürütenlerin kendi ırkına potansiyel faydalar sağlaması nedeniyle başka ırklar üzerinde acı verici deneyler yapılmasına olanak sağlamaktadır.

¹⁸³ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 140.

¹⁸⁴ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 134.

¹⁸⁵ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 134.

İkincisine örnek olarak ise Singer, Nazi rejimini örnek gösterir ve döneminin 200 uzman doktorunun; Yahudi, Rus ve Polonyalı esirler üzerinde yaptığı deneyleri gösterir. Savaş esnasında insanlara yapılan deneyler, savaşla birlikte bitmek yerine hayvanlar üzerinde yapılmaya devam etmiştir ve etmektedir.¹⁸⁶

Isaac Bashevis Singer'ın şu sözü tam olarak tüm konuyu içermektedir: *“Yaratıklara karşı tüm insanlar Nazi'ydiler. Bir insanın başka bir türe karşı istediğini yapabilmekteki kendini beğenmişliği, en aşırı ırkçı kuramların bir örneğiydi. Güçlü olan haklıydı.”*¹⁸⁷

Türcülük ve ırkçılık arasında kurulan bu pratik analojinin kendisini en çok gerçekleştirdiği yerlerden biri deney alanlarıdır. Hayvanların kimi faydalar için kullanılmasında hiçbir beis görülmez. Peki bu türcülüğü besleyen şeyler arasında neler, kimler vardır?

Dirikesim zamanla büyük bir ticari sektör haline gelmiştir. Dirikesim için üretilen tüm şeyler, bu üreticiler için büyük bir para kaynağıdır. Bu üretilenlerin içerisinde elbette hayvanlar da bulunmaktadır. Laboratuvarlara hayvan “üreten” Charles River Breeding Laboratory adlı şirketin, 1980'li dönemlerde yılda 22 milyon hayvan ürettiği bilinmektedir.¹⁸⁸ Tüm bu üretimler elbette türcü sistemin bir parçası olarak türcü bir şekilde üretilmiştir. Türcü şekilde üretim, zorla tecavüz edilerek yapılan bir üretilimdir. Singer bu sektörün ne kadar büyük bir piyasaya sahip olduğunu anlamının diğer bir yolu olarak, satış için yaptıkları pazarlama biçimlere bakılması gerektiğini dile getirir ve bunları, otomobil reklamlarına benzetir.¹⁸⁹ *Lab Animal* adlı dergide yayınlanan hayvan ilanından aktaran Singer:

Artık kobay alırken seçim şansınız olacak. İsterseniz tüyleri olan standart modelimizi seçebilirsiniz. Ya da hız ve verimlilik arıyorsanız, tamamen tüyden arındırılmış yeni 1988 model kobayımızı deneyebilirsiniz. Ötemik, tüysüz kobaylarımız yıllar süren melezleme çalışmalarının ürünüdür. Dermatolojik testlerde kullanılabilirler.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Singer Peter, *Hayvan Özgürleşmesi*, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 152.

¹⁸⁷ Singer Isaac Bashevis, *Düşmanlar*, çev. Mehmet Harmancı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 249.

¹⁸⁸ Singer Peter, *Hayvan Özgürleşmesi*, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 92.

¹⁸⁹ Singer Peter, *Hayvan Özgürleşmesi*, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 92.

¹⁹⁰ Singer Peter, *Hayvan Özgürleşmesi*, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 93.

Dirikesimin varlığı yalnızca usulsüzce hayvan çoğaltmaya sebep olmamıştır. Aynı zamanda deneyler için özel birtakım makineler, cihazlar da üretmiştir. Bunların arasında Singer şunları sayar: Kemirgen sabitleme konileri, tavşan sabitleyiciler, Harvard dönerli hayvan bağlama sistemleri, radyasyona dayanıklı eldivenler, vücuda sokulabilen FM uzaktan ölçüm cihazları, alkol çalışmaları için sıçan ve farelere uygun sıvı gıdalar, hem büyük hem küçük hayvanlar için kafa kesiciler, küçük hayvanların kalıntılarını kısa sürede süspansiyona çeviren kemirgen eritici aletler. Singer, tavşan sabitleyicilerin tanıtımındaki şu yazıya dikkat çeker: “*Kıpırdamayan tek yeri burnu olacak!*”¹⁹¹ Singer, bu tarz şirketlerin kendi çıkarları için yasama organlarını ve kamuoyunu illüzyonlarla kandırdığını iddia edip; hayvan deneylerine karşı çıkanları da, insanları önemsemeyen cahiller olarak gördüğünü ve halka bunu lanse etmeye çalıştığını aktarır.¹⁹²

Peter Singer tüm bunları açıkladıktan sonra bütün hayvan deneylerine karşı çıkılması gerekmediğini düşünür. Yapılması gerekenin öncelikli bir amaca hizmet etmeyen deneylerin durdurulmasını salık verir. Öncelikli olmayan araştırma alanlarında ise alternatif yöntemlere geçilmesi gerektiğini düşünür. *Öyleyse bir deneyin ne zaman haklı sayılabileceğine nasıl karar vereceğiz?*¹⁹³

Beyni hasar görmüş bir insanı denek olarak kullanmayı haklı sayabilecek sebepler bulunmadığı sürece hiçbir deney haklı değildir diye düşünen Singer, bunun mutlakçı bir ilke olmadığını savunur. Bununla birlikte beyni hasar görmüş bir insanın deney olarak kullanılmasını hiçbir zaman haklı çıkaracak sebeplerin oluşmayacağına inanmadığını da dile getirir. Yapılacak olan deney tek bir kişinin hayatına mal olup birçok insanın hayatını da kurtaracaksa ve başka da bir ihtimal söz konusu değilse bu deneyi yapmak doğru olacaktır diyen Singer bunun nadir bir örnek olduğunu belirtir.¹⁹⁴ Deneylerin haklılık payı konusunda çizgiyi nereden çekeceğimizi sorgulayan düşünür, bunun gri bir alan olduğunu da kabul etmek zorunda olduğumuzu beyan eder.

¹⁹¹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 94.

¹⁹² Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 95.

¹⁹³ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 154.

¹⁹⁴ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 155.

Deney kuruluşlarının üzerinde kontrol eksikliği olduğunu iddia eden Singer bunu vermiş olduğu örnekler ile ispatlamış olur. Deneyler için etik kurullar mevcuttur, bu etik kurulların içerisinde hayvanları koruma derneklerinden temsilcilerin de olması gerektiğini belirten Singer, bu kurulların yarar ve zarar değerlendirmesi yapması gerektiğini salık verir. Bunun üzerine ise, bir deney öncesinde bu kurullara danışılması ve onay alınması gerektiğini savunur. Bu sistemlerin Avusturalya ve İsveç'te halihazırda işlediğini hatırlatıp, bilim camiası tarafından da desteklendiğini belirtir. Bununla birlikte neredeyse çoğu etik kurul, yine türcü sistemin içerisinde kendini bu sistemden sıyırılmamaktadır. Singer bunun türcü olarak gelişmiş bir toplumda; etik kurulların çözüm bulmasının kolay bir şey olmadığını dile getirir. Bundan dolayı da Singer, hayvanların kullanılmadığı alternatif deneylere yönelmesi gerektiğini savunur. Alternatif deneylere yönelmiş olan bazı deneyleri aktaran Singer, deneylerin gönüllü insanlar üzerinde de denenebileceğini belirtir. *Gönüllülerin ne yaptıklarını gerçekten anlamaları ve deneye hiçbir baskı ya da zorlama altında olmadan katılmaları için gerekli özen gösterilmelidir.*¹⁹⁵

Bazı durumlarda hayvan deneylerinin insanlara sağladığı yararı kanıksamayan Singer, etik bakımdan bu deneylerin haklı olup olmadığı ile ilgilenir. Kendi teorisi olan eşit önemseme ilkesi ile hareket eden etik ilkeler, kimibilgi edinme yöntemlerine başvurmayı da imkansız kılacaktır. Yaygın olan uygulamanın değişmesi için kendi önerilerine geçmeden önce Singer, başka bir politik duruma da dikkat çeker.

Dünyadaki sağlık sorunlarının devam etmesinin asıl sebebini; hastalıkların önüne geçilmesinin ve insanların sağlıklarını nasıl koruyacağını bilmemesinde bulmaz. Bunun yerine bilinen şeylerin uygulamaya geçirilmesinde yeterli para ve çaba harcanmadığını savunur. Önemli olan bunu fark etmektir. Afrika'yı, Asya'yı, Latin Amerika'yı ve diğer yoksul kesimlerde görülen hastalıkların çoğunun tedavisinin bilindiğini aktaran Singer, beslenme, hijyen ve sağlık bakımı koşullarının iyileştirilmesiyle ortadan kalkacağını dile getirir. Böylelikle çözümün ne olduğu açık bir şekilde ortada olup halihazırda bilinen tedavi yöntemlerini uygulayarak deney yapılmadan yoksul ülkeler, hayata yeniden kazandırılabilir

¹⁹⁵ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 160.

olur. Bunları aktardıktan sonra Singer şu soruları sorar: *Bu yaygın uygulamayı değiştirmek için ne yapılabilir? Devletin politikalarını değiştirmek için bazı eylemler yapmak gerektiğine şüphe yok ama ne tür eylemler? Sıradan bir yurttaş bu değişime nasıl katkıda bulunabilir?*¹⁹⁶

Yasama meclisleri, deney karşıtlarını görmezlikten gelmektedir. Bunun sebebi ise bilimin etkisi altında kalmalarıdır. Aynı zamanda dünya üzerinde deneycilik için yoğun bir lobi faaliyeti yürütülmektedir. Bunların neden kaynaklandığı bu alt bölümün içerisinde açıklanmıştır (dirikesim sektörü, bilime olağanüstü saygınlık, mesleki ilerleme isteği). Özellikle bunların içerisinde dirikesim için çalışan ticari şirketler, deneye karşı oluşabilecek tüm yasalarla mücadele etmek için bütçe ayırmaktadır.

Singer hayvan deneylerinin bir anda durdurulmasını mümkün görmez. Bunu sağlayacak şey olarak, hayvanların yerine kullanılacak alternatifleri üreten kişileri, kuruluşları desteklemek gerektiğini önerir. Aynı zamanda kamuoyunun hayvanlara karşı tutumunu değiştirmek gerektiğini de ekleyerek bu kısmi hedeflere ulaşılması gerektiğini öncelik olarak belirler. Hayvanların acılarına son vermek isteyen herkesi, yaşadığı yerlerdeki üniversitelerde ve ticari laboratuvarlarda gerçekleştirenleri ortaya çıkarmaya davet eder. Tüketicilere verdiği öneri ise, deney sonucu ile üretilmiş olan ürünleri satın almayı reddetmeleridir. Öğrenciler, etik dışı bulduğu deneyleri gerçekleştirilmeyi kabul etmemelidir. Singer sorunun politik bir sorun olduğunu kabul etmemiz gerektiğinin arkasında durur. Laboratuvarlarda hayvanların sömürülmesi, türcülük probleminin bir parçasıdır. Türcülük ortadan kalmadığı sürece bu problem de tamamen ortadan kalkmayacaktır. Singer'ın geleceğe dair bir umudu vardır. Nasıl Roma'daki gladyatör dövüşleri ve 18. yüzyıldaki köle ticareti konusunda, günümüzde dehşet duygusu hissediyorsak; gelecekte 21. yüzyılda laboratuvarlarda yaşananlar için de aynısının hissedileceğini düşünür.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 164.

¹⁹⁷ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 166.

3.4. Sınai Çiftlikler Üzerine Eleştiriler

Singer, “*Sınai Çiftlikler*” başlıklı bölümüne alt başlık olarak belirlediği soru “*ya da yemeğiniz henüz bir hayvanken neler yaşıyor?*” olup, hayvanların sofralarımıza gelmeden önce neler yaşadıklarını araştırmaktadır.

Şehirlerde yaşayan modern insanların hayvanlarla kurduğu en yakın temasın sofralarda olduğunu belirten Singer birçok insanın bu temasta, öncesinde yaşayan bir hayvan olduğunun farkında olmadığını iletir. Hayvanları yemek, insanların hayvanlarla en sık kurduğu ilişkidir. Besin için acı çekerek üretilen ve tüketilen hayvanların sayısının, diğer hayvan kullanım alanlarından kat kat fazla olduğunu ifade eden düşünür, her saniye milyonlarca hayvanın besin için katledildiğini aktarır. Sofralarda, marketlerde, kasaplarda bulunan hayvan parçası ile aslında insan, en kapsamlı sömürü ile doğrudan bir ilişki içine girmektedir.

Yiyecek olarak tüketilen tüm paketler incelikle ve titizlikle üretildiğinden; bu hayvan çıktısını sömüren herkes, aslında arkada yatan koca bir sömürünün farkında değildir. Farkında olunması da büyük şirketler tarafından zaten istenmeyen bir şeydir. Tabaklardaki hayvan parçaları, uzun bir sürecin sonunda, sömürünün herhangi bir izini taşımadan sunulur. Bu ürünlerin hiçbirinde neredeyse hiç kan görmediğimizi dile getiren Singer, bu ürünlerle bağ kurmamız için hiçbir sebep bulunmadığını aktarır. Bu işlemlerin dışında, kullanılan dile de sömürüden uzak bir şekilde adapte olunur. Biftek, göğüs, bonfile, gibi terimler kullanarak hayvanın yaşayan bir varlık olduğu ihtimali, insanın ifade sisteminden de oldukça uzaktır.¹⁹⁸ Adams *Etin Cinsel Politikası* kitabında, hayvanlar öldürüldükten sonra besin olarak sunulurken artık kendi mülkiyetlerinin ortadan kalktığını, başkasın mülkiyeti olduğunu belirtir. Aynı zamanda hayvanların parçaları yemek olarak kullanıldığında sayı sıfatının ortadan kalktığını ifade eder: “tavuk kanadı” dendiğini ancak “bir tavuğun kanadı” denmediğini gözler önüne

¹⁹⁵ Singer Peter, *Hayvan Özgürleşmesi*, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 160.

serer.¹⁹⁹ Adams, hayvanların dil tarafından yok edilmesini, kayıp göstergeye dönüşmesi diye açıklar:

Hayvanlar, tüketiciler onların ölü bedenlerini yemeden önce dil tarafından yok edilir. Kültürümüz gastronomik bir dille “et” kelimesini daha da anlaşılabilir hale getirir. Böylece “et” dendiğinde aklımıza kesilmiş, öldürülmüş hayvanlar değil mutfak gelir. Dil, hayvanların yokluğuna bu şekilde katkıda bulunur. Etin ve et yemenin kültürel anlamları tarihsel olarak kayarken, etin anlamının mühim bir kısmı sabittir: Bir hayvan ölmeksizin kimse et yiyemez. Yaşayan hayvan da böylece et kavramı içerisinde kayıp göndergeye tekabül eder. Kayıp gönderge, hem hayvanın bağımsız bir varlık olarak varlığını unutmamıza imkan verir, hem de hayvanları görünür kılma çabalarına direnmemizi mümkün kılar.²⁰⁰

Çiftlik kelimesinin çağrıştırdıklarına değinen Peter Singer, geçmiş zamanlarda bu imgenin hayli güzel gözükten tablosundan bahseder. Şimdiki çiftlik imgesinin ise bambaşka olup artık tamamen sanayileşmiş bir durum söz konusu olduğunu ifade eder. Çiftçilik, eskiden olduğu gibi köylülerin kontrolünde olmayıp; büyük şirketlerin kontrolünde, montaj hattı tarzı üretim ile gerçekleşmektedir. Aynı zamanda bu sektör, tarımı da tarım sanayisine çevirmiştir.²⁰¹

Çiftçilikte büyük bir rekabet var ve maliyetleri düşüren ve üretimi arttıran yöntemler benimsemek zorunlu. Dolayısıyla, çiftlikler artık “sınai çiftlik”lere dönüştü. Hayvanlar, fiyatı düşük yemleri, fiyatı yüksek ete dönüştüren makineler olarak görülüyor ve daha ucuz bir “dönüştürme oranı” sağlayan her türlü yenilik hemen kullanıma sokuluyor.²⁰²

¹⁹⁹ Adams Carol J., Etin Cinsel Politikası, çev. G. Tezcan ve M. E. Boyacıoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 111.

²⁰⁰ Adams Carol J., Etin Cinsel Politikası, çev. G. Tezcan ve M. E. Boyacıoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 100.

²⁰¹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 169.

²⁰² Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 170.

Geleneksel çiftlikten görece ilk çıkarılan hayvanın tavuk olduğunu belirten Singer, tavuğun kullanıldığı yumurta ve tavuk eti sektörünü inceler. Üretilen kuş türünün yüzde ellisinden fazlası dev şirketler tarafından yapılmaktadır. Tavuklar, binalara kapatılarak sömürünün ilk adımı atılmış olur. Sınai kümeslerde tutulan milyonlarca tavuktan bir günde binlerce civciv üretilir. Bu üretim şemasında, tavukların yemleri ve suları oldukça az olup ortamın ışığı ve ısısı üremeye yönelik düzenlenir. Buna örnek olarak: yeni doğan civcivlere ilk bir iki hafta 24 saat parlak ışık verilir; tavuklar uyuyup uyandıklarında daha çok yemek yiyecekleri için, iki saatte bir ışıklar kısılır yahut tamamen kapatılır. Altıncı haftadan sonra ışıklar loş bırakılmaya başlanır çünkü serpilmiş olan kuşlar, A4 kağıdından küçük bir alanda sıklığına yarattığı stres ile saldırganlaşmaya başlamaktadır.²⁰³

Eti için üretilen piliçler yedi haftalık olduklarında kesime yollanır. Normal şartlar altında 7 yıl ömürleri olduğu bilinen piliçler henüz yedi haftalıkken ömürlerini kaybetmek zorunda kalırlar. Kuşlar doğal ortamlarından uzakta, sıkışık ve sürü bilinci gelişemeyecek kadar kalabalık ortamlarda tutuldukları için saldırgan davranışlar göstermeye başlarlar. Piliç üreticileri; gagalama, tüy yolma gibi bu durumlara “kötü huy” demektedir. Bu “kötü huy”ları bastırmak için ise sınai çiftliklere yakışır birtakım önlemler alınmaktadır. “Kötü huylar” durdurulmalıdır çünkü bu durumlar maddi kayıplara yol açmaktadır. Bu huylara sebep olunan durumun sıkışıklık olduğu bilinmesine rağmen bunu dair bir şey yapılmamaktadır. Dev şirketlerin bulduğu çözümler arasında “gaga kesimi” bulunmaktadır. Bu işlemin kendisi ise; bu işlem için özel olarak üretilmiş, kızgın bıçaklı aletler ile yapılmaktadır. Dakikada 15 kuşun gagası kızgın bıçaklarla kesilmektedir. Bu kesimlerde hızlı olmak karı yükselteceği için, yapılan işlemin sonucunda, işlem tahayyül edilen şekilde geçse bile, hasar görmüş birçok hayvan ortaya çıkmış olmaktadır.²⁰⁴

Modern tavukçulukta hastalanan hiçbir tavukla ilgilenilmez, zaten bu tavukların hepsiyle tek tek ilgilenebilmek için çok sayıda çalışan gereklidir ve dev şirketler bunu mali bir kayıp olarak görmektedir. Bunun yerine bu sınai çiftliklerde

²⁰³ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 172.

²⁰⁴ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 175.

çalışanların yaptığı tek işin ölü tavukları kafeslerden çıkarmak olduğunu iddia eden Singer, piliçlerin işçilerden daha az maliyetli olduğunu kaydeder.²⁰⁵

Tavuklar artık yapısal olarak çok hızlı büyümektedirler. Genetik olarak tavukların iflasın eşinde olduğunu bir araştırmadan aktardıktan sonra Singer, kuşların tutulduğu ortam ile ilgili daha fazla ayrıntı verir: Kuşların kafeslerde tutulduğu ortamlar yoğun bir şekilde amonyak ile kaplıdır. Bu da kuşların kendisi için oldukça büyük bir tehdittir. Kuşların kafeslerde tutulduğu 7-8 haftaya kadar herhangi bir temizlik yapılmamakta olup, bu sorunun çözümü ise sınıai çiftlikler tarafından başka bir şekilde çözülmüştür. Kat kat olan kafes sistemlerinde tavukların bulunduğu kafesler, araları boşluklu tel ızgaralardan oluşur. Böylelikle yalnızca, temizlik için en alt konumda olan ızgaranın altı kullanılır. Telli ve boşluklu ızgaralar tavukların ayak anatomisi için uygun değildir. Bundan dolayı tavuklar da sürekli bir şekilde ayak hastalıkları, göğüs kabartıları ve diz yanıkları görülmektedir ancak dev şirketler için bu durum sorun değildir.

Tavuklar günü gelince baş aşağı taşınarak nakliye edilecek kasalara atılmakta ve bu kasalarla temizlenecekleri, öldürülecekleri ve temiz plastik ambalajlara konacakları “işleme tesisleri”ne gönderilmektedir. Saatlerce süren bu işlemlerde tavuklar, kasalarda bekletiliyor. Ölüm sırası gelen tavuk baş aşağı olacak şekilde, taşıyıcılarla bıçaklara doğru ilerliyor.²⁰⁶ Marketlerden tavuk bedeninin bir parçasını alan alıcılar, tabaklarında tavuk bedeninin bir parçasını gören tüketiciler bu süreçlerin hepsinden bihaber olarak bu sistemi sürdürmeye arz oluşturmaktadır.

Eti için sömürülen tavukların dışında, yumurtası için sömürülen tavuklar iki kere “gaga kesimi” müdahalesine maruz kalıyor. Yumurta sektöründe katliam, civcivler doğar doğmaz başlar:

Yumurtadan yeni çıkmış civcivler “civciv ayıklayıcı” ile erkek ve dişi şeklinde ayrılıyor. Hiçbir ticari değeri olmayan erkek civcivler atılıyor. Bazı şirketler bu küçük kuşları zehirli gazla öldürüyor; ama çoğu civciv canlı canlı plastik fiçilere dolduruluyor ve üzerlerine atılan civcivlerin

²⁰⁵ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 178.

²⁰⁶ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 180-181.

ağırlığıyla boğularak ölüyorlar. Bazı yerlerde de canlı canlı kıyılıyor ve kız kardeşlerine verilecek yemlere karıştırılıyorlar.²⁰⁷

Kafesler, burada da teldendir ancak bu sefer eğimlidir. Eğilim olan kafeslerde dik duramayan tavukların yumurtaları, bu eğimler sayesinde kolayca kafesin ön kısmına taşıyor ve rahatça toplanıyor. Britanya 1954 yılında, Kuşları Koruma Yasası'nı yürürlüğe sokmuştur. Bu yasaya göre "herhangi bir kuşun, kanatlarını kolayca açılabilen kafeslerde tutulması gerektiği, buna uymayanların ise cezalandırılacağı" yazılıdır. Ancak bu yasanın sonlarına doğru başka bir şeyle karşılaşılır: "*Bu fıkradaki hükümler kümes hayvanları için geçerli değildir.*" Singer bu yasadaki şu sonucu çıkarır: "*Britanya Parlamentosu üyelerinin sadece kahvaltılarının üretilmesine katkısı olmayan zalimce davranışlara karşı olduklarıdır.*"²⁰⁸

Tavuk sömürsündeki gerçekleri aktardıktan sonra Singer, domuz çiftliklerinde yaşanan felaketleri aktarmaya girişir. Batı ülkelerinde sömürülen hayvanların içerisinde en zekisinin domuz olduğunu belirtir. Zeka ayrıntısının eşit önemseme ilkesince bir önemi olmadığını da tekrarladıktan sonra Singer, domuz gözlemcilerinin verilerini aktarır. Domuzlar sosyal canlılar olup, sosyal gruplaşma ile yaşamlarını sürdürmektedirler. Domuzlar, grup üyelerinin ortaklaşa kullandığı yuvalar yapıp, dışkı boşaltımı için de ayrı bir bölüm belirlerler. Doğum zamanı, doğum yapacak olan domuz ortak kullanım alanından uzaklaşıp, kendine özel bir yuva inşa eder, doğumdan sonra bir süre yavrularıyla birlikte bu özel yuvada yaşayan domuzlar daha sonrasında ortak yaşam alanlarına geri dönmektedirler. Aynı zamanda domuzlar vakit geçirmek ve "eğlenmek" için toprak eşelemektedirler. Sınai çiftliklerde bu sosyal örüntünün hiçbiri gerçekleşmemektedir.²⁰⁹

Modern sınai çiftliklerinde domuzlar; yemek, uyumak, ayağa kalkmak ve yatmak dışında hiçbir içgüdüsünü karşılayamadan hapsedilirler. Tavuk sömürsünde ortaya çıkan "kötü huy" burada karşılığını; domuzların kuyruklarını

²⁰⁷ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 184.

²⁰⁸ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 188.

²⁰⁹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 202.

ısırmaları şeklinde gerçekleşir. Aşırı kalabalık ve hareketsiz şekilde ölümlerini bekleyen domuzlar, diğer domuzların kuyruklarını ısırarak hasar verirler. Dev şirketler bunun çözümü için; alan genişletmek yerine, kuyruk kesmeye karar vermişlerdir.²¹⁰ *Tarım bakanlığı'nın ve domuz üreticilerinin, bu sorunu çözmek için hayvanlara ihtiyaç duydukları koşulları sağlamak yerine onları sakatlamayı tercih etmesi, modern hayvancılık zihniyetinin son derece tipik bir özelliğidir.*²¹¹

Domuzlar besi ünitelerinin zeminlerinin, doğal ortamlardan uzak koşulları olması yüzünden kolayca ayak hastalıklarına yakalanmaktadırlar. Bu zeminler aralıklı veya aralıksız olarak sert betondan oluşmaktadır. Bunun sebebi ise yine bakım kolaylığı ve dışkı temizliğinin süresini kısaltmak için seçilmiştir. Kafes sistemi burada da söz konusudur. Hayvanların az hareket etmesi, “etlerinin” daha yumuşak olmasını sağlamaktadır. Yavru domuzlar, annelerinden olması gereken süreden daha erken ayrılır böylelikle anne domuzun süt salgısı dönemi biter ve tekrar gebe kalması için anne domuza suni yollarla tecavüz edilir. Doğal ortamlarında yılda iki kez doğum gerçekleştiren domuzlar, çiftliklerde bunun 2,6 katı kadar doğum gerçekleştirir. Sınai çiftliklerin sömürü sistemi hızla ilerlerken Kanadalı ziraat araştırmacısı Dr. J. Frank Hurnick mekanik bir anne domuz geliştirmiştir. Böylelikle emzirme görevi mekanik domuza verilerek, hayvan olan anne domuz yılda 16 yavrudan 45 yavruya kadar doğum gerçekleştirebilmektedir. Doğum dönemi gelmiş olan domuzlar, bedenleri boyutunda kafeslere kapatılıyor. Kapatılan domuzlarda strese dayalı fiziksel dışavurumlar (stereotipik davranışlar) gerçekleşiyor. Kafeslerin parmaklıklarını ısırma, kafalarını öne arkaya hareket ettirme bunların içerisinde sayılabilmektedir. Singer hayatında bir kez hayvanat bahçesine girmiş olan insanların bu davranışların neler olduğunu hemen anlayacağını dile getirir.²¹² Böylelikle en düşük maliyetle en yüksek kar elde edilmektedir. Ancak domuzların sosyalliği ve hayatı hiçe sayılmaktadır.

Singer araştırmasında süt buzağısı “eti” endüstrisine geçerek bu endüstrinin ahlaksal açıdan en iğrenç olduğunu savunur. *Süt buzağısı eti üretimi, temel olarak, pahalı restoranların müşterilerine yumuşak, açık renkli etler*

²¹⁰ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 203.

²¹¹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 205.

²¹² Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 208-213.

*sağlamak amacıyla, dar yerlere hapsedilmiş anemik buzağuları yüksek miktarda protein içeren yiyeceklerle besleyerek yapılır.*²¹³

Bu sektör için yavru süt buzağuları, annelerinden zorla ayrılarak vücutları boyutunda tahta kafeslere yerleştiriliyorlar. Bu tahta kafeslerin zeminine herhangi bir yumuşak, saman veya ot, bir madde konmuyor çünkü hayvan bunları yiyebilir ve bundan dolayı da bedeninin parçaları soluklaşabilir. Burada hayvanlar tamamen sıvı gıdalarla besleniyorlar. Bu sıvı gıdaların içerisinde yağsız süt tozu, vitamin, mineral ve büyümeyi hızlandıran takviyeler bulunuyor. Böylelikle 16 hafta boyunca burada hapsediliyorlar. 16 haftalık buzağı 40 kilo civarında olması gerekirken bu hapishanelerde kapatılan hayvanlar 180 kiloyu bulmaktadırlar.²¹⁴

Yavru buzağular annelerinin eksikliğini yoğun bir şekilde hissederler çünkü insan yavruları gibi yavru buzağular da güçlü bir emme itkisine sahiptirler. Ancak bu acımasız sektörde bu hayvanların emmesi için hiçbir olanak mevcut değildir. Normal şartlar altında, buzağular yedikleri otlardan ve diğer kaba yemlerden ihtiyacı olan demiri alabilmekteyken, sömürülen buzağular zorla anemiye yakalattırılır. Soluk pembe renkli “et”, aslında anemik bir “ettir”. Demir eksikliği hisseden hayvanlar etraflarında buldukları demir parçaları yalamaya başlayacağı içindir de, tutuldukları kafesler tahtadan yapılmaktadır. Hızla büyümeleri için ortam gerekli koşullara göre düzenlenir. Süt buzağularına asla su verilmez. Su ihtiyacını yedikleri sıvı gıdalardan karşılamak zorundadırlar. Böylelikle hayvanlar su ihtiyacını, yemek olarak tükettiği için daha çok kilo alırlar. Aynı zamanda kafeslerin bulunduğu ortamların ısıları yüksektir. Böylelikle hayvanlar daha fazla susayıp olması gerekenden çok daha fazla yemek yerler. Görme duyularını yoksunlaştırmak için ise günün 22 saatini karanlık bir ortamda geçirmektedirler.²¹⁵

Süt buzağısı “eti”, süt sanayisinin bir yan dalı olarak ortaya çıkar. İneklerin süt üretebilmeleri için sürekli hamile kalmaları gereklidir çünkü yetişkin bir inek yalnızca yavrusu için süt üretir, tıpkı insanlarda olabileceği gibi. Doğum gerçekleştiren anneden yavrular derhal alınır. Böylelikle bir memeli olan ineğe

²¹³ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 216.

²¹⁴ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 218.

²¹⁵ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 220-224.

yavrularının yokluğu ile acı bir deneyim yaşatılır. *Eskiden huzur dolu kırlarda, tepelerde gezinip otlayan bir hayvan olarak görülen süt ineği, artık işleyişi dikkatle takip edilen, ince ayarları yapılan bir süt makinesi.*²¹⁶

İnekler tecavüz edilerek gebe bırakılır. Böylelikle ilk buzağı, doğumundan sonra yavru anneden çalınır. Suni dölleme, ödüllü bir boğadan alınan sperm ile yapılır. Yine başarılı bir ineğe, tecavüz yoluyla bu sperm nakledilir. Daha sonrasında embriyolar bu inekten cerrahi bir müdahale ile alınarak daha az “karlı” olan ineğe nakledilir. Genetik olarak “en iyi” inek üretimi gerçekleşmiş olur. Anne inek, on ay boyunca yavrusunun içmesi için süt üretmektedir. Sınai çiftliklerde, bu on ay süre boyunca, inekler günde 2-3 kez sağılır. Bu sürenin sonunda ineklere tekrar tecavüz edilerek süreç tekrardan başlatılır. Bu sürece en fazla beş yıl dayanabilen inekler daha sonrasında, insanların sofralarında yer alması için kıyıma gönderilirler. Süt miktarının artması için pek tabii şirketler, ineklerin yemlerini buna göre düzenlemektedirler ancak sorun burada, verilen yemeklerin inekler tarafından düzgün sindirilemeyecek olmasında ortaya çıkıyor. Bu da bu sektör içerisinde hiç önemsenmeyen başka bir şey olarak kendine yer buluyor. Bu durumun sonucu olarak çöküş sürecine giren inek, kendi iç sistemini tüketerek süt üretmeye devam eder. Tüm bunların yanında hormon iğneleri vurulan inekler, bu hormon iğneleri sonucu hastalıklara kapılmaktadırlar.²¹⁷

Sığır “eti” için üreticiler hayvanların boynuzlarını keserler, onları damgalarlar ve iğdiş ederler. Tüm bunlar fiziksel acı ile gerçekleşir. İğdiş edilme sürecinde hayvanlar anestezi olmadan, büyük acılar çekmektedirler.²¹⁸

Sınai çiftliklerinde yaşanan işkenceleri aktardıktan sonra Singer, hayvanların mezbahaya ulaşım sürecinde yaşadıkları acılardan bahseder. Nakliye sürecinde, hayvanların bir kısmı aç susuz bir şekilde bekletilir. Genellikle şehrin en uzak noktaları olarak seçilen mezbahalara, hayvanların ulaşması uzun sürer ve bu yolda hayvanların bir kısmı, kötü şartlardan ötürü ölmektedirler.

²¹⁶ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 227.

²¹⁷ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 227-229.

²¹⁸ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 238-239.

Mezbaha konusuna değinen Singer, mezbahaların sayısının oldukça fazla olduğunu ancak denetçilerin oldukça az olduğunu eleştirir.

Mezbahalarda ayaklarından asılan hayvanlar sırasıyla ölüm zamanının gelmesini beklerler. Birden çok hayvan bu stres altında baş aşağı beklerken, çevresindeki diğer hayvanların yarattığı stres ile birlikte daha çok yaşama itkisine tutunurlar. Bu sırada “mezbaha baltası” diye adlandırılan şey ile hayvanların hayatına son verilmek istenir ancak hareket halindeki hayvanların hayatına son vermek tek bir darbe ile yapılabilecek bir şey olmamaktadır. Böylece hayvanlar sakatlanarak öldürülmektedirler. Musevi ve İslam dininde, dine uygun kesim mevcut olduğu için hayvanların bayılıtlarak öldürülmesi yasaktır. Singer her iki dine de dinlerinin şart koştuğu merhamet öğretisini hatırlatmaktadır. Ayrıca başka bir öneride bulunarak, dine uygun kesilmiş et yerine hiç et yememeyi de hatırlatır.²¹⁹

Sorunun aslında yalnızca modern çiftliklerde olmadığını dile getiren Singer, “*ister modern, isterse geleneksel yöntemlerle yetiştirilsinler, insan çıkarlarına hizmet etmek için yetiştirilen bütün hayvanlar acı çeker*”²²⁰ diyebilerek şunları ekler:

Hayvanlara çok uzun süredir keyfimize göre kullanabileceğimiz eşya muamelesi yapıyoruz, son otuz yıldır da amaçlarımıza daha iyi hizmet etmeleri için en gelişmiş bilimsel teknikleri kullanıyoruz. Bir bakımdan devrimci bir girişim olan genetik mühendisliği, bir başka bakımdan da hayvanları amaçlarımıza uygun hale getirmenin yeni bir yolundan ibaret. Asıl gerekli olan, yaklaşımlarda ve uygulamalarda köklü bir değişime gitmemiz.²²¹

²¹⁹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 241-250.

²²⁰ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 237.

²²¹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 252.

3.5. Beslenme Tercihleri Üzerine Eleştiriler: Veganizm²²²

Veganlık, hiçbir türlü hayvansal ürün tüketmemek üzerine kurulu etik bir yaşam felsefesidir. Konu yalnızca beslenme olmaktan çıkıp, hayatın herhangi bir durumunda, hayvansal bir ürünün kullanılmasını reddetmektir. Veganlık, sınıai çiftliklerin bu denli sömürüyü genişlettiği bu yüzyılda, yapılması gereken politik bir tutumdur. Singer'ın ifadelerinden anlaşıldığı üzere, hissetme yetisi olan tüm varlıklara yapılan kötü muameleler protesto edilmelidir.²²³

Singer kendi hayatlarımızın sorumluluğunu üstlenmemiz gerektiğini öğütleyerek, hayatımızı zulümden arındırmamız gerektiğini ifade eder. Bunun içinde tutarlı olan ve güç veren şey olarak ilk adım beslenme düzeninden geçmektedir. Bundan dolayı da vegan olunmalıdır. Singer bunun kolay olmadığını da bilmektedir. *Beslenme alışkanlıklarımız bizim için değerlidir ve bunları değiştirmek güçtür.*²²⁴ Hayvanlara acı çektirmeye karşı olup, onların acımasız bir şekilde öldürülmesine karşı olmayan biri, acı çekmeden öldürülen hayvanları yemekte tutarsızlık yaşamaz fakat Singer bunu pratik ve psikolojik olarak onlara değer vermeye devam etmekte tutarsızlık olarak değerlendirir. Bellibir tür tadı sevdiğimiz için hayvanların hayatına son vermeye devam etmek onları araç olarak görmekten başka bir şey değildir.²²⁵

Kasaplardan, süpermarketlerden alınmış her hayvan parçası yoğun sınıai çiftlik ürünü olmakta olup, hayvanların acımasızca, acılı bir şekilde hayatlarına son verilmesinden gelmektedir. Bundan dolayı da Singer kendimize sormamız gereken sorunun “herhangi bir durumda et yemek doğru mudur?” sorusu olmadığını; bunun yerine “et yemek doğru mudur?” sorusunun sorulması gerektiğini salık verir. Vegan olmak sembolik bir jest değildir. Aynı zamanda bu dünyanın gerçekliklerinden soyutlanmak anlamına da gelmemektedir yahut dünyanın sömürü sistemindeki payımızdan kaçmak anlamı da taşımamaktadır. Singer'a göre vegan olmak; insan dışı hayvanların öldürülmesine ve onların

²²² Peter Singer'ın Hayvan Özgürleşmesi kitabında bu kısım vejetaryenlik olarak geçse de daha sonradan kendisi vegan olduğunu ileri sürmüştür. Bundan dolayı vejetaryen terimi değil vegan terimi tercih edilmiştir. Detaylı Bilgi için Bakınız: Singer Peter, Neden Vegan?

²²³ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 252.

²²⁴ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 255.

²²⁵ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 254.

lüzumsuz acı çekmesine son verme yönünde atılacak, pratik değeri ve etkinliği son derece yüksek bir adımdır.²²⁶ Peki yoğun hayvancılık yöntemlerinin terk edilmesi nasıl sağlanır?

Bireysel düzlemde veganlığı benimseyerek aslında çok büyük bir adım atılmış olur. Hayvancılık sistemleri ve tarım faaliyetleri oldukça büyük ve zengin bir lobiye sahiptir. Protesto ve politik faaliyetler de bu konuda önem arz etmektedir. Politik eylemlerin gücünü göstermek için Singer, Britanya'dan bir örnek verir: Compassion in World Farming gibi kuruluşlar, yoğun hayvancılık konusunu kamuoyunun gündeminde tutarak süt buzağısı uygulamasının kaldırılmasına neden olmuştur.²²⁷ Bu gibi durumlar yaşandı, yaşanmaya devam ediyor ve bu politik tutum devam ettikçe de yaşanmaya devam edecektir.

Veganlığın bir tür boykot olduğunu ifade eden Singer, herkesi öncelikle modern hayvancılık ürünlerinin kullanımını bitirmeye davet eder. Bu boykotun da yayılması gerektiğini ileri sürerek siyasetçilerin de konuyla ilgilenmesi gerektiğini düşünür. Siyasetçiler konuya dahil olana kadar yapılması gereken bireysel düzlemde beslenme şeklimizi değiştirmektir. Singer ırkçılar gibi türcülerin de kendi yaşamlarına bakmaya başladıkça zorlandığını dile getirir. Hayvan ürünleri yemeyi bırakmak üzerine gelen eleştirileri incelemeye başlayan Singer konunun gelecek zamanı kapsadığının altını çizer:

Bazı insanlar, et yemelerini, satın aldıkları hayvanın zaten ölmüş olmasıyla haklı çıkarmaya çalışıyor. Veganlığı bir tür boykot olarak düşünmeye başlar başlamaz -defalarca, gayet ciddi bir şekilde öne sürüldüğüne tanık oldum- bu rasyonalizasyonun ne kadar zayıf olduğu ortaya çıkıyor olmalı. Cesar Chavez'in üzüm toplayan işçilerinin ücretlerini ve çalışma koşullarını iyileştirme çabasından esinlenilerek başlatılan üzüm boykotu sırasında dükkanlarda satılan üzümler düşük ücretle çalıştırılan ve sendika üyesi olmayan işçilerce zaten toplanmış durumdaydı; işçilerin o çalışmaları için almış oldukları ücretin çoğalmasını sağlamamız en az bifteğimizi diriltmemiz kadar

²²⁶ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 255-256.

²²⁷ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 257.

imkansızdı. Her iki durumda da boykotun amacı geçmişi değiştirmek değil, karşı çıktığımız durumun devam etmesini engellemektir.²²⁸

Bireysel olarak boykota katılmanın önemine oldukça fazla önem veren Singer bunun arz-talep dengesiyle alakalı olduğunu savunur. Hayvansal ürün tüketmeyen kesim arttıkça, sınıai çiftliklere arz da, o kadar azalacaktır. Yetiştirilen ve öldürülen hayvan sayısı bu faaliyetlerin karlılık oranına; karlılık oranı ise ürünlere gösterilen talebe bağlı olarak değişmektedir. Talep ne kadar düşük olursa, ürünün fiyatı ve karlar da bu denli düşecektir. Kar ne kadar düşerse de öldürülen hayvan sayısı da o denli azalacaktır. Bundan dolayı da protesto olarak veganlık diğer boykotlardan daha sağlam temele dayanmaktadır. Singer şimdiki protesto sayılarının az olduğundan haberdardır ancak şimdinin protestolarının, geleceğe etkisinin oldukça çok olduğunu düşünür.²²⁹

Dünya'daki açlık sorununa değinen Singer, bu sorunun çözümünün veganlıktan geçtiğini savunur. Zengin ülkelerin dışında kalan ülkeler açlıkla sınıyanıyor ve yeterli besine, proteine ulaşamıyor. Singer şu sorunun sorulması gerektiğini söyler: "*Zengin ülkelerde uygulanan yöntemlerle gıda üretmek açlık sorununun çözümüne katkıda bulunuyor mu?*"²³⁰ Sınıai çiftlikler, tarımcılığı da sanayileştirmiştir. Kapatılmış olan her hayvanın, katledilmesine kadar büyüyüp gelişmesi gerekmektedir. Bu gelişme oranına göre de kar elde edilir. Sınıai çiftliklerdeki hayvanları beslemek için büyük oranda bir arazinin kullanılması gerekir. Örneğin bir danaya; mısır, süpürge darısı, soya fasulyesi, yulaf veya dana ne ile beslenecekse onları vermek gereklidir. Bunun içinde ekilmiş bir araziye ihtiyaç vardır. Bu da demek oluyor ki aslında direkt olarak insanların yiyebileceği bir besin danaya yedirilmektedir. Bu besini dana kendi fizyolojik ihtiyaçları için kullanır. Dananın ihtiyaçlarından sonra değerli besin "ete" dönüşür ve insanlar tarafından kullanılır. Dana bu sırada aldığı proteinin ne kadarını kullanır ve ne kadarını insanlara ulaştırır? Singer bu soruya şu şekilde yanıt verir:

²²⁸ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 258-259.

²²⁹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s.259.

²³⁰ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 260.

Yanıt son derece şaşırtıcı. İnsanların tüketebileceği bir kilo hayvansal proteinin üretilmesi için danaya 21 kilo protein yedirilmesi gerekiyor. Yani, koyduğumuzun %5'inden azını geri alabiliyoruz. Frances Moore Lappe bu tarz hayvancılığa boşuna 'tersine çevrilmiş bir protein fabrikası' şeklinde nitelendirmemiştir. Meseleyi şu şekilde ele alabiliriz: Bir dönüm verimli toprağımız olduğunu varsayalım. Bu dönümü yüksek protein içeren, baklagiller türünden bir bitki yetiştirmek için kullanalım. Bu durumda, dönümümüzde 35 ila 55 kilo protein elde ederiz. Diğer seçenek de bu toprakta yetiştireceğimiz ürünü hayvanlara yedirmek ve sonra bu hayvanları öldürüp yemektir. Bu durumda dönümümüzden 4,5 ila 6 protein elde etmiş oluruz. Sonuç olarak, tahminlerin çoğu, bitkisel besinlerin ete göre dönüm başına yaklaşık on kattan daha fazla protein verdiği yönünde; ama tahminler farklılık gösteriyor ve bu oran bazen yirmi kata kadar çıkabiliyor.²³¹

Protein açısından değerlendirdikten sonra kalori, demir ve kalsiyum açısından da değerlendiren Singer, bitkilerden elde edilecek kaloringin 6 kat fazla, demirin 16 kat fazla, kalsiyumun 5 kat fazla olduğunu ispat eder.

Tüm bunları dünyadaki gıda sorunu üzerinden değerlendirmeye geçtiğinde ise, birtakım verilerden yararlanır: *1974'te Yurtdışı Geliştirme Konseyi'nden Lester Brown, Amerikalıların yıllık et tüketimlerini sadece %10 azaltması halinde, fazladan 12 milyon ton, yani 60 milyon kişiyi doyuracak miktarda tahılın insanların tüketimine sunulacağı tahmininde bulunmuştu.*²³² Bundan dolayı da zengin ülkelerin sınai çiftliklerinde kullandıkları gıdalar, gerektiği gibi dağıtılsa aslında dünyada açlık diye bir sorun kalmayacaktır.

Hayvansal ürün tüketimi açlık sorununu etkilediği kadar iklim sorununu da etkilemektedir. *Besi ünitesinde yetiştirilen danalardan elde edilen bir kilogramlık bifteğin, 5 kilogramlık tahıla, 20.000 litre suya, 8 litre benzine eşdeğer enerjiye ve 35 kilogram erozyona uğramış yüzey toprağına mal olmaktadır.*²³³ Bu, şu

²³¹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 261-262.

²³² Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s.263.

²³³ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 263.

demektir ki bitkisel ürün yetiştirmek ve bunları kullanmak çevre ve iklim için oldukça etkilidir. Bir kilo et üretirken harcanan su, bir kilo buğday üretmek için harcanan sudan 50 kat daha fazladır. Aynı zamanda sınav çiftlikler için kullanılan su yer altı kaynaklarını da kuraklaştırmaktadır. Toprağı gübrelemek yıllarca uygulanan bir sistemdir. Ancak sınav çiftliklerden çıkan tonlarca gübre toprağı artık beslemek yerine zehirlenmeye başlamıştır. Sınav çiftliklerin devamı için yağmur ormanlarının çoğı tüketilmiştir. Bu durumda iklim krizini haddinden fazla tetiklemiştir. Ormanlar yok edildikçe karbondioksit şeklinde karbon çevreye salınır. Yeni oluşturulan ormanlar ise karbondioksiti emer ve karbonu canlı olarak içerisinde tutar. Ormanların tahribi sera etkisini de etkilemektedir. Büyük bir çapta yeniden ormanlaşmaya gidilmesi gerektiğini salık veren Singer, bu başarılmazsa önümüzdeki 50 yıl içerisinde gezegenin ısınması sonucunda; kuraklıklar, iklim değişimi, orman tahribi, sayısız türün sonu, kutuplardaki buzulların erimesi, kıyı şehirlerinin sular altında kalması gibi sonuçları olacağını tespit eder.²³⁴ Bundan dolayı veganlar, hayvansal besinleri tüketenlere kıyasla iklime önemli ölçüde daha az zarar verirler.²³⁵

Vegan olmanın radikal bir değişiklik olduğunu kabul eden Singer, beslenme için herkesin kendi sınırı olması gerektiğini düşünür. Tüm insanlar eşit önemseme ilkesine tabii kalırsa beslenme sınırını da kişiler kendisi belirleyebilirler. Bu beslenme şeklini hiç araştırmamış, hakkında bir şey öğrenmeye kapalı olan insanlar; bu konuyu biraz araştırmaya başladığında aslında müthiş bir tatmin edici mutfak ile karşılaşacaktır diyen Singer, herkesi denemeye davet eder.

Bu zamana kadar devamlı olarak kara hayvancılığını ele alan Singer, su altı hayvancılığını de ele alır. Su altında da büyüyen ve büyümekte olan bir endüstri vardır. Aynı zamanda tüm balıklar acı çekme kapasitesine sahiptir. Onların acı çekmesini belki net olarak anlayamayıp, işitemezsek de balıklar boğularak öldükleri için büyük acılar çekmektedirler. Aynı zamanda balıkçılık sektörü, deniz ekosistemini de büyük oranda etkilemektedir. Bundan dolayı da

²³⁴ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 267-268. Nitekim Singer bunları 1975 yılında dile getirmiştir. Bu dile getirilen sözlerin ardından 47 sene geçmiş olup bahsettiği sorunların hepsini yaşamaktayızdır.

²³⁵ Singer Peter, Neden Vegan?, Çev. Pınar Şengül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2021, s. 86.

hem balıklar için hem insanlar için balık tüketimini durdurmak zorunda olduğumuz bir gerçektir.²³⁶

Aynı zamanda vegan beslenme sağlık açısından da oldukça etkilidir. Düzenli planlanmış bir vegan beslenmenin tamamen sağlıklı olduğu konusunda hemfikir olmamız gereklidir çünkü bunun aksini gösteren hiçbir kanıt yoktur. Elbette bitkisel beslenerek de hastalanabilir, tıpkı etçil beslenmede de hastalıklar mevcut olduğu gibi. Yeterli ve sağlıklı bir vegan beslenme ile insanların zinde hissetmemesi için hiçbir sebep yoktur.²³⁷

Hayvansal ürün tüketmenin ahlaksal açıdan haklı bir gerekçesi yoktur. Singer, beslenme uzmanlarının etin vazgeçilmez bir besin olup olmadığını tartışmadığını, öyle olmadığı konusunda fikir birliğine vardığını dile getirir. *Eğer bazı insanların savunduğu gibi et yeme ve savaş bağlantılı ise sofrada genişletilmiş cephenin bir parçasıdır.*²³⁸ Bu cepheye karşı gösterilen, vegan olmaya karşı gösterilen direnç daha derinlerden bir yerden geliyor olabilmektedir. Bu tereddütün sebeplerinden biri olarak Singer, vegan olan kişinin yakın çevresinden göreceği tepki ve muamelelere işaret eder.²³⁹ Etik bir vegan olmak çevrenizi de, kişiyi de değiştirmektedir. Aynı zamanda vegan olan kişi sayısı çoğaldıkça vegan bir dayanışma da beraberinde gelmektedir. Bu durumda veganlar aslında yalnız kalmamaktadırlar. Elbette bu büyük şehirlerde böyledir ancak artık internetin gelişmesiyle birlikte iletişim sıkıntısı da ortadan kalkmaktadır.

²³⁶ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 270-273.

²³⁷ Francione Gary L., Charlton Anna, İnsan Neden Vegan Olur?, çev. Cansen Mavituna, Metropolis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 43.

²³⁸ Adams Carol J., Etin Cinsel Politikası, çev. G. Tezcan ve M. E. Boyacıoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 261.

²³⁹ Singer Peter, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 285.

SONUÇ

İnsanların, hayvanlarla olan etkileşimi her zaman her yerde bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Gerek kullandığımız kıyafette gerek kullandığımız kozmetik ürünlerinde gerek yemeklerimizde gerekse sokak veya evlerde devamlı olarak dünyayı paylaştığımız hayvanlarla bir anlamda ilişki halindeyizdir. Bu tezin tamamı da aslında hayvanları ne kadar ölçsüz bir şekilde hayatımızın her alanında kullandığımızı okuyucuların dikkatine sunmaktadır. Bir yandan evimizdeki kedi veya köpeğin başını okşarken bir yandan yapımında hayvanlar kullanılan kıyafetlerimizi, yapımında yine hayvanlar kullanılan deterjanlar ile yıkayıp; tabağımızdaki bir hayvanın beden parçalarını yiyebiliyoruz. Bu yapılanın aslında bir ikilik taşıdığını ve tutarlı olmadığını göstermeye çalıştık. Tüm bu çalışma umarız ki tüm hayvan çalışmaları için faydalı, tüm okuyucular için tutarsızlığı ve iki yüzlülüğü yıkan bir yere ulaşır. Bu sağladığı ve sağlayacağı amaca uygun olacak şekilde çalışmamız birçok farklı tarihi, birçok farklı politik ve etik görüşü içermektedir. Bu doğrultuda tezimiz üç bölümden oluşmuş olup, üçünde de hayvanlar üzerine çeşitli çerçeveler belirlenmiştir.

Birinci bölümün ilk kısmında tezimize de adını veren Hayırsız Ada katliamı incelenmiştir. Tarihsel bir çalışma yaparak, Osmanlı döneminde hayvanlara bilhassa sokak köpeklerine karşı olan tutum incelenmiştir. İslam dinin getirdiği kimi kurallara göre evlere alınmayan köpekler ile sokaklarda ilişki kurulmuştur. Böylelikle köpekler, zaman içerisinde İstanbul'un ikonik bir parçası haline gelmiştir. Öyle ki dönemin neredeyse tüm seyyahları, İstanbul seyahatlerinde sokak köpeklerinden ve halkın köpeklerle kurduğu ilişkiden sürekli bahsetmişlerdir. Köpekler, bölgelerini koruduğu çok çetrefilli bir sosyalleşme ağı geliştirmiştir. İnsanlar da bu sosyalleşme ilişkisinden kendisine sağladığı fayda aracılığı ile ilişkilendirilmiştir. 1908 yılında ilan edilen 2. Meşrutiyet'in ilanından sonra çok hızlı bir şekilde yüzünü Batı'ya dönen Osmanlı, sokak köpeklerini batılılaşma sürecindeki engellerden biri olarak görmeye başlamıştır. Kimi hastalıklar ve halkın kışkırtmalarıyla dönemin en büyük engeli olarak daha sonradan karşımıza çıkacağından ötürüdür ki Osmanlı, köpekler için büyük bir katliam planlamıştır.

1910 yılına gelindiğinde tarihin en büyük katliamlarından biri olan Hayırsız Ada planı işlemeye başlamıştır. Bir süre zarfında 80 bine yakın köpek şehirden toplatılarak, bakılacağı iddia edilen İstanbul'daki Sivri Ada diye bilinen yere nakledilmiştir. Bu süre zarfında nakledilmeyi bekleyen hayvanlar, kazılmış çukurlarda aç ve susuz olarak bekletilmiştir. Tekneler ile adaya binlerce köpek taşınmış ve artık sokak köpeklerinin yeni yeri Hayırsız Ada olarak bilinecek olan Sivri Ada olmuştur. Köpekler Sivri Ada'da aç ve susuz bir şekilde ölüme terk edilmiştir. Günler içerisinde açlıktan ve susuzluktan tüm köpekler ölmüştür. Böylelikle ada bu süreçten sonra Hayırsız Ada olarak anılmaya başlanmıştır. Dönemin Osmanlı hükümeti, adada öldürdüğü köpeklerden de faydalanmaktan geri durmamış, ölü hayvanlar üzerinden ticaretini yapmıştır. Bu doğrultuda bir devlet organizması aracılığı ile köpeklerin öldürülme meselesi politik bir tutum kazanmıştır. Bu noktada tezimizin birinci bölümünün ikinci kısmı, hukuk düzeyinde hayvanlar, çeşitli hukuk sistemlerine odaklanmıştır.

Hayvanın hukuk sisteminde yerini almasının aslında hayvanların ahlaki statüsü ile ilgili olduğu tezimizde belirtilmiştir. Böylelikle hayvanlara yaklaşımda üç farklı ahlaksal statüden bahsedilmiştir. Yine bu ahlaki statülerin aslında insanın bir değerlendirmesi olduğu göz ardı edilmemelidir. Yine de içlerinde en kapsamlı olan "yararlılığı aşan" ahlaksal statü, hayvanlara dair adaletli bir tutumsergilemektedir. Bu doğrultuda çeşitli kıtalardaki ülkelerin hayvanlar üzerine hukuki söylemleri incelenmiştir. Bu hukuk sistemlerinin içerisinde hiçbiri yararlılığı aşan anlamı taşımamaktadır. Dünyadaki hayvan hukuku incelendiğinde neredeyse tüm ülkelerde hayvanın eşya olarak görüldüğü gözler önüne serilmiştir. Türkiye özelinde bakıldığında ise hayvanların hukuki boyutu çoğu ülke ile benzerlik taşımaktadır. Hayvanlar canlı birer eşya olarak ele alınmaktadır. Aynı zamanda ülkemizdeki caydırıcı olamayan cezalar sayesinde, hayvanlara uygulanan gereksiz acı ve cinayetlerin önüne geçilememektedir. Böylelikle Dünya'daki tüm hukuk sistemlerinde hayvanlara gereken değer gösterilmediği ortaya çıkmıştır. Bunun arka planı olarak ise felsefe tarihine bakmak gerekli bir hal almıştır ve tezimizin ikinci kısmının önemi burada ortaya çıkmıştır.

Tezimizin ilk bölümünün sonuçlarından ötürü, çalışmamızda felsefe tarihindeki hayvanın konumu incelenmiştir. Antik Yunan'dan başlayıp günümüze yakın bir döneme kadar olan bu bölümde çeşitli filozoflardan yararlanılmıştır. Felsefe tarihinde de, ilk bölümdeki gibi hayvana karşı olan tutum zaman içerisinde çeşitli hallere bürünmüştür. Felsefe tarihinin hiçbir döneminde hayvana gerekli özen gösterilmemiştir. Hatta kimi filozoflar hayvanı konu alanına bile sokmamıştır. Hayvan olan insanın ne'liği üzerine sorgulama gerçekleştiren tüm düşünürlerin yapması gereken; önce hayvanın ne'liğini sorgulamasıdır. Bu sorgulama, çeşitli koşullardan dolayı sürekli göz ardı edilmiş ya da çok hızlı bir şekilde dönemin kabul ettiği bir biçimde hayvanın ne'liği sorgulanmadan kabul edilmiştir. Tüm bunlar hayvanı, çeşitli olumsuzluklarla tanımlamıştır. Akıldan, dilden, düşünceden, yapabilirlikten yoksunluğu üzerine kurulan hayvan tanımları genelgeçer kabul edilerek felsefeler bunların üzerlerine kurulmuştur. Hukuk metinlerinin kendine temel aldığı düşünceler ise bu metinlerden kendisine kaynak bulmaktadır. Eleştirel hayvan çalışmaları da bu felsefeleri inceleyerek işe koyulmuştur. Bizim tezimizde de felsefe tarihindeki hayvanın konumunu araştırmıştır. Peter Singer'a gelinceye kadar hakkıyla bir hayvan çalışması yapan düşünür, felsefe tarihinde oldukça azdır. Böylelikle tezimin üçüncü bölümü bu bölüme sonuç olacak şekilde oluşmuştur.

Tezimizin üçüncü kısmında Peter Singer'ın 1975 yılında çıkardığı *Hayvan Özgürleşmesi* adlı kitabı incelenerek, felsefe tarihinde hayvanın konumunu farklı bir şekilde ele almaya çalışmıştır. Singer, hayvanın modern dönemdeki durumunu çeşitli alanlarda ele almıştır. Düşünür başlangıçta etik bir ilke belirlemeye çalışmıştır. Bunun sonucu olarak ise "eşit önemseme ilkesi" ortaya çıkmıştır. Eşit önemseme ilkesine göre, acı hissedebilir olan tüm canlıların çıkarları eşit bir şekilde değerlendirilmelidir. Bu eşit değerlendirme, eşit önemseme ilkesine göre yapılmalıdır. Eşit önemseme, ahlaki bir sorumluluktur. Hayatın her alanında eşit önemseme ilkesine göre eyleneirse, hayvanlara karşı yürütülen olumsuz tüm tutumlar kendisine yer bulamayacak kadar az olacaktır. Türçülük, eşit önemseme ilkesinin olmadığı tüm alanlarda kendini yeniden ve yeniden inşa edecektir. Bundan dolayı da Singer, türçülüğün tarihini araştırmaya

girişir. İnsanın tarihini bir türcülük tarihi olarak okuyan Singer, felsefe, bilim ve kültür içerisinde hayvana karşı olan bakış açılarını deşifre etmeye girişir. Deşifre ettiği bakış açılarını son derece türcü bulan Singer, bununla nasıl mücadele edileceğini aktarır. Singer'in deşifresini inceledikten sonra, eşit önemseme ilkesinin ihlal edildiği veya hiçbir zaman bir ilke olarak bile düşünülmediği kimi alanları kamuoyu ile paylaşır. Bu alanların içerisinde çeşitli yapılanmalar sayılabilsede Singer, sistematik ve yoğunlaşmış olan en büyük acının ortaya çıktığı deneycilik ve sınai çiftlikleri inceler.

Hayvan deneylerinin, insanların çıkarları için yapıldığı sürekli olarak söylenmektedir. Singer bunun böyle gerçekleşmediği durumları gözler önüne serer. Bilim dünyasının "eşyaları" sayılan hayvanlar, acımasızca laboratuvarlarda katledilir. Singer burada çeşitli insan çıkarına olumlu olan deneyleri göz ardı etmez. Yalnızca bunları fazlaca sayıda haz ile kıyaslayarak değerlendirir. Yine de bu sonuca ulaşana kadar hayvanlar, adaletsiz bir yapının içerisinde faili meçhul olarak bulunur.

Modern tıp kendisini kapitalizm ile birlikte fazlasıyla büyüttü, şişirdi. Günümüzde pandemi gibi bir dönemin ardından tıpa olan güvenin sarsıldığına tekrar şahit oluyoruz. Tıp bilimi elbette çok önemli ancak modern tıbbın bu denli dominant ve baskın olmasının ise yine kendisinin yaratmak istediği bir şey olarak görüyorum. Modern tıp, hastalıkları önleme ile uğraşır, kişilerin nasıl sağlıklarını koruyacaklarıyla ilgilenmez. Aslında tıbbın bizlere öğretmesi gereken şey, sağlığımızı nasıl koruyacağımız olmalıdır. Modern tıp ise, hastaları nasıl iyileştirebiliriz fikrine yoğunlaşmıştır. Bundan dolayı da deneycilik sektörü oldukça gelişmiştir. Hayvan deneylerinin bu kadar yaygın olarak kullanılmasının sebebi modern tıbbın tam olarak kendisidir. Deneylerde hastalıkları iyileştirmek üzere yapıldığı hep söylenir. Bu durumda bu deneylerden kimler yararlanmaktadır? Şayet her insan eşit bir şekilde yararlanıyor olsaydı amacına uygun bir şekilde iş görmüş olacaktı. Günümüzde ise bunun örneğini görmemekteyiz. Deneycilik bütünüyle sınıfsaldır. Sınıfsal olmayan hiçbir deney yoktur. Bu deneylerin sonuçlarından yararlanılacaksa, bu yararlanıcılar Batı merkezli ve Beyaz olurlar. Doğu ve diğer ırklar bu deneyin hizmetinden yararlanamamaktadırlar. Bundan

dolayı da sınıf mücadelesi veren herkesin deneycilik üzerine söz üretmesi gerektiği fikrini değerli buluyorum. Kapitalizm, bizimle yalnızca deney sektörü üzerinden ilişki kurmaz.

Kapitalizmin kendisini gerçekleştirdiği en acımasız yer olarak karşımıza sınıai çiftlikler çıkmaktadır. Sınıai çiftliklerin “makinaları” sayılan hayvanlar, acımasızca mezbahalarda katledilir. Mezbahalara gidene kadar hayvanlar çeşitli sömürülerden geçer ve sömürü esnasında da katledilirler. Mezbahalar ise bunu sistematik olarak gerçekleştirir. Dünyadaki tüm çiftlikler, adaletsizliğin en büyük merkezidir. Öyle ki her yıl trilyonlarca hayvan acımasız bir şekilde, kimi zevkler için öldürülürler. Singer buradan sonra bu zevkleri eleştirir. Bu zevkler yalnızca hayvanları katletmekle kalmaz aynı zamanda iklim krizini, dünyadaki açlığa karşı olan tutumu da tetikler. Sistem, kapitalist bir şekilde öyle kurulmuştur ki insanlar bunları kendi konfor alanlarından çıkmamak için öğrenmek istemez, ki zaten bu kurumlarda insanları bilinçsiz bırakmak için çabalarlar. Singer tüm bu durumları politik olarak görür ve insanların türcülük karşıtı olmasını politik bulur. Türcülük karşılığı için yapılacak ilk adım hayvansal ürünlerin üretilmesine ve tüketilmesine katkı sağlamamaktır. Bu da vegan olmaktan geçmektedir. Singer bunun bireysel, politik bir tutum olduğunu savunur. Bu adımı gerçekleştirmenin zor olduğunu kabul eden Singer, gereksiz acıların önüne geçilmesi için herkesi vegan bir yaşama davet eder. Böylelikle bireysel bir durum olmaktan kitlesel bir duruma geçilecektir. Singer’ın bu daveti ile birlikte tezimizin de esas davetlerinden biridir. Bu sonuç doğrultusunda tezin sonuç bölümüne geçilir.

Singer’in eşit önemseme ilkesi göz önüne alındığında, yapılması gereken şey aslında çok nettir. Tüm hayvanlar, eşit bir şekilde öneme sahiptir. Bu hayvanın insan olması, ona bu doğrultuda bir önem katmamalıdır. Bir durum karşısında hayvanların çıkarları ile insanların çıkarları eşit bir şekilde değerlendirilmeli ve buna göre eylemlenmelidir. Hayırsız Ada katliamında görülen de tam olarak bu etik ilkenin asla gözetilmemesinden dolayı gerçekleştirilen bir eylemdir. Köpeklerin çeşitli şeyler bahane edilerek, insanların çıkarlarını daha üstün sayarak katledilmesi tam olarak bu noktaya örnektir. Hayırsız Ada’ya gönderilmek için toplatılan köpeklerin akıbeti üzerine kimse düşünmemiştir. Tarihin acımasız

uygulamaları arasında sayılmaya en üst sıralardan yerleşmiştir. Elbette Peter Singer da bu katliama şiddetle karşı çıkacaktır. Burada kuduz gibi çeşitli hastalıklar bahane edilmiştir ancak kuduz ile mücadele ederken de yapılması gereken tüm köpeklerin öldürülmesi değildir. Kuduz riski taşıyan köpekler, diğer köpeklerden ayrılmalı ve tedavi sürecine sokulmalıdır. Tek bir köpek kuduz olsa dahi bunun faturası tüm köpeklere asla kesilmemelidir. Fatura, tek bir köpekten de kesilmemelidir. Yapılması gereken bu durumun önüne geçilebilecek tedavi yöntemlerin üretilmesi ve uygulamaya geçilmesidir. Bundan dolayı da indirgemeci bakış açısı, insan merkezilik açısından tercih edilebilecek en kolay ve en adaletsiz seçenektir. Dönemin Osmanlı anlayışı da bunu gerçekleştirememiştir.

Yalnızca Osmanlı döneminde de kalmaz bu durum. Tam olarak şu an baktığımızda sokak köpekleri üzerine yürütülen algı ve operasyonlar aslında Türk toplumunda bir şeyin değişmediğini göstermektedir. 2022 Türkiye hükümeti, kendi çıkardığı anayasadaki 5199 sayılı kanuna aykırı davranmaktadır. Bundan dolayı da suç işlemektedir. Fark edilmelidir ki toplumdaki kimi kesimler ve medyada bu suça ortak olmaktadır. Sokak köpekleri üzerine çok çeşitli algı operasyonları ve suikast düzenlenmektedir. Hayırsız Ada katliamından sonra, büyük felaketlere sebep olabilecek bir dönemin içinden geçmekteyizdir. Bundan dolayı da tezimiz, içinde bulunduğumuz dönem itibari ile çok kıymetli bir noktadadır.

“Başiboş köpek sorunu” gibi bir sorun yaratıp, 2001 yılında temelleri atılan “Havrita” adlı uygulama geçtiğimiz aylarda neredeyse tüm Türkiye’nin merceği altına alınmıştı. Bu uygulama sayesinde sokaklardaki köpekler, haritalara işaretlendi. Böylelikle mahallelerimizdeki dostlarımız açık birer hedef haline getirildi. Tam olarak Havrita adlı uygulama sayesinde birçok köpek zehirlenerek öldürüldü çünkü hangi köpeklerin imha edilmesi gerektiği adres verilerek belirtiliyordu. Havrita uygulamasını geliştiren, kullanan ve kullanımına izin veren insanlar ise, sokak köpeklerine bunu reva görmekte bir sıkıntı görmüyordu çünkü onlar insan olmayan hayvanlardı. Dönemin hükümeti ise birtakım söylemleri ile bu düşüncüyü destekler vaziyetteydi. Hayvan severlerin yoğun eleştirileri ve

eylemleri sayesinde Havrita uygulamasının çalışması geçici olarak durduruldu ancak kapatılmadı. Köpeklerin yerinin sokaklar olmadığını birçok alanda söylemlerinde geçiren günümüz siyasetçileri, köpeklerin barınaklarda olması gerektiğini söyleyerek durumu daha da kızıştırmıştır. Böylelikle siyasetçilerden destek bulan antroposantrizm savunucuları, sokak köpeklerine daha yoğun bir şekilde savaş açmaya karar verdi. Çeşitli illerden devamlı olarak sokaklarda beslenen köpeklerin kayıp olduğu haberi gelmeye başladı. Kayıp köpeklerin akıbetini sorguladığımızda ise, köpeklerin uzak bölgelere, kimsesiz yerlere bırakıldığı öğrenildi yahut o bölgelerde büyük kuyular kazarak öldürüldüğü gerçeği ile yüzleşildi. Bunun uygulamasını ise belediyelerin yaptığı ortaya çıkmış oldu. Türkiye Cumhuriyeti'nin günümüz cumhurbaşkanı, köpeklerin yerinin barınaklar olduğunu tekrar deklare ederek, Konya Büyükşehir Belediyesi'nin sahipsiz hayvan bakımevi ve rehabilitasyon merkezini örnek gösterdi. Bu söyleminin üzerinden tam olarak bir hafta geçmesine rağmen, bahsi geçen merkezden acımasız bir video ile karşılaşmış olduk. Bir belediye çalışanın bir köpeği kürekle döverek öldürdüğü gerçeği, kamuoyunda yayıldı. Bunun üzerine barınağı kontrol etmeye giden hayvanseverler, barınakta birçok köpeğin açlıktan birbirini öldürdüğü ile karşılaşmış oldu. Barınaklarda köpekler beslenmiyor, barındırılmıyor, rehabilite edilmiyor ve öldürülüyor olduğu bilgisi böylelikle halkın bilgisine çok açık bir şekilde kavuşmuş oldu. Bunun üzerine bu türçülüğü protesto etmek isteyen insanlar alanlara alınmadı hatta darp edildi. Barınağın içerisine basın ve halkın girmesine keyfi bir yasak getirildi ve barınak bu süre zarfında "temizlendi". Darp yine devlet görevlileri tarafından gerçekleşti. Buna alan açan ise yine dönemin hükümetinin kendisiydi. Aynı zamanda kürek ile acımasız bir şekilde bir köpeği öldürerek cinayet işleyen belediye çalışanı ise tutuklandı. Burada yargılanması gereken o küreği kullanan kişilerdir ve o küreği o kişilerin ellerine verenlerdir. Fakat söz konusu hayvanlar olduğu zaman adalet her zaman insanın lehine işlemiştir ve işlemeye devam etmektedir.

Türkiye'de bakımevleri, barınaklar ve rehabilitasyon merkezleri belediyelerin tecrit alanlarıdır. İçinde bulunduğumuz süreçte bu merkezler, toplama kamplarına döndürülmek istenmektedir. Adeta yeni Hayırsız Adalar yaratılmaya

çalışılmaktadır. Geçerli olan mevzuata göre bakımevlerinde hayvanlar tedavi edilmek üzere bu merkezlere alınırlar. Tedavi süreci biten hayvanlar ise alındıkları bölgeye geri bırakılmalıdır. Belediyeler mevzuata karşı gelerek, hayvanları kimsesiz alanlara götürerek ya da bu bakım merkezlerinde onları ölüme terk ederek, suç işlemektedirler. Sokaklardan küpeli hayvanların toplatılması yasaktır ancak bu yasağa uymayan belediye çalışanları, sağlıklı köpekleri barınaklara götürerek yaşam haklarını ve sağlıklarını riske atmaktadır. Cumhurbaşkanının talimatı üzerine geçici bakımevleri hakkında olan Hayvanları Koruma Kanunu'nun 6. Maddesi fiilen değiştirilmeye çalışılmaktadır. "Doğal yaşam alanları" kisvesi altında hayvanlar istiflenerek toplama kamplarına alınır ve burada ölüme terk edilir. Buradaki uygulamalar da doğru düzgün bir şekilde denetlenmemektedir. Bundan güç bulan belediyeler ise bu alanları sürekli olarak suistimal etmeye çalıştığı gözler önüne serilmiştir. Bahsi geçen mevzuata göre, belediyeler hayvanları koruma gönüllüleri ile çalışmalıdır fakat Konya örneğinde gördüğümüz gibi gönüllüler keyfi yasaklarla barınaklara alınmamaktadır. Barınaklarda viral hastalıklar cirit atmaktadır ve kimse bu duruma müdahale etmemektedir. Küpeli ve sağlıklı olan hayvanlar ise bu alanlara hapsedilerek, zorla sağlıklarından edilirler. Bu tesislerin kapasiteleri de kontrol altında değildir. Neredeyse birçok tesis kapasitesini aşar ve içerisinde yaşayan hayvanlar arasında üstünlük savaşı başlar. İhtiyacı karşılamayan beslenme hizmetinden ötürü de burada hayvanlar arasında bir beslenmeye ulaşma savaşı gerçekleşir. Hayvanların bakımı sağlanmadığı gibi, sağlıklarından edilen hayvanlarda gerekli tedavilere ulaşamazlar.²⁴⁰

Böylelikle tezimiz, Türkiye özelinde hayvanların maruz bırakıldığı sistematik şiddeti gözler önüne sunmaktadır. Bu tez vasıtasıyla da hayvanların eşit önemseme ilkesine göre, politikacıları sorumluluklarını yerine getirmeye davet etmek isterim.

Bireysel düzlemde ise tüm hayvanlar özgürleşene, eşit bir şekilde değerlendirilene kadar, hayvanların vekilliğini yapmamız gerektiğini

²⁴⁰ Bu paragraf Hakim Komite'nin 6 Aralık 2022 tarihinde sosyal medyadan yayınladığı "Geçici Bakımevleri, Barınaklar ve Doğal Yaşam Alanları" başlıklı açıklamasından yararlanarak yazılmıştır.

düşünüyorum. Bunun için tüm alanlarda hayvan haklarını hatırlatmalı, savunmalı ve geliştirmeliyiz. Etik bir vegan yaşamı tüm insanlar benimseyene kadar bu türkü tutumlar sürekli kendini devam ettirecektir. Bundan dolayı da veganlık tüm insanların etik sorumluluğudur. Bu olmadığı takdirde ne kadar hayvan haklarını savunsak dahi, iki yüzlülük ve tutarsızlıktan kopulamaz. Veganlığın günümüzde artık daha kolay olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu gerçek birçok bilim insanı tarafından da desteklenmektedir. Türkülük diğer ayrımcılık çeşitlerinden bağımsız bir şekilde ele alınamaz. Belki de diğer ayrımcılık çeşitlerinden kat ve kat fazla bir şekilde can alırken, türkülük konusunda insanlar bilgisiz ve cahil bırakılmaktadır. Bundan dolayı da felsefeye bolca iş düşmektedir.

Felsefe, söz ürettiği tüm alanlarda hayvanlar üzerine düşünmelidir. Etik, politik ve ontoloji alanında yalnızca insan olan hayvanlar değil, insan olmayan hayvanlar da var olmalıdır. Felsefe, tüm bu adaletsizliğe karşı güçlü bir disiplindir. Felsefe, bugün yaşanan bu sömürü sistemini sorgulamalıdır. Geçtiğimiz günlerde kutlanılan Dünya Felsefe Günü kapsamında Audrey Azoulay mesajında şunu belirtir: *“Daha iyi bir dünya inşa etmek ve barış idealine doğru ilerlemek için felsefi bir yaklaşım benimsememiz gerektiğini, yani dünyamızın kusurlarını, krizlerin yarattığı karmaşanın da ötesinde sorgulamamız gerektiğini biliyoruz.”*²⁴¹ Daha iyi bir dünya inşa ederken, insan olmayan hayvanları da içerisine dahil etmeliyiz. Felsefe, eleştireliliğini her zaman korumalıdır ve bunu canlı cansız tüm varlıklar üzerine uygulamalıdır. Felsefe konusu alanına hayvan çalışmalarını daha çok sokmalıdır. *İklim değişikliğinin aciliyeti ve biyoçeşitliliğin çöküşüyle karşı karşıya kalan canlılarla ilişkimizi sürdürülebilir bir şekilde yeniden inşa etmek istiyorsak felsefenin yeri doldurulamaz.*²⁴² Karşı karşıya kaldığımız iklim krizi, biyoçeşitliliğin çöküşüne karşı felsefenin takındığı tavır, hayvanları konu almadan eksik kalacaktır. Bu sistematik sömürü ve katliamlar için felsefe yapabileceği şeyi yapmalıdır. Etik alana acilen hayvan meselesi eklenmelidir. Ioanna Kuçuradi, 2022 Dünya Felsefe Günü Mesajı'nda şunu dile getirir; *“Her gün medyada*

²⁴¹ Audrey Azoulay'ın 17.12.2022'de yayınlanan mesajı için:

<https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/6045>

²⁴² Audrey Azoulay, 2022 Dünya Felsefe Günü Mesajı'ndan alınmıştır.

rastladığımız çok sayıda bu türlü “haber”ler, postmodernizmin girdiği çıkmaz sokağın duvarına nasıl toslayıp durduğunu gösteriyor. Bu da, kimilerinin “hakikat ötesi” adını da verdiği ve etik değerlerin yaşamda herhangi bir rol oynamadığı, “her şeyin” yapılabildiği bu çağdan, insanlık olarak çıkış yoluna artık girmemiz gerektiğini düşündürüyor.”²⁴³ İnsanlar, dünyayı paylaştığı diğer canlı varlıkları düşünmeden, girilmesi gerekli görülen çıkış yolu aydınlık olmayacaktır.

Böylelikle bu tezin, türdaşlarıma, hayvanların ahlaki ve politik konumuyla birlikte türçülük ile ilgili farkındalık edinmesi konusunda katkı sağlamasını ümit ediyorum.

²⁴³ Ionna Kuçuradi’nin 2022 Dünya Felsefe Günü Mesajı için: <https://www.tfk.org.tr/2022-dunya-felsefe-gunu-mesaji-348>

KAYNAKÇA

ADAMS, C. J. (2015). *Etin Cinsel Politikası*. (G. Tezcan & M. E. Boyacıoğlu, Çev.) Ayrıntı Yayınları.

ARİSTOTELES. (2021). *Politika*. (M. Tuncay, Çev.) Remzi Kitapevi.

ARIKAN, E. (2016). *Hayvan Hakları İnsan Hukuku*. Ekin Yayınevi.

AUGUSTİNUS. (1999). *İtiraflar*. (D. Pamir, Çev.) Kaknüs Yayınları.

BENTHAM, J. (2017). *Ahlak ve Yasama İlkeleri*. (U. Kaşif Boyacı, Çev.) Litera Yayıncılık.

CEVİZCİ, A. (2014). *Etik-Ahlak Felsefesi*. Say Yayınları.

DEGRAZIA, D. (2006). *Hayvan Hakları*. (H. Gür, Çev.) Dost Kitapevi Yayınları.

DERRİDA, J. (2008). *The Animal That Therefor I Am*. (D. Wills, Çev.) Fordham UP.

DESCARTES, R. (2020). *Yöntem Üzerine Konuşma*. (Ç. Dürüşken, Çev) Alfa Yayıncılık.

ERTUĞRUL, T. (2015). Jacques Derrida: 'Hayvan' Meselesini İnsan-Hayvan İkiliğinin Ötesinde Düşünmek. *Cogito Felsefede Hayvan Sorusu*. Yapı Kredi Yayınları. Sayı: 80.

FRANCİONE, L. G. (2008). *Hayvan Haklarına Giriş Çocuğunuz Mu Köpeğiniz Mi?*. (E. Gen & R. Akman, Çev.) İletişim Yayıncılık.

FRANCIONE, G. L. & CHARLTON, A. (2016). *İnsan Neden Vegan Olur?*. (C. Mavituna, Çev.) Metropolis Yayıncılık.

KANT, I. (2021). *Ethica Etik Üzerine Dersler*. (O. Özügül, Çev.) Fol Kitap Yayınevi.

KOÇHISARLIOĞLU, C. & SÖĞÜTLÜ ERIŞGİN, Ö. (2013). Hayvanların Hukuki Konumu. *Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi Özel Sayısı*. Cilt 2.

KOYUNCU, E. (2017). Hayvan Meselesi Bağlamında Duyumsama Yetisinin Ahlaki Yankıları. *Faunaya Ağıt: Hayvan*. Doğu Batı Yayınları. Sayı: 82.

KUTSAL KİTAP Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Z. İ. (2014). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları.

KUZUCU, K. (2002). *İstanbul'un Sokak Köpekleri*. Kapı Yayınları.

LAERTİOS, D. (2007). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. (C. ŞENTUNA, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.

PLATON. (2015). *Timaios*. (F. Akderin, Çev.) Say Yayınları.

PLATON. (2016). *Phaidros ya da Güzellik Üzerine*. (B. Akar, Çev.) Bilgesu Yayıncılık.

RYAN D. (2019). *Hayvan Kuramı Eleştirel Bir Giriş* (A. Alkan, Çev.) İletişim Yayınları.

SCHICK, I. C. (2010, Ağustos). İstanbul'da 1910'da Gerçekleşen Büyük Köpek İtlâfı: Bir Mekân Üzerinde Çekişme Vakası. *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 200

SIMONDON, G. (2019). *Hayvan ve İnsan Üzerine İki Ders*. (E. Sünter, Çev.) Norgunk Yayıncılık.

SINGER, I. B. (1979). *Düşmanlar*. (M. Harmancı, Çev.) Altın Kitaplar Yayınevi.

SINGER, P. (2018). *Hayvan Özgürleşmesi*. (H. Doğan, Çev.) Ayrıntı Yayınları.

SINGER, P. (2021). *Neden Vegan?*. (P. Şengül, Çev.) Ayrıntı Yayınları.

ŞENPOLAT, A. K. (2018). *111 Soruda Hayvan Hakları*. Okuyan Us Yayınları.

TİMOFEEVA, O. (2018). *Hayvanların Tarihi*. (B. E. Aksoy, Çev.) Kolektif Kitap.

YÜCEFER, H. (2015). Bir Beden Ne Yapabilir? Aristoteles'te Hayvanlar Beden ve Ruh. *Cogito Felsefede Hayvan Sorusu*. Yapı Kredi Yayınları. Sayı: 80.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Deneye Hayır Derneği. (2020 Nisan).

<https://www.deneyehayir.org/belgeler/indir/DHD-Temel%20Bilgiler.pdf> (e.t. 15.10.2022)

Speciesism.

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/speciesism> (e.t. 14.04.2022)

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/qavidE_x2B_gly1TwSBiLcXpz_Q_x3D_x3D (e.t. 14.03.2022)

Yaratılış 9:1-3: <https://kutsalkitap.info.tr/?q=yar%209> (e.t. 01.11.2022)

Yaratılış 1:24-28 (Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001).

<https://kutsalkitap.info.tr/?q=Yaratılıř%201>

Audrey Azoulay, DÜnya Felsefe GÜnÜ Mesajı:

<https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/6045> (e.t. 17.12.2022)

Ioanna Kuçuradi, DÜnya Felsefe GÜnÜ Mesajı

<https://www.tfk.org.tr/2022-dunya-felsefe-gunu-mesaji-348> (e.t. 17.12.2022)